MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

ILMA AUČIŪNIENĖ
(FINANSŲ RINKŲ PROGRAMOS VERSLO NUOSAVYBĖS EKONOMIKOS SPECIALIZACIJA)

PENSIJŲ SISTEMOS REFORMA LIETUVOJE: ANALIZĖ IR TOBULINIMO GALIMYBĖS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
prof. dr. R. Jasinavičius

VILNIUS, 2007

TURINYS

Įvadas 3
1. PENSINIO APRŪPINIMO SAMPRATA IR TEORINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS MODELIŲ APŽVALGA 6
Pensinio aprūpinimo samprata 6
Teoriniai pensinio aprūpinimo sistemų modeliai 7
2. PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMOS PASAULYJE. LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS REFORMOS ANALIZĖ 18
Pensijų sistemos ir reformos įvairiose šalyse 18
Lietuvos pensijų sistemos reformos priežastys 21
Lietuvos pensijų sistemos reformos esmė 28
Pensijų sistemos reformos rezultatai 38
3. TOLESNĖS LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS TOBULINIMO GALIMYBĖS 49
Pagrindiniai Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai 49
Lietuvos pensijų sistemos tobulinimo kryptys 50
Išvados ir pasiūlymai 61
Literatūros sąrašas 64
Santrauka 66
Priedai 68

ĮVADAS

Pensijų sistema yra vienas iš pagrindinių valstybės socialinio draudimo ir gerovės elementų. Nors valstybė ir turi dalyvauti užtikrinant deramą socialinę apsaugą, tačiau pensijų sistema turi būti sukurta taip, kad kiekvieno individo našta valstybei būtų kuo mažesnė. Tai yra pagrindinė pensijų sistemos funkcija.

Pensinio aprūpinimo sistemos formavosi per ilgą istorinį laikotarpį, buvo veikiamos skirtingose šalyse veikusių skirtingų ekonominių, politinių, kultūrinių sąlygų. Atgavus Lietuvoje nepriklausomybę labai svarbu buvo reformuoti socialinio draudimo sistemą, kuri buvo pagrįsta einamųjų įmokų ir išmokų principu. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, būtina stengtis įgyvendinti bendrą šalių narių politiką socialinėje srityje, nes aukšto lygio socialinės apsaugos užtikrinimas yra vienas iš pagrindinių principų, nurodytų Europos Bendrijos Steigimo sutartyje.

Pradėti pensijų reformą skatino daugelis veiksnių: ilgėjanti gyvenimo trukmė bei neigiamas poveikis finansinei Sodros būklei, mažos pensijos, mokesčių vengimas ir t.t. Nors visuotinai buvo susitarta, kad reforma būtina, buvo parengti teisės aktai įgalinantys pradėti pensijų reformą, tačiau tik 2003 metų pabaigoje reforma buvo realiai pradėta įgyvendinti. Manoma, kad pensijų fondai sudarys galimybę asmenims, dalyvaujantiems fondų veikloje, užsitikrinti pakankamą pragyvenimo šaltinį senatvei, nes tik kaupimo sistema leidžia lėšas investuoti ir gauti investicijų grąžą, tuo būdu apsaugant jas nuo nuvertėjimo.

Problema – efektyvi pensijų sistema kol kas nesukurta, todėl įvairiose šalyse vis dažniau kyla pensijų sistemų reformos klausimas. Vyriausybės ieško būdų, kaip sukurti tokias pensijų sistemas, kurios padėtų tenkinti vis didėjančius valstybinio socialinio draudimo fondo išmokų poreikius ir pasiektų pagrindinį pensinio draudimo tikslą – užtikrinti pakankamą socialinę apsaugą senatvėje. Lietuvos pensijų sistemos, besiremiančios einamosiomis įmokomis ir mokesčiais, reformavimą į 3 pakopų pensijų sistemą būtina išanalizuoti ir numatyti tolesnes jos tobulinimo kryptis siekiant sukurti efektyvią pensijų sistemą, kadangi ši tema yra aktuali visiems Lietuvos gyventojams.

Pastaruoju metu atsiranda vis daugiau leidinių, knygų, straipsnių apie investicijas, pensijų reformą, kitomis finansų rinkos temomis. Lietuvos mokslininkai kartu su užsienio ekspertais (K. Salminen, R. Lazutka, V. Katkus, E. Martinaitytė, A. Guogis, G. Steponavičienė, V. Poškutė, A. Morkūnienė) yra parašę nemažai darbų, skirtų pensijų reformos, jos įgyvendinimo, pensijų fondų kūrimo, investicijų klausimais. Pasaulyje pensijų sistemos reformos yra įgyvendintos ir įsitvirtinusios jau prieš dešimtmečius. Mūsų šalyje ši sistema dar ką tik sukurta ir yra vystoma, todėl tiek teorinės žinios, tiek kitų šalių praktinė patirtis yra labai svarbi ir naudinga.

Baigiamojo darbo objektas – Lietuvos pensijų sistemos, paremtos PAYG principu, reforma ir tolesnės tobulinimo galimybės.

Baigiamojo darbo tikslas – atlikti Lietuvos pensijų sistemos reformos analizę, atskleidžiant einamosiomis įmokomis ir mokesčiais finansuojamos pensijų sistemos trūkumus, išryškinant pensijų kaupimu privačiuose pensijų fonduose paremtos pensijų sistemos privalumus, bei numatyti tolesnes tobulinimo kryptis, kad užtikrinti Lietuvos pensijų sistemos efektyvumą.

Siekiant pagrindinio tikslo yra keliami šie baigiamojo darbo uždaviniai:

- Atlikti pensinio aprūpinimo sampratos ir teorinių pensijų sistemos modelių apžvalgą;
- Išanalizuoti pensijų sistemų reformas įvairiose valstybėse, išskiriant Lietuvos kaimyninių šalių patirtį;
- Išnagrinėti Lietuvos pensijų sistemos, besiremiančios PAYG principu, trūkumus ir reformos būtinybės priežastis;
- Atskleisti Lietuvos pensijų sistemos reformos esmę, atskirai apibūdinant visas 3 pensijų sistemos pakopas ir trumpai apžvelgti pensijų sistemos reformos Lietuvoje rezultatus;
- Išskirti pagrindinius Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumus ir pateikti siūlymus Lietuvos pensijų sistemos tobulinimui.

Baigiamajame darbe keliama hipotezė – kaupiamuoju principu paremta pensijų sistema turi daugiau privalumų ir yra efektyvesnė negu einamosiomis įmokomis ir mokesčiais finansuojama (PAYG) pensijų sistema. Darbe analizuojami pensijų sistemų privalumai ir trūkumai žmogui (būsimam pensijos gavėjui) ir visai valstybei.

Baigiamojo darbo struktūra: baigiamasis darbas susideda iš įvado, trijų dalių, išvadų ir pasiūlymų, literatūros sąrašo, santraukos ir priedų.

Pirmoji dalis „Pensinio aprūpinimo samprata ir teorinių pensijų sistemos modelių apžvalga“ yra teorinė. Šioje dalyje aptariama pensinio aprūpinimo samprata, pateikiamos teorinių pensijų sistemos modelių klasifikacijos pagal įvairius Lietuvos ir užsienio autorius, po to išskiriamos privačių pensijų fondų sistemos ir apžvelgiami jų funkcionavimo pagrindai.

Antroji dalis - „Pensijų sistemų reformos pasaulyje. Lietuvos pensijų sistemos reformos analizė“. Pirmiausia apibūdinamos pensijų sistemos reformos įvairiose šalyse, daugiau dėmesio skiriant Lietuvos kaimyninių valstybių – Latvijos, Lenkijos, Estijos – pensijų sistemų reformoms. Po to išnagrinėjami Lietuvos pensijų sistemos, besiremiančios PAYG principu, trūkumai, kurie sudarė būtinybę reformuoti pensijų sistemą. Šioje dalyje išsamiai atskleidžiama Lietuvos pensijų sistemos reformos esmė, atskirai apibūdinant visas 3 pensijų sistemos pakopas, daugiausia dėmesio skiriant antrajai pakopai – savanoriškam pensijų kaupimui privačiuose

pensijų fonduose. Vėliau apžvelgiami Lietuvos pensijų sistemos reformos įgyvendinimo rezultatai.

Trečioji dalis „Tolesnės Lietuvos pensijų sistemos tobulinimo galimybės“ skirta projektiniams sprendimams. Šioje dalyje pirmiausia išskiriami pagrindiniai Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai, taisytini momentai. Po to, nagrinėjant atskiras pensijų sistemos reformos tobulinimo sritis, pateikiami siūlymai Lietuvos pensijų sistemos tobulinimui siekiant geresnių rezultatų ir didesnio pensijų sistemos efektyvumo.

Baigiamajame darbe naudoti tyrimo metodai – įvairios literatūros (knygų, straipsnių, internetinių šaltinių) analizė ir apibendrinimas, statistinių duomenų susisteminimas, lyginamoji analizė, grupavimas ir klasifikavimas, norminių aktų analizė.

Baigiamajame darbe naudoti informacijos šaltiniai: LR įstatymai ir poįstatyminiai aktai, reglamentuojantys Lietuvos pensijų sistemą. Taip pat naudoti įvairių Lietuvos ir kitų valstybių ekonomistų, teisininkų moksliniai straipsniai bei mokomieji leidiniai, įvairūs straipsniai žurnaluose, internetiniai informacijos šaltiniai. Darbe naudojami Vertybinių popierių komisijos bei Valstybinės draudimo priežiūros komisijos oficialūs duomenys, paskelbti jų internetiniuose tinklalapiuose.

1. PENSINIO APRŪPINIMO SAMPRATA IR TEORINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS MODELIŲ APŽVALGA

1.1 Pensinio aprūpinimo samprata

Pensinis draudimas yra realizuojamas per pensijų sistemą, kuri yra kiekvienos valstybės vienas iš pagrindinių socialinio draudimo ir gerovės elementų. Pensijų sistemą sudaro visos pensijos (periodinės išmokos jos gavėjui iki gyvos galvos), jų teikimo institucijos ir sąlygos. Pensinio draudimo pati visuomenė be valstybės pagalbos negalėtų deramai užsitikrinti, todėl yra būtinas bendradarbiavimas. Tai sąlygoja keletas aplinkybių [19]:

- Ne visi žmonės dirbdami gali pakankamai susitaupyti pinigų savo senatvei;
- Esant hiperinfliacijos laikotarpiams sukauptos santaupos gali labai sumažėti;
- Daugelis žmonių visiškai negali užsidirbti pinigų ir tuo pačiu užsitikrinti pakankamai lėšų senatvei dėl invalidumo ar kitų panašių veiksnių, todėl valstybė turi jais rūpintis.

Kalbant apie pensinį draudimą labai svarbus klausimas yra – kokį vaidmenį jame turi atlikti valstybė ir individas, kieno reikšmė turi būti didesnė siekiant pagrindinio pensinio draudimo tikslo – užtikrinti socialinę apsaugą senatvėje. Yra laikomasi nuostatos, kad nors valstybė ir turi dalyvauti užtikrinant deramą socialinę apsaugą, tačiau pensijų sistema turi būti sukurta taip, kad kiekvieno individo našta valstybei būtų kuo mažesnė. Tai yra pagrindinė pensijų sistemos funkcija.

Efektyvi pensijų sistema kol kas nesukurta, todėl pastaruoju metu rinkos ekonomikos šalyse vis dažniau kyla pensijų reformos klausimas. Vyriausybės ieško būdų, kaip sukurti tokias pensijų sistemas, kurios padėtų tenkinti vis didėjančius valstybinio pensijų fondo išmokų poreikius. Literatūros šaltiniuose pensinio aprūpinimo sistemos, jų problemos ir galimi sprendimo būdai buvo ir yra plačiai analizuojami.

Siekiama sukurti bendrą sistemą, kuri atsižvelgtų į dabar esančias skirtingas pensijų fondų sistemas. Galima išskirti dvi nuomones šiuo klausimu [23]:

- Būtina sukurti sistemą, kai pensijų turtas būtų atskirtas nuo rėmėjų bei suteikiama investavimo laisvė, taip pat būtina užtikrinti efektyvų pensijų fondų valdymą.
- Kiekybinių rodiklių bei investicijų apribojimų nebuvimas negali garantuoti pensijų fondų dalyvių saugumo, nes gali atsirasti labai rizikingų investicijų, kurios nepasiteisins.

Europoje vyrauja du požiūriai į gyventojų socialinio aprūpinimo sistemą [22]:

- Turi būti užtikrinamos bazinės pajamos visiems senyvo amžiaus gyventojams. Norint gauti didesnes pajamas, būtinos papildomos pensijos, kurios užtikrintų aukštesnį pragyvenimo lygį.

- Bazinės pajamos turi būti siejamos su darbo stažu. Šioje sistemoje senatvės pensija priklauso nuo dviejų dalykų: darbo užmokesčio bei darbo stažo.

Įvairiose šalyse yra skirtingas santykis tarp išmokamų pensijų ir vidutinio darbo užmokesčio. Kai kurios šalys moka dideles pirmos pakopos pensijas didindamos valstybės skolą. Toks žingsnis nėra pats geriausias. Būtina ieškoti kitų galimybių, kaip finansuoti socialinius įsipareigojimus. Vienas tokių būdų – didinti pensinį amžių, didinti įmokų tarifus, mažinti pensijų išmokas.

Daugelis ES valstybių šią problemą sprendžia įvesdamos II pakopos pensijų sistemą. Ne visose valstybėse II pakopos vaidmuo vienodai reikšmingas. Svarbu yra tai, kad II pakopos dėka gyventojai gali pasididinti mažas socialines pensijas.

Kol kas ES valstybėse nėra jokių vieningų standartų socialinės apsaugos srityje, todėl labai sunku rasti sprendimą, kuris tiktų visoms ES narėms. Manoma, kad būtina suderinti visų narių socialinę apsaugą bei mokesčius. Mokesčių bei socialinės apsaugos sritys yra labai jautrios bei sudėtingos, todėl šis procesas nėra labai spartus.

1.2 Teoriniai pensinio aprūpinimo sistemų modeliai

Pensinio aprūpinimo sistemos formavosi per ilgą istorinį laikotarpį, buvo veikiamos skirtingose šalyse veikusių skirtingų ekonominių, politinių, kultūrinių sąlygų. Jų įvairovė gali būti lengviau suvokiama grupuojant pagal tam tikrus kriterijus. R. Lazutka išskiria tris pensijų sistemos pakopas [18]:

Pirmoji pakopa - bazinė, apima visus arba bent jau visus samdomąjį darbą dirbančius gyventojus. Tai valstybinės arba socialinio draudimo pensijos, kurias apibrėžia įstatymais ir sklandų veikimą užtikrina valstybė.

Antroji pakopa – profesinių pensijų schemos. Jas teikia individualūs darbdaviai, jų asociacijos, profesinės sąjungos. Dalyvavimas jose - dažniausiai kolektyvinis pagal darbo sutartį.

Trečioji pakopa - savanoriškasis individualus draudimas, kuriuo asmenys rūpinasi patys.

V. Katkus, E. Martinaitytė akcentuoja, kad toks skirstymas remiasi gyventojų aprėpimo kriterijumi, t.y. kiekviena pakopa apima skirtingą gyventojų skaičių. Pirmoji apima daugiausiai (dažnai visus ar bent pagrindinę dalį darbuotojų), antroji - atskiras darbuotojų grupes, o trečioji – tik tuos individus, kurie draudžiasi savo noru [15].

R. Lazutkos nuomone pirmosios pakopos pensijos yra santykinai mažos ir ne visuomet adekvačios darbingo amžiaus laikotarpiu turėtoms pajamoms. Didesnį pajamų, prarastų dėl senatvės, kompensavimą užtikrina antrosios ir trečiosios pakopų pensijos, sudarančios žmogui galimybę taupyti pačiam, sukauptas įmokas investuoti ir taip sukaupti papildomas pajamas savo senatvei. Tokiu būdu, antrosios ir trečiosios pakopų pensijomis asmuo gali pasinaudoti

siekdamas išlaikyti tokį patį ar bent jau panašų pragyvenimo lygį, koks buvo iki jo išėjimo į pensiją [18].

Kiekvienai iš trijų pakopų priskiriamos pensijos turi ir bendrų bruožų: pirmos ir antros pakopos pensijos remiasi darbu, antros ir trečios pakopos panašios tuo, kad jos abi gali būti organizuojamos kaupimo principu.

Pasaulio bankas pasiūlė kitokį skirstymą į atskiras pensijų pakopas, kuris remiasi pensijų finansavimo ir privalomumo aspektais. Pagal jį pirmoji pakopa apima valstybines pensijas, kurios gali svyruoti nuo visiems pagyvenusiems asmenims mokamų vienodo dydžio pensijų, finansuojamų einamųjų mokėjimų metodu iki pajamas testuojant mokamų pensijų skurstantiesiems.

Antra pakopa pagal Pasaulio banko schemą apima arba privalomas profesines pensijas arba privalomas individualias pensinių santaupų sąskaitas. Ši pakopa turėtų užtikrinti kuo stipresnį ryšį tarp mokamų įmokų ir išmokų, todėl Pasaulio Bankas rekomenduoja, kad šios schemos veiktų apibrėžtų įmokų pagrindu. Antrosios pakopos schemos finansuojamos kaupimo būdu, jas administruoja privatūs pensijų fondai, draudimo kompanijos arba finansinės institucijos.

Trečia pakopa gali apimti įvairias papildomas profesines pensijas, individualų pensijų draudimą ir kitus gyvybės draudimo produktus [32].

Apžvelgę įvairių šalių patirtį, galima pamatyti, kad daugelyje šalių pensijų sistema apima visas tris pakopas, tačiau, priklausomai nuo atitinkamoje šalyje dominuojančių politinių, ekonominių ir socialinių sąlygų, atskiroms pakopoms teikiamas nevienodas vaidmuo. Vienose valstybėse didesnį vaidmenį vaidina pirmoji, o kitose - antroji ir trečioji pakopos.

Anot R. Lazutkos, ten, kur istoriškai susiklosčiusios didesnės pirmosios pakopos pensijos, gyventojų dauguma mažesnę reikšmę teikia antrosios ir trečiosios pakopų pensijoms ir atvirkščiai. Atitinkamos pensijų pakopos pasirinkimą įtakoja ir asmens socialinis statusas. Žemesnių pajamų socialinio sluoksnio gyventojai tenkinasi pirmąja pakopa, tuo tarpu didesnes pajamas gaunantieji, prie pirmosios ir antrosios pakopų prisideda žymią trečiosios pakopos pensiją [18].

Pensijų sistemos klasifikavimas pagal atskiras pensijų pakopas atspindi tik institucinę pensinio aprūpinimo pusę. Išsamiau pensijų schemos gali būti apibūdinamos, naudojant kitus požymius, kurie pensinį aprūpinimą parodo, esantį sudėtingesniu, bet kartu padeda jį giliau suprasti.

K. Salminen pensijų schemas pasiūlė klasifikuoti pagal tokius požymius [27]:

- administravimas;
- finansavimas;

- aprūpinimas išmokomis.

Kiekvienas iš tų požymių, savo ruožtu, turi dar bent po du matus. Administravimas apima centralizacijos lygį ir nuosavybę. Finansavimas yra analizuojamas finansavimo metodų ir finansinių įsipareigojimų požiūriais. Aprūpinimas išmokomis apima teisę į pensiją ir pensijų dydžio nustatymą.

Pensijų klasifikavimas administravimo aspektu

Pensijas administruojančias organizacijas galima suskirstyti pagal centralizacijos laipsnį:

- centralizuotas;
- decentralizuotas.

Centralizuotoje organizacijoje visą pensinę sistemą valdo viena institucija, priimdama įvairius sprendimus. Pastaruoju metu daugelyje sričių siekiama decentralizacijos (pvz., socialinių paslaugų), tačiau kadangi teisės į pensiją yra apibrėžtos iš anksto, veikiama pagal įstatymus ar socialinių partnerių susitarimus, didelio lankstumo nereikia, tuo tarpu dėl didelių veiklos mastų ir operacijų standartizavimo tai padeda sumažinti veiklos kaštus.

Decentralizuotoje struktūroje sprendimus priima keli autonomiški padaliniai. Decentralizacija gali būti įgyvendinta regiono, profesijos ar atskiros organizacijos pagrindu. Taip pat atskiros institucijos gali administruoti ir tam tikras pensijų dalis (pvz., bazinę ir papildomą). Vieno ar kito administravimo būdo pasirinkimą sąlygoja atskiros šalies istorinės ir politinės priežastys. Tačiau ekonominiu požiūriu svarbu panaudoti masto ekonomijos pranašumus kai galima standartizuoti dalyvavimo ir išmokų parametrus [27].

Administravimas analizuojamas nuosavybės aspektu ir pagal tai, kas teikia pensijas:

- valstybinės institucijos;
- privačios institucijos.

Pagrindinius sprendimus dėl valstybinių pensijų priima politikai, o sprendimus dėl privačių pensijų diktuoja rinka. Tačiau riba tarp šių dviejų sistemų nėra labai ryški dėl didesnio ar mažesnio valstybinių (ar visuomeninių) institucijų dalyvavimo visų tipų pensijų schemų valdyme bei kontrolėje. Valstybė reglamentuoja privačių pensijų schemų investicinę veiklą, gali nustatyti privalomą dalyvavimą jose ir pan. Kita vertus, valstybines pensijas taip pat įtakoja situacija rinkose. Valstybinių pensijų parametrai keičiami atsižvelgiant į kintančią padėtį ūkyje.

Sąlygiškai atskiriant valstybines ir privačias pensijas, paprastai pažymima, kad privačios pensijos yra labiau susietos su užimtumu. Nors ryšys tarp įmokų ir išmokų egzistuoja ir valstybinėse pensijose, privačiose pensijose jis stipresnis dėl trijų priežasčių. Pirma, skirtingai nuo daugelio valstybinių pensijų schemų, privačios schemos, dažniausiai, nepasižymi perskirstymo elementais, kurių dėka kompensuojamas žemas dalyvavimo darbo rinkoje darbingo

laikotarpio metu lygis, maži darbo užmokesčiai ar ne darbo laikotarpiai (dėl mokslo, kvalifikacijos kėlimo, vaikų priežiūros ir ilgalaikės artimųjų slaugos). Antra, profesinės pensijos paprastai aprėpia tik pagrindinę darbo jėgą ir ne visada apima ne pilną darbo dieną ar laikinai dirbančius darbuotojus. Be to, jos gali būti grindžiamos minimaliu užimtumo laikotarpiu pas tą patį darbdavį. Trečia, tokios schemos taip pat reikalauja tam tikro pajamų lygio, kuris leistų taupyti senatvei per daug neapribojant dabartinio vartojimo, bei tam tikro lygio pajamų stabilumo laiko atžvilgiu [22].

Pensijų dydžio nustatymo kriterijai ir nuosavybė įvairiose šalyse derinami skirtingai. Tačiau pastebima tendencija, kad tose šalyse, kurios turi socialinio draudimo su buvusia alga susieto dydžio pensijas, paprastai nereikalaujama privalomai dalyvauti privačiose profesinėse pensijų schemose. Kitose šalyse, kur pagrindinė apsauga senatvėje užtikrinama vienodo dydžio valstybinėmis pensijomis, taikomas privalomas dalyvavimas papildomose profesinėse pensijų sistemose. Tiesa, tas privalomumas paprastai nustatomas ne įstatymu, o socialinių partnerių susitarimais.

Pensijų klasifikavimas finansavimo metodo požiūriu.

Pensijų sistemos finansavimo būdas yra pagrindinis diskusijų apie pensijų reformą objektas. Esminė pensijų ekonominė funkcija individo požiūriu – asmens gyvenimo ciklo metu perskirstyti vartojimą. Tai yra žmogus darbingo laikotarpio metu atsisako dalies savo pajamų (vartojimo) tam, kad įgytų teisę gauti tam tikras pajamas (ar teisę į ateities produktą) senatvėje. Tai galima padaryti dviem būdais:

- kartų kontraktu, kai jaunesnioji karta pasižada padengti išlaidas senatvės pensijoms;
- taupant dalį savo darbo užmokesčio, kad už sukauptą kapitalą būtų galima įsigyti prekių jau būnant pensijoje.

Pagal tai išskiriami du pagrindiniai pensijų finansavimo būdai:

- einamųjų mokėjimų sistema (“pay-as-you-go” arba PAYG);
- kaupimo sistema.

Einamųjų mokėjimų modelyje dabartiniai dirbantieji moka socialinio draudimo įmokas, kuriomis finansuojamos esamų pensininkų pensijos. Tai yra vienų metų pensijų išlaidos dengiamos tų pačių metų įmokomis. Įmokas moka darbdaviai ir patys apdraustieji. Abiem atvejais įmokų dydį nustato vyriausybė arba socialinės apsaugos institucija, administruojanti socialinio draudimo schemą. Tai sistema, kai įmokos, kurios surenkamos iš dirbančiųjų, iš karto paskirstomos dabartiniams pensininkams. Ta sistema dar kitaip gali būti vadinama mokesčiais finansuojama sistema arba „kartų solidarumo sistema“. Dažniausiai pasaulinėje praktikoje būna, kad valstybinės pensijų sistemos yra organizuojamos PAYG principu. Jos finansuojamos iš

einamojo valstybės biudžeto ar specialaus fondo (Lietuvoje - Socialinio draudimo fondo), skirto socialinėms išmokoms, įplaukų. Toje sistemoje pensijos būna nedidelės ir jomis dažniausiai siekiama išvengti senų žmonių skurdo. Teisė gauti pensiją, iš esmės, yra politinė teisė, pensijos mokėjimo trukmę nustato ir garantuoja valstybė. Kadangi gaminti prekes bei teikti paslaugas gali tik darbingi gyventojai, o vartojimas tęsiasi visose žmogaus gyvenimo fazėse, todėl senatvėje žmonės vartoja ne tai, ką jie patys sukūrė, bet tai, ką sukuria kita, dirbanti karta.

Kaupiamųjų pensijų schemoje įmokos surenkamos į tam tikrą fondą, kuris yra vadinamas įmokų rezervo fondu. Bet kuriuo metu jis turi būti pakankamo dydžio prisiimtiems įsipareigojimams patenkinti. Kiekvienas dalyvis iš kaupiamosios schemos gaus tiek, kiek jis įmokėjo (įmokos plius investicinis pelnas). Egzistuoja glaudus ryšys tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų. Asmens vartojimas yra apribotas jo paties taupymu. Teisę į išmokas suteikia privatus kontraktas, o ne įstatymas, t.y. teisė į pensiją yra finansinė, o ne politinė. Tokiu būdu ši schema tampa nepriklausoma finansiškai nuo valstybės biudžeto, net ir tuo atveju, kai dalyvavimas joje yra privalomas. Kaupiamuoju principu dažniausiai finansuojamos privačios pensijos. Jos gali būti teikiamos per specialias institucijas, t. y. pensijų fondus arba draudimo kompanijas. Dirbdamas žmogus kaupia turtą pensijų fonde, o suėjus senatvei, jis tą turtą parduoda ir paverčia pajamomis.

V.Nikitinas teigia, kad teorijoje yra du pagrindiniai kaupiamųjų pensijų organizavimo būdai [23]:

- apibrėžtų įmokų būdas;
- apibrėžtų išmokų būdas.

Apibrėžtų įmokų schemoje susitariama dėl įmokų dydžio, kurias mokės apdraustasis arba jo darbdavys. Kiekvienam apdraustajam atidaroma individuali pensijų sąskaita, kurioje kaupiamos jo įmokos ir pajamos, gautos investavus šias įmokas. Atėjus senatvės laikui, iš šios sąskaitos mokama pensija. Šioje schemoje pensijų fondas neprisiima tvirto įsipareigojimo mokėti tam tikro dydžio pensiją. Pensijos dydis priklauso nuo mokamų įmokų ir jomis uždirbto pelno. Tokiu būdu investicijų riziką prisiima apdraustasis asmuo, t. y. pensijų fondas nėra įpareigotas dengti nuostolius, jei investicijos būna nesėkmingos.

Taikant individualizuotą apskaitą pensijų sąskaitose jas nesunku perkelti iš vieno pensijų fondo į kitą. Duomenys apie pensijų sąskaitų likučius periodiškai pateikiami pensijų fondų nariams, ir jie turi galimybę patys įvertinti fondo veiklą bei, kadangi sąskaitos visiškai perkeliamos, pereiti į kitą fondą, jei ši veikla jų netenkina. Tai skatina pensijų fondų konkurenciją, kas leidžia mažinti sąskaitų aptarnavimo kaštus, gerinti kokybę. Be to, tokia apskaita nesudaro jokių kliūčių apdraustajam keisti darbovietę.

Apibrėžtų įmokų schema gera tuo, kad joje praktiškai nėra perskirstymo – kiekvienas apdraustasis gauna tik tai, ką yra įmokėjęs, ir savo investicijų pajamas. Be to, individuali pensijų sąskaita yra paveldima. Dėl to iki minimumo sumažėja mokesčių vengimas. Apibrėžtų įmokų schema yra žymiai skaidresnė, lengviau administruojama nei apibrėžtų išmokų schema. Tačiau pagal šią schemą pensijos iki gyvos galvos nemokamos. Už sukauptą sumą rinkoje perkamas draudimo polisas arba iš sąskaitos mokamos išmokos, kol lėšos joje pasibaigia [19].

Apibrėžtų išmokų schema reiškia, kad žmogui, kuris apsidraudžia pensijai, duodami konkretūs pažadai, kokią pensiją jis gaus. Pensijos dydis dažniausiai siejamas su buvusiu asmens uždarbiu. Tuomet skaičiuojamos įmokos, kurių reikės, kad tokia pensija būtų sukaupta. Kadangi įmokos pensijai ir gautos investicijų pajamos yra investuojamos, todėl skaičiuojant atsižvelgiama į būsimąjį investicijų pelną. Taip pat daromos prielaidos, kaip augs asmens darbo užmokestis. Įmokų dydis priklauso ir nuo draudimosi trukmės – kuo jaunesni žmonės, tuo ilgesnis jų kaupimo periodas, tuo mažesnės įmokos. Pensijų fondas, veikiantis pagal apibrėžtų išmokų schemą, prisiima tvirtą įsipareigojimą mokėti sutarto dydžio pensiją, o nepasitvirtinus įmokų skaičiavimui naudotoms prielaidoms, susidarančius nuostolius ir perviršį išlygina pats draudikas.

Apibrėžtų išmokų schemą yra sudėtinga administruoti, jai reikalinga nuolatinė priežiūra, stabili ekonominė aplinka [19]. Trumpai pagrindiniai apibrėžtų įmokų bei apibrėžtų išmokų schemų bruožai yra pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė

Apibrėžtų įmokų ir apibrėžtų išmokų schemų palyginimas

	Apibrėžtų įmokų draudimo schema	**Apibrėžtų išmokų draudimo schema**
Pensijų fondui (arba darbdaviui)	• nėra ilgalaikės atsakomybės ir kaupimo rizikos; • ne tokie sudėtingi administruoti kaip apibrėžtų išmokų planai; • įmokų ir lėšų srautai lengvai numatomi; • tiksliai žinomi ir ateities įsipareigojimų kaštai.	• uždeda ilgalaikę kaupimo riziką; • sudėtinga administruoti, būtinas nuolatinis aktuarinis įvertinimas; • reikalingas specialus planavimas, kad turto kokybė atitiktų įsipareigojimus; • ateities kaštai nežinomi; • išlaiko įmonėje darbo jėgą stabilesnę.
Darbuotojui	• pensijų teisės lengvai perkeliamos; • pensijų draudimo taisyklės aiškios; • įmokos nuosavybės teise priklauso darbuotojui; • darbuotojas prisiima draudimo riziką.	• keičiant darbovietę netenkama dalis pensijų teisių; • pensijų taisyklės yra labai sudėtingos; • pensijų teisės įgyjamos tik po ilgo laukimo periodo; • garantijas už pensijos dydį prisiima pensijų fondas.

Šaltinis: Levišauskaitė K, Rūškys G. Valstybės finansai. Kaunas: VDU leidykla, 2003

Siekiant sumažinti aptartų schemų trūkumus, kuriamos schemos, kurios veikia kaip tam tikras apibrėžtų įmokų ir apibrėžtų išmokų schemų derinys. Prie tokių priskirtinos apibrėžtų

įmokų schemos su garantuota investicijų grąža. Jose taip pat atsiranda tvirtas įsipareigojimas, kurį būtina vykdyti, tačiau apdraustajam garantuojamas ne pensijos dydis, bet jo įmokų prieaugis [19].

Pensijų klasifikavimas pagal aprūpinimo pensijomis požymį

Aprūpinimas pensijomis apima dvi dimensijas:

- teisę į pensiją;
- pensijų dydžio nustatymą.

Teisės į pensiją suteikimas grindžiamas vienu iš penkių kriterijų:

- pilietybe (ar bent nuolatiniu gyvenimu šalyje),
- socialinėmis sąlygomis,
- užimtumu,
- profesija,
- individualiu draudimo kontraktu.

Kiekvienas iš jų sąlygoja skirtingą pensinį aprūpinimą. Pilietybe paremtos pensijos apima visus gyventojus. Socialinėmis sąlygomis paremtos pensijos sieja skurstančius žmones. Užimtumu paremtos pensijos apima visus dirbančius asmenis, profesija - vienos ar kitos profesijos asmenis, individualiu kontraktu - tik tokio kontrakto turėtojus.

Pensijų dydis gali būti nustatomas trimis būdais:

- gali būti atvirkščiai proporcingas gavėjo turimoms pajamoms,
- gali nepriklausyti nei nuo dabartinių, nei nuo ankstesnių pensijos gavėjo pajamų,
- gali turėti tiesioginį ryšį su ankstesnėmis gavėjo pajamomis.

Pirmu atveju tenka įvertinti pretendento į pensiją gaunamas pajamas ir turimus išteklius. Trečiuoju atveju reikia registruoti asmens gaunamas pajamas jo darbingo amžiaus periodu. Paprasčiausias antrasis metodas, jo įgyvendinimui nereikalingos žinios nei apie anksčiau gautas, nei apie pensijos skyrimo laikotarpiu gaunamas pajamas. Tačiau atitinkamas išmokos modelis pasirenkamas priklausomai nuo to, kokie tikslai keliami pensijų sistemai ir kokia bendra šalies socialinė politika. Jei siekiama išlaikyti gyventojų darbingo gyvenimo laikotarpio standartus - renkamasi priklausančias nuo asmens buvusio uždarbio pensijas. Negalima teigti, kad kuri nors iš šių pensijų schemų yra geresnė ar blogesnė. Kiekviena iš jų turi ir stipriąsias ir silpnąsias puses [32].

Teorijoje pateikiami penki pagal teisę į pensiją ir išmokų lygio kriterijus sudaryti suomių mokslininko K. Salminen pensijų modeliai (2 lentelė). K. Salminen, derindamas teisės į pensiją ir išmokų dydžio kriterijus, išskyrė penkis pensinio aprūpinimo modelius, kurie atspindi atitinkamos pensijų schemos funkcijas ir tikslines visuomenės grupes, kurių apsaugai senatvėje

skiriamos pensijos [32]. 2 lentelėje parodytos socialinės paramos, pilietybės, dirbančiųjų draudimo, grupinio draudimo ir individualaus draudimo pensijų schemos.

Pagal išmokų formą pensijos gali būti pajamas testuojančios, pastovios normos pensijos ir nuo uždarbio ar įmokų priklausančios pensijos.

2 lentelė

Pensijų modeliai

Modelis	**Socialinės paramos**	**Pilietybės**	**Dirbančiųjų draudimo**	**Grupinio draudimo**	**Individualaus draudimo**
Kokiu pagrindu suteikiama teisė į pensiją	Socialinės sąlygos	Pilietybė	Užimtumas	Profesija	Kontraktas
Apima	Skurstančiuosius	Visus gyventojus	Visus dirbančiuosius	Grupę tam tikros profesijos asmenų	Individualius asmenis
Išmokos dydis	Taikomas pajamų testas, susiję su turimomis pragyvenimo lėšomis	Vienodo dydžio	Susiję su buvusiomis pajamomis	Susiję su buvusiomis pajamomis arba įmokomis	Susiję su įmokomis
Funkcijos	Teikia pagrindines minimalias pajamas	Teikia pagrindines minimalias pajamas	Palaiko susiklosčiusį gyvenimo lygį	Palaiko susiklosčiusį gyvenimo lygį	Palaiko susiklosčiusį gyvenimo lygį

Šaltinis: Poškutė V. Pensijų sistemos ir jų reformavimas// Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2000

Paramos modelyje teisė į paramą suteikiama neturtingajai visuomenės daliai. Teisę į pensiją suteikia poreikis – skurdas. Pensijos apima minimalias išmokas visiems piliečiams, gaunantiems mažesnes už tam tikrą lygį pajamas. Paramos modelis dažnai siejamas su kitais modeliais (pilietybės, dirbančiųjų draudimo ar individualaus draudimo modeliais).

Pilietybės modelyje teisę gauti pensiją suteikia pilietybė. Būdamas valstybės piliečiu, asmuo turi teisę gauti pensiją, kuri visiems yra vienoda. Čia neatsižvelgiama į piliečių pajamas ar turtą. Pilietybė užtikrina bazines minimalias pajamas, todėl šalia šio modelio gali kurtis privati draudimo rinka, teikianti papildomą apsaugą.

Dirbančiųjų draudimo arba darbo santykių modelis skirtas dirbantiems žmonėms. Teisė į pensiją priklauso nuo to, ar asmuo dirba. Pensijų išmokos tiesiogiai susiję su darbo pajamomis ir sumokėtomis socialinio draudimo įmokomis. Pensijų tikslas – palaikyti gyvenimo lygį.

Grupinio draudimo modelis vienija tam tikros profesijos, kompanijos ar šakos dirbančiuosius. Teisę į pensiją suteikia profesija, darbas tam tikroje pramonės šakoje ar kompanijoje, todėl galima išskirti profesines ir kompanijų pensijų schemas. Pensijų dydis tiesiogiai priklauso nuo uždirbtų pajamų ir sumokėtų įmokų. Grupinio draudimo modelio pensijos nurodomos darbo sutartyje kaip viena iš užmokesčio dalių ir apibrėžiamos kolektyvinėmis derybomis arba darbdavių.

Individualaus draudimo modelyje teisę į pensiją suteikia kontraktas, sudarytas tarp dirbančiojo ir draudimo bendrovės. Modelis apima vieną asmenį. Pensijų išmokos tiesiogiai susiję su mokėtomis įmokomis ir skirtos palaikyti gyvenimo lygį. Taikant šį draudimo modelį, egzistuoja asmeninė rizika. Asmuo pats turi nuspręsti, kokią draudimo kompaniją pasirinkti.

Iš aukščiau pateiktų pensinio aprūpinimo grupavimų perspektyvos žvelgdami į Lietuvos pensijų sistemą aiškiausiai matome priklausančias nuo uždarbio arba dirbančiųjų socialinio draudimo pensijas. Kai kalbama apie pensijų reformą Lietuvoje, dažniausiai turimas galvoje individualaus ar grupinio draudimo pensijų schemų sukūrimas.

A. Guogio nuomone, aprašyti modeliai dažnai derinami tarpusavyje, kadangi praktikoje sunku taikyti tik kurį nors vieną iš jų. Skirtingose šalyse, priklausomai nuo iškeltų socialinės politikos tikslų, pasirinktų pensijų finansavimo būdų ir kitų veiksnių, pensijų sistemų modeliai gali būti derinami įvairiai [14].

Istorijos raidoje susiformavo ir veikia apibrėžtų įmokų arba išmokų juridinio asmens statusą turintys pensijų fondai. Jie gali būti įkurti darbdavio iniciatyva prie įmonių arba savarankiškai siekti finansinių ar finansinių socialinių tikslų. Jų lėšos skaičiuojamos kartu arba atskirai nuo įmonės lėšų. Pagal savininkų struktūrą skiriami valstybiniai, privatūs arba mišrūs pensijų fondai.

V. Katkus, E. Martinaitytė teigia, kad pagal susiklosčiusias tradicijas pasaulyje yra susiklosčiusios trys stambiausios pensijų fondų sistemos [15]:

- Anglosaksiškoji pensijų fondų sistema;
- Europos valstybių pensijų fondų sistema;
- JAV pensijų fondų sistema.

Anglosaksiškasis pensijų fondas. Pagal anglosaksiškąją patirtį pensijų fondai yra juridiniai asmenys. Tai tam tikros pinigų „kaupyklos“, valdomos patikėjimo principu. Čia dauguma pensijų fondų veikia apibrėžtų išmokų principu, t. y. susitariama dėl konkrečios pensijų išmokos dydžio, o jų kūrėjai yra įmonės, tiksliau – darbdaviai, kurie ir skiria pensijų fondų valdytojus. Šie samdo profesionalius investicijų vadybininkus. Pats pensijų fondas siekia pelno ne sau, o savo nariams. Todėl šio tipo pensijų fondai yra prilyginami ne pelno siekiančioms organizacijoms.

Anglosaksiškosios sistemos fondai veikia kaip juridinis vienetas pagal šiuos principus [23]:

- fondai privatūs arba mišrūs;
- lėšos atskirtos nuo įmonės lėšų;
- siekia finansinių ir socialinių tikslų;
- veikia prie įmonių;
- taiko apibrėžtų išmokų sistemą.

Kai kurių Europos šalių pensijų fondai. Daugiausia vokiškai kalbančios šalys (Vokietija, Austrija, Liuksemburgas) yra sukūrusios specifinius pensijų fondus – veikiančius pagal balansinių įnašų sistemą. Čia pensijų įsipareigojimai įrašomi į įmonės balansą (nėra atskirti nuo kitos ūkinės veiklos), bet realiai pinigai nėra atskirai kaupiami. Pensijos finansuojamos iš paprastų įmonės įplaukų. Tokiems mokėjimams yra taikomos mokestinės lengvatos, tačiau jie lieka įmonėje, ir įmonė juos naudoja kaip savo lėšas. Pagal šį modelį realus pensijų fondo valdymas yra darbdavio rankose. Jam valdyti skiriamas atsakingas asmuo, ir pensijų fondas valdomas kaip dar vienas įmonės padalinys. Čia pensijų fondai kaip atskiras vienetas neegzistuoja, o įmonės, kuriose jie steigiami, turi akcinės bendrovės statusą.

Pagal šį variantą pensijų fondai – juridiniai vienetai, kurių veiklai būdingi šie principai [23]:

- fondai privatūs;
- lėšos neatskirtos nuo įmonės lėšų;
- siekia finansinių tikslų;
- veikia prie įmonių;
- taiko apibrėžtų įmokų sistemą.

JAV pensijų fondas. Ši sistema labai artima anglosaksiškajai ir dalis autorių jos neišskiria, o pateikia kaip anglosaksiškojo pensijų fondo varianto sudedamąją dalį. Tačiau kaip sistema, veikianti tik jai būdingoje teritorijoje ir turinti tik jai būdingų bruožų, gali būti nagrinėjama kaip atskiras modelis. Be to, JAV pensijų fondo variantas gali būti laikomas „jauniausiu“, nes atsirado kaip atsvara nuo seno šalyje veikusiam anglosaksiškajam variantui.

JAV sparčiai išpopuliarėjo individualūs (ne prie konkrečios įmonės) pensijų fondai. Juose gali būti atidaromos sąskaitos visiems, kuriuos tenkina jų siūlomos sąlygos. Dažnai leidžiama pasirinkti kelias investavimo strategijas. Pensijų sistemos narys gali pasirinkti, kurio fondo paslaugomis jam naudotis.

Dauguma pensijų fondų veikia kaip investicinės bendrovės (tačiau naudojasi pensijų fondams taikomomis lengvatomis), o fondo turto valdymas perduodamas valdymo įmonei.

Šio tipo pensijų fondai veikia pagal šiuos principus [23]:

- fondai privatūs arba mišrūs;
- pensijų lėšos atskirtos nuo įmonės lėšų;
- siekia finansinių ir socialinių tikslų;
- veikia savarankiškai;
- taiko apibrėžtų įmokų sistemą.

Apibendrinus įvairių literatūros šaltinių informaciją bei užsienio šalių praktinę patirtį, 3 lentelėje pateikiama detalesnė pensijų fondų klasifikacija pagal E. Buškevičiūtę [9].

3 lentelė

Pensijų fondų klasifikacija

Pensijų fondai (PF)				
Pagal valdymo struktūrą	**Pagal veiklos savarankiškumą**	**Pagal dalyvavimą**	**Pagal mokėjimo būdą**	**Pagal kapitalą**
• savitarpio pagalbos fondai; • atviri, valdomi kito subjekto; • suformuoti draudėjų indėlių pagrindu; • sąskaitos bankuose ar (draudimo) kompanijose.	• viešieji; • privatūs.	• savanoriškas dalyvavimas; • privalomas dalyvavimas.	• apibrėžtų išmokų; • apibrėžtų įmokų.	• akcinės bendrovės; • kooperatinės įmonės.

Šaltinis: Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2005

Pensijų fondų paplitimą pasaulio valstybėse lėmė jų teigiamas poveikis krašto ekonomikai bei socialinių problemų sprendimui. Pensijų fondų teigiamas poveikis [9]:

- padidėja pensija ir atsiranda asmeninis suinteresuotumas mokėti įmokas į PF;
- PF skatina įmonių valdymo pokyčius;
- padidėja bendras kaupimo lygis visuomenėje;
- sukauptos lėšos per kapitalo rinką dažniausiai investuojamos efektyviau;
- pagyvėja kapitalo rinka ir ekonomika.

Šalia teigiamo PF poveikio reikėtų prisiminti ir riziką – įmokas galima prarasti, fondui nesėkmingai investavus, dėl neprofesionalaus ar nesąžiningo valdymo ir kitais atvejais. Anot E. Buškevičiūtės PF veikloje egzistuoja investicinė, infliacijos, nefinansinė, koncentracijos, palūkanų normos ir valiutos rizikos [9].

2. PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMOS PASAULYJE. LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS REFORMOS ANALIZĖ

Pensijų sistemos ir reformos įvairiose šalyse

Pensijų sistemų įvairovės supratimas ir išsami jų analizė Lietuvai ypač svarbi. Pasaulinė patirtis Lietuvai svarbi ne tik pažintine, bet ir praktine prasme: kitų šalių pensijų sistemos, reformų rezultatai leidžia numatyti tolesnę Lietuvos pensijų sistemos raidą. Todėl šioje dalyje bus trumpai apžvelgtos kai kurių pasaulio valstybių pensijų sistemos.

Pirmoji socialinio draudimo sistema buvo sukurta XIX a. pabaigoje Vokietijoje kaip pramoninės revoliucijos padarinys. Šios sistemos pradininkas buvo Bismarkas. Europos šalyse socialinio draudimo sistemos formavosi XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. JAV socialinio draudimo sistema buvo sukurta 1930 m.

Nedarbo buvimas ir kolektyvinės darbo sutartys 1947 m. Prancūzijoje paskatino sukurti privalomą papildomų pensijų sistemą. Po karo dėl didelės infliacijos Prancūzijos sistemos kūrėjai negalėjo panaudoti kaupimo principo ir pasirinko einamųjų mokėjimų principą. Privalomosios antros pakopos sistemos buvo sukurtos Švedijoje – 1960 m., Suomijoje – 1962 m., Jungtinėje Karalystėje – 1978 m. ir Šveicarijoje – 1985 m. Antrosios pakopos sistemos gali būti ne tik privalomosios, bet ir savanoriškos [13].

Beveik visada ir visur trūko lėšų finansuoti socialinės apsaugos sistemas. Dažniausiai paramos programos finansuojamos iš įmokų, išskaičiuotų iš dirbančiųjų atlyginimų. Daugelyje valstybių tam skiriamos subsidijos iš nacionalinio biudžeto.

Radikaliausia pensijų sistemos reforma buvo įvykdyta **Čilėje** 1981 m., kai valstybinė pensijų sistema visiškai pakeista į privačią. Čilės pensijų sistemos reformos modelį, kaip vieną iš galimų sprendimo variantų, naudoja daugelis šalių, besiruošiančių reformuoti savo pensijų sistemas. Čilės pensijų sistemos reforma buvo labai sėkminga, ji išsprendė socialinio aprūpinimo problemas, davė stiprų postūmį kapitalo rinkos vystymuisi, santaupų augimui. Pensijų fonduose buvo sukauptos didžiulės lėšos, kurios buvo investuotos į Čilės ūkį.

Čilės pensijų reformos tikslas buvo pakeisti prie bankroto ribos buvusią valstybinę pensijų sistemą, paremtą socialinio draudimo principais, nauja privačia individualiomis kaupiamosiomis sąskaitomis besiremiančia pensijų sistema [19].

Pereinamuoju laikotarpiu iš valstybinės į privačią pensijų sistemą Čilėje buvo vadovaujamasi 3 taisyklėmis, kurios daugiau ar mažiau buvo privalomos [15]: visų pirma, ir toliau mokamos pensijos vyresnio amžiaus žmonėms, kurie tapo priklausomi nuo valstybinės sistemos. Antra, sudaryta galimybė kiekvienam darbuotojui likti valstybinėje sistemoje savo paties rizika. Darbuotojas lygiai taip pat galėjo išeiti iš šios sistemos ir atsidaryti individualią

taupomąją pensijos sąskaitą. Trečia, reikalauta, kad naujai į darbo rinką atėję darbuotojai prisijungtų prie privačios pensijų sistemos, nes būtų labai neatsakinga ir toliau apsunkinti ateities kartas skola be finansavimo šaltinio. Naujoje pensijų sistemoje draudėsi 95 % dirbančiųjų, o tai rodo, kad ši sistema daug priimtinesnė žmonėms.

Naujajai pensijų sistemai įmokas moka dirbantieji, kai tuo tarpu senajai didesnę dalį įmokų mokėjo darbdavys. Reformos pradžioje, norint kompensuoti dirbantiesiems papildomas išlaidas, darbdaviai privalėjo 18 % padidinti algas. Darbuotojų privaloma įmoka yra 10 % uždarbio. Taip pat yra papildomas 3,5 % tarifas, mokamas invalidumo ir našlių pensijų draudimui.

Vengrija, keisdama pensinio draudimo organizavimo principus, palaipsniui perėjo prie trijų pakopų pensijų sistemos: privaloma socialinio draudimo pensija, privaloma privati pensija ir savanoriškas draudimasis.

Asmenys, pasirinkę privalomas privačias pensijas, gaus ¾ socialinio draudimo pensijos, kurią jie būtų gavę, jei pasiliktų senojoje sistemoje. Pereidami į mišrią pensijų sistemą apdraustieji atsisako dalies jau įgytų savo teisių į socialinio draudimo pensiją, tikėdamiesi gauti didesnę privačią pensiją. Šis sprendimas naudingas tik jauniems žmonėms ir su amžiumi jis darosi vis nepalankesnis apdraustajam. Kartu su socialinio draudimo pensijos dydžiu skiriasi ir įmokos jai – asmenys, perėję į naująją sistemą, moka mažiau, nors bendras jų įmokų tarifas nepasikeitė, nes toji „sutaupytoji“ dalis pervedama į privalomąjį draudimą pensijų fonduose. Įmokos pensijai po vieną procentinį punktą kasmet perkeliamos nuo darbdavio darbuotojui. [19].

Privatus pensijų draudimas pensijų fonduose privalomas tik tiems asmenims, kurie pradėjo darbinę veiklą nuo 1998 m. liepos 1 d. Visiems kitiems iki 1999 m. rugpjūčio mėn. buvo galima pasirinkti – pasilikti senojoje sistemoje ar pereiti į naują. Tik ¼ pensijos numatoma iš privačių pensijų fondų, nes tik tokį susidariusį socialinio draudimo deficitą pajėgiama finansuoti.

Dauguma dirbančių latvių, estų ir lenkų pensijų fondų klausimą sprendė prieš keletą metų. Visose kaimyninėse šalyse reforma iš dalies buvo privaloma – jaunesnių darbo rinkos dalyvių socialinio draudimo mokesčių dalis privaloma tvarka nukreipiama į privačius pensijų fondus. Vidutinio amžiaus dirbantieji galėjo pasirinkti, ar pasikliauti tik valstybine socialinio draudimo sistema, ar dalį pensijos kaupti privačiai. Nauja galimybe kaimyninių šalių gyventojai naudojosi aktyviau nei tikėtasi. Lenkijoje per pirmuosius dvejus reformos metus sutartis su fondais pasirašė 63 % vidutinio amžiaus žmonių. Estijoje jau pirmaisiais reformos metais kaupti pensijas privačiai panoro daugiau nei pusė dirbančiųjų [13].

Lenkijoje iki 1999 m. buvo tik valstybinė pensijų sistema. 1999 m. valstybinė pensijų sistema buvo reformuota, kad būtų sumažintos valstybės išlaidos bei atsirastų privatūs pensijų fondai. Šios reformos esmė ta, kad privačioje pakopoje privalomai dalyvauja darbuotojai iki 30

metų amžiaus, t. y. gimusieji 1968 metais ir vėliau, o darbuotojai iki 50 metų šioje sistemoje gali dalyvauti pasirinktinai. Įmokos į privačius fondus sudaro 7,3 % atlyginimo. 12,22 % atlyginimo lieka pirmos pakopos PAYG sistemoje. Bendras socialinio draudimo Lenkijoje tarifas yra 19,52 %. Pensijų įmokos yra mokamos Socialinės apsaugos administratoriui, kuris paskirsto lėšas pensijų fondų valdytojams. Už fonde esamas lėšas įsigyjamas anuitetas [13].

Estijoje yra trijų pakopų pensijų sistema. Pensijų reforma buvo baigta 2002 metais, kai buvo sukurti II pakopos pensijų fondai. Šie fondai yra privalomi. Trečiosios pakopos fondai nėra privalomi, jie yra savanoriški. III pakopos pensijų fondai savo veiklą pradėjo 1998 metais. Savanoriški pensijų fondai yra palaikomi per įvairias mokesčių lengvatas.

Antros pakopos pensijų fonduose darbuotojai patys turi mokėti 2 % nuo savo atlyginimo ir 4 % lėšų pervedama iš darbdavių mokamų socialinio draudimo įmokų. Privalomas dalyvavimas II pakopos pensijų fonduose yra nustatytas gimusiems 1983 metais ir vėliau, t y. asmenims, kuriems iki pensijos liko dar daug laiko.

Pensijų fonduose lėšos kaupiamos asmeninėse sąskaitose. Jos gali būti paveldimos. Nustatyta, kad dalyviai gali keisti pensijų fondus kiekvienų metų pradžioje. Buvusiame fonde yra paliekami sukaupti pinigai, o naujame fonde pradedami kaupti iš naujo. 2004 metų pradžioje Estijoje II pakopos fonduose lėšas kaupė apie 60 % dirbančiųjų. Estijos pensijų sistema panaši į Lietuvos, tačiau Estijoje yra privalomas dalyvavimas tam tikrai grupei asmenų, tuo tarpu Lietuvoje tai yra savanoriškas dalyvavimas, nepriklausomai nuo amžiaus. Be to, skirtingas yra pensijų fondo keitimo mechanizmas.

Pensijų reforma **Latvijoje** prasidėjo 2001 metais liepos 1 d. Antros pakopos pensijų fondai pradžioje buvo valstybiniai. Tačiau nuo 2003 metų atsirado ir privatūs fondai, kurie galėjo investuoti ne tik Latvijos, bet ir užsienio šalių rinkose. Tuo tarpu iki 2003 metų lėšos buvo kaupiamos valstybės iždе, jos buvo investuojamos tik į Latvijos vertybinius popierius bei Latvijos bankų depozitus. Suprantama, kad tuo atveju investicijų grąža yra labai nedidelė.

Lėšos į privačius pensijų fondus yra nukreipiamos iš privalomojo socialinio draudimo įmokų. Kaip paskirstomas įmokų dydis Latvijoje parodyta 4 lentelėje

4 lentelė

Įmokų tarifų pasiskirstymas atskirose pensijų pakopose Latvijoje

Metai	I pakopa	II pakopa
2001 - 2006	18 proc.	2 proc.
2007	16 proc.	4 proc.
2008	12 proc.	8 proc.
2009	11 proc.	9 proc.
2010	10 proc.	10 proc.

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis interneto svetaine http://ewni.hu/activities-pension.php

Dalyvavimas II pakopos pensijų fonduose yra privalomas asmenims, kurie yra gimę po 1971 liepos 1 d. Visiems kitiems tai yra savanoriškas dalyvavimas. Dalyviai vieną kartą metuose gali keisti pasirinktą pensijų fondų bendrovę, o du kartus per metus keisti investavimo planą. Sulaukus pensinio amžiaus, dalyviai galės lėšas sujungti kartu su I pakopos pensijomis arba privačioje draudimo bendrovėje įsigyti pensijų anuitetą. 2004 metų pradžioje Latvijoje II pakopos pensijų fonduose dalyvavo 21 proc. dirbančiųjų, veikė 6 privatūs fondai, kurie siūlė 17 investavimo planų.

1 priede pateikta Baltijos šalių pensijų sistemų palyginimo lentelė, kurioje aiškiau matyti Lietuvos ir jos kaimyninių šalių (Latvijos, Estijos) pensijų sistemų reformų panašumai ir skirtumai.

Išanalizavus kai kurių valstybių pensijų sistemas galima teigti, kad vieninga pensijų sistema nėra sukurta. Įvairiose pasaulio šalyse pensijų sistemų tikslai panašūs, tačiau kiekviena šalis turi savo specifiką ir ypatumus. Kiekviena valstybė, remdamasi nacionaliniais įstatymais, pati nustato savo socialinės apsaugos sistemos pagrindus, siekia sukurti tokias pensijų sistemas, kurios padėtų tenkinti vis didėjančius valstybinių pensijų išmokų poreikius.

Užsienio šalių patirtis rodo, kad Lietuva, remdamasi pasaulio šalių patirtimi, eina teisingu keliu, reformuodama savo pensijų sistemą, pasirinkusi trijų pakopų pensijų sistemos modelį.

Lietuvos pensijų sistemos reformos priežastys

Jau 1990 metais socialinės apsaugos politika buvo orientuota į institucinį socialinio draudimo ir socialinės paramos sričių atskyrimą, prioriteto suteikimą draudimo principams, išlaikantiems paskatas dirbti, minimalaus pragyvenimo lygio užtikrinimą ir socialinių išmokų pritaikymą prie infliacijos. Siekiant įgyvendinti šias politines nuostatas, 1990-1991 metais buvo priimti pagrindiniai socialinę apsaugą reformuojantys teisiniai aktai, įgyvendinti esminiai instituciniai pokyčiai. 1990 m. įsteigiama Vyriausioji Valstybinio socialinio draudimo valdyba, kuriai pavedama vykdyti socialinio draudimo funkcijas, perimtas iš Lietuvos profesinių sąjungų.

Iki 1995 metų Lietuvoje galiojo tarybinis Pensijų įstatymas (su tam tikrais pataisymais), kuris buvo priimtas 1956 metais. 1995 m. įsigaliojo nauji pensijų įstatymai, reformuojantys visą pensijų sistemą (LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994 07 18). 1995 m. reformuota pensijų sistema tapo griežtesne teisės gauti pensiją įgijimo požiūriu. Naujos senstančios žmonių kartos tapo apdraustos tiek, kiek mokėjo privalomas socialinio draudimo įmokas. Kai buvo masiškai vengiama mokėti įmokas, šis sprendimas buvo būtinas.

1995 m. priimto LR Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo tikslas buvo atstatyti pensijų diferenciaciją, sustiprinti ryšį tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų, ir taip

paskatinti žmones draustis valstybiniu socialiniu draudimu. 1995 m. pensijų įstatymu buvo pakeista pensijų skaičiavimo formulė, sugriežtinti reikalavimai galintiems gauti pensiją, atidėtas pensinis amžius. Šiandien niekas neabejoja, kad 1995 m. reforma neatnešė palengvėjimo socialinio draudimo biudžetui, nes nauja sistema buvo grindžiama taip pat perskirstymu, neužtikrino sistemos efektyvumo, apdraustųjų skaičius nenustojo mažėti, ir todėl išliko tolesnio reformavimo būtinybė.

Lietuvos pensijų sistema iki 2004 metų atitiko PAYG būdą ir ją sudarė socialinio draudimo pensijos, mokamos iš valstybinio socialinio draudimo biudžeto ir iš valstybės mokamos valstybinės pensijos bei socialinės arba šalpos pensijos. Pagal 1995 m. įvestą pensijų formulę valstybinio socialinio draudimo pensija susideda iš dviejų dalių - bazinės pensijos ir papildomos pensijos. Skirtingi pensijų sistemos tikslai (pašalinti senų žmonių skurdą ir išlyginti dirbančiųjų pajamas senatvėje), kurių paprastai siekiama dvejomis pensijų pakopomis (valstybine perskirstomąja ir privačia kaupiamąja) šioje formulėje integruoti į vieną. Tai padarė visą sistemą nelanksčią.

Nepasisekusi 1995 m. reforma rodo, kad reikėjo keisti pensijų sistemą. Iki 2004 m. vykdytos pensijų reformos nepasiekė savo iškeltų tikslų, neišsprendė senatvės finansavimo problemų. Vienos pakopos pensijų sistema buvo finansiškai nepatikima, neturinti perspektyvų. Socialinę apsaugą reikėjo individualizuoti, organizuoti ją kaupimo principu. Tik tuomet įmanoma iš tiesų susieti įmokas ir išmokas, suinteresuoti žmones draustis senatvei.

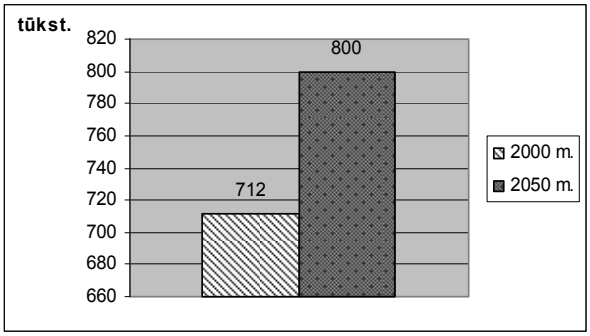
Dauguma autorių (V. Aleknevičienė; E. Buškevičiūtė; A. Dzikevičius; G. Steponavičienė; R. Lazutka; V. Katkus ir E. Martinaitytė ir kt.) nurodo priežastis, kodėl nepavyko 1995 m. pensijų sistemos reforma. Galima išskirti šias PAYG pensijų sistemos reformos būtinybės priežastis ([8], [9], [12], [15], [17], [28]):

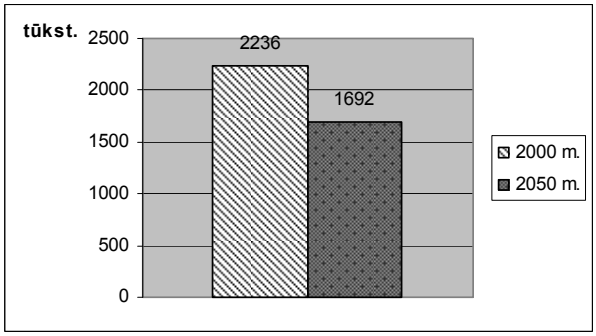
- demografinis spaudimas pensijų sistemai;
- apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykio mažėjimas dėl mokesčių vengimo ir pasitraukimo iš socialinio draudimo sistemos;
- mažos pensijos;
- akivaizdaus ryšio tarp įmokų ir išmokų nebuvimas;
- kitos priežastys.

Demografinis spaudimas pensijų sistemai. Kaip ir kitos Vakarų bei Centrinės Europos valstybės, Lietuva išgyvena visuomenės senėjimo procesą. Šalies demografinė situacija blogėja - mažėja dirbančių žmonių, daugėja pensininkų. Gimstamumas Lietuvoje ėmė mažėti nuo 1990 m., o 1994 m. natūralus gyventojų prieaugis tapo neigiamas. Labai padidėjo darbingo amžiaus žmonių (ypač 30-35 m. vyrų) mirtingumas – ir dėl ligų, ir dėl traumų. Tuo tarpu pensinio amžiaus žmonių tikėtina gyvenimo trukmė beveik nepasikeitė – asmuo sulaukęs 60 m.,

vidutiniškai dar gyvena apie 21 m., ir tai yra gana ilgas laiko tarpas, kai jam reikia mokėti pensiją.

Pasaulio bankas prognozuoja, kad Lietuvoje nuo 2000 metų iki 2050 metų 12,4 % padaugės pensinio amžiaus žmonių (nuo 712 tūkst. iki 800 tūkst.), o darbingo amžiaus žmonių sumažės nuo 2,236 mln. iki 1,692 mln. (arba 24,3 %). Taigi mažėjančiai darbingo amžiaus visuomenės daliai teks vis didesnis pensininkų skaičius. Pagal dabartinę sistemą, 1,2 žmogaus išlaiko 1 pensijos gavėją, 2039 metais 1 mokėtojas išlaikys 1 pensijos gavėją, o 2050 metais 0,95 įmokos mokėtojo išlaikys 1 pensijos gavėją. (1, 2 pav.)

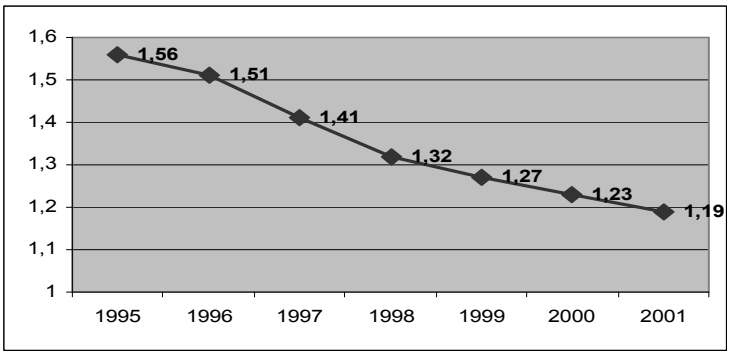
1 pav. Pensinio amžiaus žmonių pokyčio prognozė **2 pav. Darbingo amžiaus žmonių pokyčio prognozė**

Pastaba: diagramos sudarytos autorės, remiantis internetine svetaine www.socmin.lt

Pagal pasaulio banko prognozes pensinio amžiaus ir darbingo amžiaus žmonių santykis turėtų šiek tiek gerėti tol, kol ilginamas pensinis amžius. Nustojus didinti pensinį amžių, situacija vėl pradės blogėti, t.y. 1 dirbančiajam reikės išlaikyti daugiau negu 1 pensininką [32].

Lietuvos visuomenė senėja, nes gimstamumas mažėja, o vidutinė gyvenimo trukmė ilgėja. Valstybei vis sunkiau spręsti pagyvenusių žmonių gerovės klausimą, kadangi tą patį "pyragą", susidedantį iš dabartinių mokesčių mokėtojų įmokų, tenka dalinti vis didesniam pagyvenusių žmonių būriui. Lietuvos demografinės padėties tendencijos rodo, kad PAYG sistema nėra pajėgi ateityje išlaikyti pensinės sistemos finansinį stabilumą. Tokia demografinė situacija pensijų sistemą padaro labai pažeidžiamą.

Apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykio mažėjimas dėl mokesčių vengimo ir pasitraukimo iš socialinio draudimo sistemos. Lietuvos socialinio draudimo sistemos mokumui didelį pavojų kelia nuolatos mažėjantis apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykis, dėl kurio piniginės išlaidos pensijoms didėja sparčiau negu pajamos. Akivaizdu, kad vien tik mokesčių mokėtojams išlaikyti pensininkus per sunku. Apdraustųjų ir pensijų gavėjų skaičiaus santykio dinamika pateikiama 3 pav., kuriame matyti, kad 2001 m. 1,19 milijono dirbančiųjų turėjo išlaikyti apie milijoną pensijas gaunančių žmonių.

3 pav. Apdraustųjų ir pensijų gavėjų skaičiaus santykis

Pastaba: grafikas sudarytas autorės, remiantis internetine svetaine www.socmin.lt

Tokia demografinė situacija PAYG pensijų sistemą padaro labai pažeidžiamą. Mažėjantis apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykis yra pagrindinė priežastis, dėl ko Sodros išlaidos auga greičiau negu pajamos ir susiformuoja nuolatinis Sodros biudžeto deficitas. Esant tokioms tendencijoms, ši sistema visiškai neturėjo perspektyvos, buvo pasmerkta bankrutuoti.

Šis santykis mažėja dėl keleto priežasčių. Pasak R. Lazutkos, dabartiniu metu Lietuvoje susidarė tokia situacija, kai dabartiniai seni žmonės beveik visuotinai dirbo, ir visi turi teisę į pensiją, o dabartinė apdraustųjų karta sudaro apie 60% darbingų Lietuvos gyventojų. Vadinasi, apie 40% darbingo amžiaus žmonių nedalyvauja socialinio draudimo sistemoje. Ką veikia šie asmenys, galima tik numanyti: dirba nelegaliai, yra išvykę į užsienį. Dėl didelio pensininkų skaičiaus ir mažo apdraustųjų skaičiaus, šiems tenka mokėti pakankamai dideles įmokas, kad būtų užtikrintas dabartinių senatvės pensininkų pragyvenimas, todėl atsiranda vengimas mokėti socialinio draudimo įmokas.

Pasitraukimą iš socialinio draudimo sistemos lėmė sumažėjęs visuomenės solidarumas. 2000 m., palyginti su 1991 m., sumažėjo daugiau kaip 460 tūkst. apdraustųjų (nuo 1764,3 tūkst. iki 1299,6 tūkst.), nors darbingo amžiaus gyventojų tą laikotarpį buvo beveik tiek pat (2127,6 tūkst. 1991 m. ir 2163,8 tūkst. 2000 m.). Asmenys apdrausti socialiniu draudimu, sudarė 82,9 % visų darbingo amžiaus žmonių 1991 m., o 2000 m. – jau tik 60,1 % (5 lentelė).

5 lentelė

Darbingo amžiaus gyventojų ir socialiniu draudimu apdraustų asmenų skaičiaus kitimas 1990-2000 metais (vidutinis metinis skaičius, tūkstančiais)

	1991	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Darbingo amžiaus gyventojai	2127,6	2119,7	2108,3	2101,9	2110,8	2121,3	2128,6	2135,4	2148,3	2163,8
Socialiniu draudimu apdrausti asmenys	1764,3	1572,8	1373,8	1286,8	1331,6	1325,1	1325,0	1345,5	1321,1	1299,6
Santykis, %	82,9	74,2	65,2	61,2	63,1	62,5	62,2	63,0	61,5	60,1

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis internetine svetaine www.sodra.lt

1995 m. reforma susiejus įmokas su būsimomis išmokomis tikėtasi, kad sumažės šešėlinė ekonomika, daug dirbančiųjų legalizuosis, ims mokėti įmokas senatvės pensijai, tačiau taip neįvyko dėl keleto priežasčių. Pirmiausia – dideli socialiniai mokesčiai įmonėms labai padidino darbo jėgos kaštus. Kad išliktų konkurencingos, jos priverstos slėpti tikruosius darbuotojų užmokesčius ar darbuotojų skaičių, dirbti nesudarant darbo sutarčių – taip įmokos į socialinio draudimo fondą dirbtinai sumažinamos. Darbuotojai, žinodami apie šalyje klestintį nedarbą, yra linkę sutikti su darbdavio diktuojamomis sąlygomis ir gauti atlyginimus „vokeliuose“ nei didesnę socialinę apsaugą. Antra – žmonės nepasitiki socialiniu draudimu ir nėra linkę juo draustis. Visaip vengiama mokėti dideles socialines įmokas, kurios suvokiamos pirmiausia kaip mokestis.

Mažos pensijos. Būtinąjį draudimo stažą turinčių darbuotojų bendra vidutinė pensija yra apie 40 % vidutinio darbo užmokesčio. Tai labai maža dalis, kuri sunkiai gali garantuoti būtiniausių poreikių patenkinimą. Pagal šį rodiklį Lietuva patenka į mažiausias pensijas turinčių šalių grupę. Galiausiai ėmė kilti abejonių, ar tokia socialinio draudimo sistema, kokia buvo iki šiol, apskritai atlieka pensijų sistemos vaidmenį. Dėl stipraus perskirstymo ji neužtikrina pakankamų pajamų senatvėje.

Nedidelei darbingai kartai tenka mokėti dideles įmokas, kad būtų pakankamai lėšų finansuoti gausios pensininkų kartos pensijas. Tačiau dėl didelio pensininkų skaičiaus ir mažo įmokų mokėtojų skaičiaus vidutinė pensija gana maža. Net vidutinį atlyginimą uždirbantis asmuo įmoka dabartinės pensininkų kartos pensijoms finansuoti trečdaliu daugiau, negu jis gali tikėtis pajamų iš finansuojamos sistemos pats sulaukęs pensijos. Pagal V. Katkaus skaičiavimus, penkių vidutinių atlyginimų pajamas gaunantis apdraustasis negali tikėtis net pusės sumokėtų lėšų sumos [15].

Akivaizdaus ryšio tarp įmokų ir išmokų nebuvimas

Pensijų sistemoje, kuri remiasi PAYG principu, nėra tiesioginio ryšio tarp įmokų ir išmokų dėl keleto priežasčių:

- daugelis žmonių moka įmokas daug didesnes nei reikėtų jų pačių pensijai finansuoti;
- įmokos mokamos ir tada, kai teisė į pensiją jau yra įgyta (pvz., dirbančių pensininkų atveju);
- yra apribojimai ("lubos") išmokoms, bet ne įmokoms: uždirbantys daugiau moka daugiau, nors jie negauna daugiau išmokų už šias papildomas įmokas;
- dalis apdraustųjų negauna jokios pensijos, nors ir yra mokėję įmokas (pvz., per trumpas jų draudimo stažas).
- dalis asmenų netenka Sodros sukauptų lėšų, nes nesulaukę pensinio amžiaus miršta, o jų sukauptos lėšos nėra paveldimos.

Žmonės jaučia, kad jie įmoka gerokai daugiau nei gauna iš valstybinio socialinio draudimo - šių įmokų grąža dažnai yra neigiama. Tai ypač pasakytina apie tuos, kurie gauna didesnes pajamas - nemaža jų įmokų dalis eina ne tik mažiau pasiturintiems, bet ir pašalpoms, valdymo aparato išlaikymo išlaidoms. Valstybinės pensijos, kad ir kaip jos būtų apskaičiuojamos, sudaro tik nedidelę dalį asmens pajamų senatvėje. Daug didesnes sumas galima surinkti pensiją kaupiant privačiai.

Kitos priežastys

Be šių pagrindinių Lietuvos pensijų sistemos problemų, galima būtų paminėti ir kai kuriuos kitus trūkumus [19]:

- Neefektyvus valstybinio socialinio draudimo fondo valdymas. Kadangi Lietuvoje pensijas administruoja vienintelė institucija – Valstybinio socialinio draudimo fondas, todėl konkurencijos nebuvimas neskatina efektyviai valdyti fondą, racionaliai naudoti lėšas;
- Daugelis žmonių į valstybės garantuotą pensiją žiūri kaip į valdžios funkciją, dažnai nesusimąstydami, jog pastaroji yra jų uždirbtos lėšos. Tai neskatina žmonių atsakomybės jausmo už savo likimą, didina gyventojų ekonominį pasyvumą. Tam tikra dalis žmonių visiškai nesirūpina savo senatve, mano, kad tai valstybės prerogatyva, todėl ir yra ekonomiškai pasyvūs;

1995 m. pensijų reforma nors ir deklaravo griežtą išmokų susiejimą su įmokomis, tačiau ji iš esmės buvo nepajėgi šį tikslą pasiekti, nes naują sistemą grindė taip pat perskirstymu. Todėl apdraustųjų skaičius nenustojo mažėti ir po reformos. Realus įmokų ir išmokų ryšys galimas tik realiai kaupiant šias įmokas ir apskaitant jas individualiai.

Iš išvardintų reformos priežasčių matome, kad pasitikėjimo socialiniu draudimu visuomenėje nėra – pati sistema skatina vengti įmokų ir plečia šešėlinę ekonomiką. Ji turi ir kitų neigiamų pasekmių – įmokos socialiniam draudimui mažina žmonių pajamas, žmonės mažiau gali iš tiesų investuoti ir taupyti patys.

Kaupdami dalį įmokų žmonės gaus didesnes pensijas, nes investicijų grąža kaip taisyklė yra didesnė nei darbo užmokesčio augimas. Kaupimo sistemoje išmokų dydis tiesiogiai priklausys nuo sumokėtų įmokų. Tai turėtų paskatinti žmones draustis senatvei. Naujoji kaupimo sistema suteiks žmonėms galimybę įmokas kaupti savo asmeninėje sąskaitoje ir dėl to sulaukus pensinio amžiaus gauti didesnę pensiją. Jei to nedarytume, vėliau tektų smarkiai didinti išėjimo į pensiją amžių ar socialinio draudimo įmokas. Abu šie sprendimai neigiamai paveiktų visuomenę ir ūkį – brangtų darbo jėga, stiprėtų emigracija, daugėtų senyvo amžiaus invalidumo pensijų gavėjų, priešpensinio amžiaus bedarbių.

Be visų išvardintų pensijų sistemos, kuri remiasi PAYG principu, reformos priežasčių, pensijų kaupimo veiklai 2003 m. susiklostė šios palankios prielaidos [8]:

- ekonominės,

- finansinės,
- mokestinės,
- teisinės ir politinės,
- techninės,
- psichologinės.

Ekonominės prielaidos. Bendrojo vidaus produkto augimas ir stabili maža infliacija ateityje leis užtikrinti didesnes valstybės biudžeto bei Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamas. Todėl tapo įmanoma pensijų sistemą pertvarkyti taip, kad ir dabartiniai dirbantieji – ateities pensininkai kauptų sau, ir dabartiniai pensininkai galėtų gauti vis didėjančias pensijas.

Finansinės prielaidos. Lietuvos finansų rinka nėra pakankamai išplėtota, stokojama institucinių investuotojų. Sėkmingai pradėjus veikti privatiems pensijų fondams, padėtis kapitalo rinkoje turėtų kisti. Investuotojai savo sukauptomis lėšomis gerokai pagyvins Lietuvos kapitalo rinką, šitaip bent iš dalies padėdami spręsti rinkos likvidumo problemą.

Mokestinės prielaidos klostosi dėl šalies gyventojų gebėjimo mokėti įmokas į privačius pensijų fondus. Dirbantiems pagal darbo sutartis, narystės ir tarnybos pagrindais bei draudžiamiems visai senatvės pensijai asmenims mokesčių našta nepadidėja, nes į pensijų kaupimo fondą pervedama dalis valstybinio socialinio draudimo fondo įmokų. Visiems kitiems, kaupiantiems pinigus šiuose fonduose, numatytos gyventojų pajamų mokesčio ir pelno mokesčio lengvatos.

Teisinės ir politinės prielaidos taip pat palankios: Lietuvoje sukurta pakankama teisinė bazė, leidžianti steigtis privatiems pensijų kaupimo fondams, daugelio politinių partijų programose buvo numatyta remti privačių pensijų fondų kūrimą.

Techninės prielaidos susijusios su Lietuvoje veikiančiomis finansų ir kredito įstaigomis (komerciniais bankais, draudimo bendrovėmis, investicinėmis bendrovėmis), sukaupusiomis užtektinai patirties prisiimti draudimo ir investicijų riziką.

Psichologinės prielaidos. Tam tikra visuomenės dalis, ypač vyresnio amžiaus, gana atsargiai vertina šiuos fondus ir pasiryžę likti dar senoje „Sodros“ sistemoje. Tik tarp aktyvaus jaunimo ir vidutinio amžiaus žmonių pastebimas didesnis ryžtas imtis atsakomybės už savo gyvenimą ir apsirūpinimą senatvėje. Taigi psichologinės prielaidos taip pat pamažu kuriasi [8].

Turi būti sukurta tokia pensijų sistema, kuri ne tik garantuotų jos ilgalaikį finansinį stabilumą ir gyvybingumą, bet ir Lietuvos gyventojų pritarimą. Kadangi reforma turi būti vykdoma ilgą laiką, turi būti pasiektas visų politinių jėgų konsensusas dėl reformos. Kad pensijų sistemą reikia pertvarkyti kaupimo linkme, buvo suprasta ir politiniuose sluoksniuose. Dauguma politinių jėgų pasisakė už pensijų fondų įdiegimą. Pensijų fondų sistemos įdiegimo klausimas buvo ir Vyriausybės programoje bei konkrečių priemonių plane. Pensijų fondų įdiegimui pritarė

ir stambiausios darbdavių grupės. Todėl gal kiek ir pavėluotai, bet buvo apsispręsta įvesti papildomą kaupimą pensijų fonduose.

Lietuvos pensijų sistemos reformos esmė

Reformų sėkmė priklauso nuo daugelio veiksnių. Perėjimui prie privačios, kaupimu paremtos pensijų sistemos, yra labai svarbus tiek kapitalo rinkos, tiek visos ekonomikos išvystymas, socialinės apsaugos būklė, politinės bei psichologinės nuostatos visuomenėje. Reformos išvakarėse demografinės prognozės rodė, kad nuo 2004 metų Lietuvoje turėjo susiklostyti palankios sąlygos naujos pensijų kaupimo sistemos įvedimui. Buvo numatoma, kad ateityje padaugės mokančių mokesčius dirbančiųjų, taigi, padidės ir valstybės biudžeto pajamos. Todėl tapo įmanoma pensijų sistemą pertvarkyti taip, kad ir dabartiniai dirbantieji – ateities pensininkai kauptų sau, ir dabartiniai pensininkai galėtų gauti vis didėjančias pensijas.

Ilgalaikis pensijų reformos tikslas yra pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol ir nekristų jų vartojimo lygis, tačiau perskirstymas būtų nepadidintas, bet sumažintas, kad sistema taptų ilgalaikiai gyvybinga ir apimtų visus gyventojus. Kartu siekiama subalansuoti socialinio draudimo pensijų finansinius srautus.

Pensijų sistemos reforma Lietuvoje pradėta siekiant šių tikslų:

- sudaryti sąlygas apsidraudusiems asmenims gauti didesnes pensijas;
- sumažinti gyventojų senėjimo poveikį pensijų sistemai;
- laipsniškai mažinti pensijų draudimui skirtą tarifą ir taip mažinti darbo jėgos kainą;
- sustiprinti kapitalo rinką ir taip skatinti Lietuvos ūkio augimą;
- finansiškai subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemą taip, kad ji galėtų veikti be finansinio deficito;
- paskatinti taupymą šalyje ir sumažinti mokesčių vengimą.

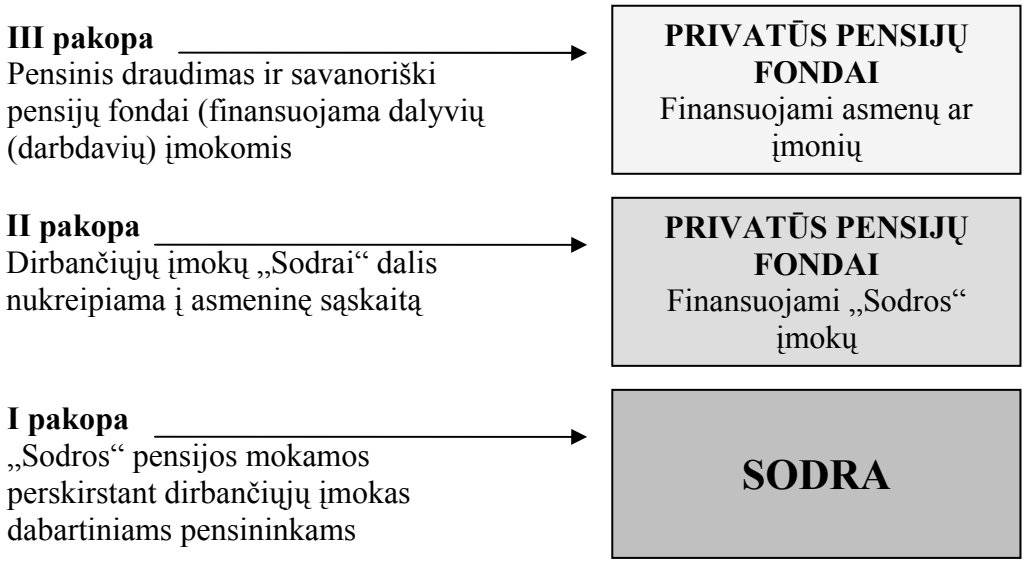
Šių tikslų siekiama keičiant pensijų sistemos finansavimo būdą ir pertvarkant valstybines socialinio draudimo pensijas. Pagrindinis reformos uždavinys yra įvesti kaupimą pensijų fonduose, nedidinant pensijų draudimui skirto tarifo, t.y. dalį dabartinio einamųjų įmokų sistemos socialinio draudimo tarifo perduodant kaupiamajam pensijų draudimui pensijų fonduose.

Lietuvoje nuo nepriklausomybės atgavimo buvo pradėta kalbėti apie būtinumą reformuoti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą. 2002 m. gruodžio 3 d. paskelbtas LR pensijų sistemos reformos įstatymas, kurio paskirtis buvo nustatyti valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo, užtikrinančio Lietuvos Respublikos gyventojų papildomas pajamas senatvėje, teisinį pagrindą bei pagrindinius principus. 2003 m. liepos 4 d. priimti du

įstatymai: LR pensijų kaupimo įstatymas, nustatantis valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimą ir LR papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas, pakeitęs LR pensijų fondų įstatymą ir reglamentuojantis pensijų kaupimo sąlygas ir tvarką valdymo įmonės vykdomuose pensijų fonduose. Licencijavimo taisyklės įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 30 d., o pirmosios licencijos buvo išduotos 2003 m. rugpjūčio 29 d.

Reformą įteisinantis įstatymas buvo priimtas 2002 m. gruodį ir įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 d., o realiai jis startavo 2004 m. sausio 1 d. – nuo šios datos pensijų įmokos jau buvo apskaičiuojamos ir pervedamos į gyventojų pasirinktas pensijų kaupimo bendroves.

Pensijų reformos tikslui ir uždaviniams įgyvendinti buvo pasirinktas trijų pakopų pensijų sistemos modelis, pakeitęs iki tol veikusią vienpakopę sistemą (4 pav.)

4 pav. Trijų pakopų pensijų sistemos modelis

Šaltinis: internetinė svetainė www.pensijusistema.lt

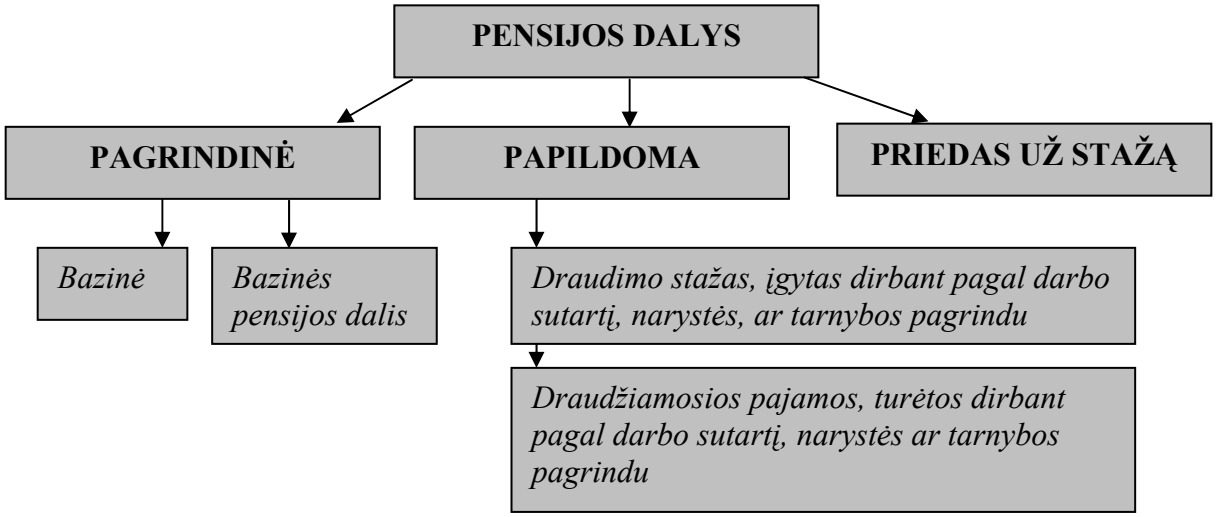
Visas pensijų sistemos pakopas aptarsime plačiau.

Pirmoji pakopa – einamosiomis įmokomis ir mokesčiais finansuojamos pensijos

Pirmoji pakopa - einamosiomis įmokomis ir mokesčiais finansuojamos pensijos. Ši pakopa dar vadinama solidarumo pakopa.

Pirmosios pakopos pensija kiekvienam Lietuvos gyventojui turi užtikrinti minimalią apsaugą nuo skurdo ir kompensuoti dalį prarastų pajamų senatvės ir negalios atveju. Praktiškai savo turiniu ši pakopa atitinka visą ankstesnę pensijų sistemą, tik nuo šiol ji tėra tik viena iš trijų sistemos sudedamųjų dalių. Gyventojai netgi gali pasirinkti, ar jie nori pasinaudoti kitų pakopų teikiamomis galimybėmis, ar nori likti ankstesnėje sistemoje. Tuo reforma papildė ankstesnę pensijų sistemą, o valstybinis socialinis draudimas niekur nedingo.

Pagal 1995 m. įvestą pensijų formulę VSD (valstybinio socialinio draudimo) pensija susideda iš dviejų dalių – bazinės (pagrindinės) pensijos ir papildomos pensijos. Nuo 2007 m. liepos mėn. 1 d. atsiranda trečioji pensijos sudedamoji dalis – priedas už stažą. (5 pav). Pagrindinė valstybinės socialinio draudimo pensijos dalis garantuoja minimalų pensinį aprūpinimą asmenims, turintiems būtinąjį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir atitinkantiems kitas sąlygas. Pagrindinės valstybinės socialinio draudimo pensijos dydis yra lygus valstybinio socialinio draudimo bazinei pensijai, jeigu asmuo turi būtinąjį (30 metų) socialinio pensijų draudimo stažą. Šiuo metu bazinės pensijos dydis – 266 litai, jį nustato Vyriausybė. Papildoma valstybinės socialinio draudimo pensijos dalis suteikia papildomą pensinį aprūpinimą asmenims, atsižvelgiant į jų draudimo stažą ir draudžiamąsias pajamas, turėtas per draudimo laikotarpį.

5 pav. Valstybinės socialinio draudimo pensijos sandara

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu

Papildoma pensijos dalis apskaičiuojama pagal tokią formulę:

0,005 x s x k x D + 0,005 x S x K x D

Šioje formulėje:

S, s – stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu (s - iki 1994 m. sausio 1 d., S – po 1994 m. sausio 1 d.);

K, k – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas (k - apskaičiuotas pagal 5 paeiliui einančių kalendorinių metų pajamas, gautas 1984 – 1993 m. laikotarpiu, K – gautas nuo 1994 m. sausio 1 d.). Tai koeficientas, atspindintis apdraustojo asmens darbo užmokesčio santykį su šalies darbo užmokesčio vidurkiu;

D – Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija. Pastarasis rodiklis yra ir pensijų indeksavimo priemonė, nes didėjant vidutinėms draudžiamosioms pajamoms, didėja ir pensijos.

Priedas už stažą suteikia papildomą pensinį aprūpinimą asmenims, įgijusiems didesnį kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Jis apskaičiuojamas kaip 3 % bazinės pensijos už kiekvienus papildomus darbo stažo metus, įgytus virš 30 metų darbo stažo.

Socialiniu draudimu, kaip buvo ir iki Lietuvos pensijų sistemos reformos, privalo draustis visi nuolatiniai Lietuvos gyventojai, dirbantys pagal darbo sutartis, narystės pagrindais arba individualiai (individualiųjų įmonių savininkai, notarai, advokatai, ūkininkai ir jų šeimų nariai).

Valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija skiriama, kai asmuo atitinka šias sąlygas [5]:

- Yra nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas;
- Sukanka įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;
- Turi minimalų 15 metų socialinio pensijų draudimo stažą.

Senatvės pensijos amžius:

- Vyrų senatvės pensijos amžius – 62 metai ir 6 mėnesiai;
- Moterų senatvės pensijos amžius – 60 metų.

Pensijai gauti reikalaujamas ir pensijų draudimo stažas. Minimalus draudimo stažas yra 15 metų, būtinasis – 30 metų. Socialinio pensijų draudimo stažas gali būti dviejų rūšių:

- įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;
- įgytas dirbant savarankiškai.

Į stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, atsižvelgiama apskaičiuojant tiek pagrindinę, tiek papildomą senatvės pensijos dalį. Į stažą, įgytą dirbant savarankiškai, atsižvelgiama tik nustatant asmens teisę į senatvės pensiją ir apskaičiuojant šios pensijos pagrindinės dalies dydį.

2003 m. lapkričio 18 d. buvo priimtas naujas Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas, kuris įsigaliojo nuo 2004 m. liepos 1 d. Remiantis šiuo įstatymu, išankstinė senatvės pensija skiriama nuolatiniam Lietuvos Respublikos gyventojui, kuris kreipimosi dėl išankstinės pensijos dieną atitinka visas šias sąlygas [6]:

- iki senatvės pensijos amžiaus jam likę ne daugiau kaip 5 metai (senatvės pensijos amžius vyrams 62 metai ir 6 mėnesiai, moterims - 60 metų);
- turi ne mažesnį nei 30 metų socialinio pensijų draudimo stažą (yra išimčių, kai pakanka turėti 15 metų stažą);
- paskutinius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės pensijos jis buvo registruotas bedarbiu Lietuvos darbo biržos teritorinėje darbo biržoje;
- negauna kitų pensijų, nuolatinių pensinio pobūdžio išmokų už darbo pobūdį, negauna pensijų išmokų pagal Pensijų kaupimo ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo

įstatymus, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos, nedarbo socialinio draudimo išmokos ar priešpensinės bedarbio išmokos;

- nedirba nei pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, nei savarankiškai, (t.y. neturi verslo liudijimo, nėra individualios įmonės savininkas, advokatas ar jo padėjėjas, notaras ir pan.), taip pat nėra ūkininkas ar jo partneris.

Išankstinės senatvės pensijos mokėjimas nutraukiamas [6]:

- asmeniui sukakus senatvės pensijos amžių;
- asmeniui paskyrus kitą pensiją ar išmoką;
- asmeniui išvykus gyventi į užsienį (jeigu tarptautinėse sutartyse nenumatyta kitaip).

Be to, išankstinės senatvės pensijos mokėjimas sustabdomas, kai jos gavėjas įsidarbina pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu arba pradeda savarankišką darbą.

Kai asmuo, kuris yra gavęs išankstinę senatvės pensiją, sukanka senatvės pensijos amžių, jam skiriama senatvės pensija, kuri yra mažinama po 0,4 procento už kiekvieną mėnesį, kurį asmuo gavo išankstinę senatvės pensiją.

Jei asmuo pagal Pensijų sistemos reformos įstatymą pasirinko dalyvavimą pensijų kaupime, dalis jo valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos pervedama į jo pasirinktą privatų pensijų fondą. Todėl apskaičiuojant jam senatvės pensijos dydį, jo metinis draudžiamųjų pajamų koeficientas už kiekvienus dalyvavimo pensijų kaupime metus bus atitinkamai mažinamas. Taigi sumažės tokio asmens papildoma senatvės pensijos dalis.

Pajamų kompensavimo funkcija pirmojoje pakopoje palaipsniui turėtų silpnėti plėtojantis antrajai pakopai. Pirmosios pakopos pensijos dydis turėtų priklausyti nuo valstybės išgalių teikti paramą ir nuo visuomenės dalyvavimo solidarumu paremtoje sistemoje.

Antroji pakopa – savanoriškos kaupiamojo pensijų draudimo pensijos

Antroji pakopa – savanoriškos kaupiamojo pensijų draudimo pensijos prasidėjo 2003 m., o nuo 2004 m. sausio 1 d. pensijų įmokos jau buvo apskaičiuojamos ir pervedamos į gyventojų pasirinktas pensijų kaupimo bendroves.

Pensijų sistemos reformos esmė - perėjimas nuo pensijų sistemos, kai surinktos lėšos perskirstomos, prie sistemos, grindžiamos kaupimu. Antroji pakopa garantuoja aiškesnį ir didesnį pajamų, prarastų dėl senatvės, kompensavimą. Mokant įmokas į kaupiamąsias sąskaitas, didėja gyventojų suinteresuotumas draustis.

Dalyvavimas. LR pensijų sistemos reformos įstatyme yra reglamentuojama, kad kiekvienas asmuo, kuris yra draudžiamas privalomuoju valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei bei papildomai pensijos daliai, ir jam nėra suėjęs senatvės pensijos amžius, turi teisę

paties pasirinkimu tapti pensijų fondo dalyviu bei kaupti nustatytą pensijų įmoką pensijų kaupimo bendrovėse.

Kiekvienas, apsisprendęs dalyvauti pensijų kaupime, laisvai turi pasirinkti pensijų kaupimo bendrovę. Jei asmuo nusprendžia dalyvauti II pakopoje, tolesnis dalyvavimas negali būti nutrauktas, išskyrus visiškos negalios atvejus. Pensijų kaupimo dalyvis negali visiškai pasitraukti iš fondo, tačiau turi teisę pereiti į kitą pensijų kaupimo bendrovę, išskyrus pirmuosius trejus metus nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo.

Nuo 2004 m. birželio 19 d. kiekvienas pensijų kaupimo sistemos dalyvis turi teisę savo iniciatyva per nustatytą 30 kalendorinių dienų laikotarpį nutraukti pensijų kaupimo sutartį. Tai yra pozityvus pakeitimas, kuris suteikia teisę per nustatytą laikotarpį dalyviui persigalvoti ir sugrįžti į I pakopos sistemą.

Įmokos. Pensijų įmokos, nukreipiamos į pensijų fondus, yra dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo dalis. Kitaip tariant, įmoka nėra papildomos asmens išlaidos, tai procentine išraiška apskaičiuota „Sodrai“ mokamų lėšų dalis. Kaip pasiskirsto „Sodrai“ mokami 34 % pagal senąją ir naująją sistemas matyti pateiktame 2 priede. Plėtojantis sistemai kaupiamoji dalis turėtų užimti vis svaresnę dalį. Pagal reformos įstatymą, pradedant 2004 m. nuo privalomosios įmokų į socialinio draudimo fondą dalies galima atskirti dalį, kuri nukreipiama kaupiamajam draudimui. Ši dalis 2004 m. sudarė 2,5 %, o vėliau kasmet didinama po 1 % iki 2007 m., kol pasiekė 5,5 % (6 lentelė). Pensijų įmokas į dalyvių pasirinktas pensijų kaupimo bendroves Vyriausybės nustatyta tvarka perveda Valstybinio socialinio draudimo fondo įstaigos.

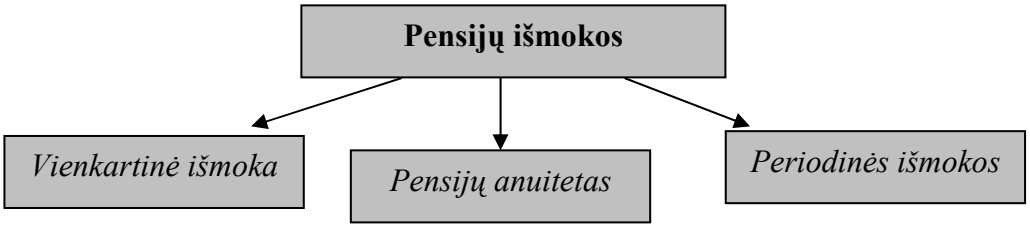
6 lentelė

Pensijų įmokų dydžių dinamika

Metai	Iki 2004	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.ir vėlesniais
Įmokos „Sodrai“	34%	31,5%	30,5%	29,5%	28,5%
Įmokos į sąskaitą pensijų fonde		2,5%	3,5%	4,5%	5,5%

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis LR Pensijų sistemos reformos įstatymu

Išmokos. Pensijos pradedamos mokėti tik sulaukus senatvės pensijos amžiaus. Tačiau kiekvienas asmuo turi teisę nukelti pensijos mokėjimo pradžią. Išmokų mokėjimo būdai pateikti 6 pav.

6 pav. Pensijų išmokų būdai

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis LR Pensijų sistemos reformos įstatymu

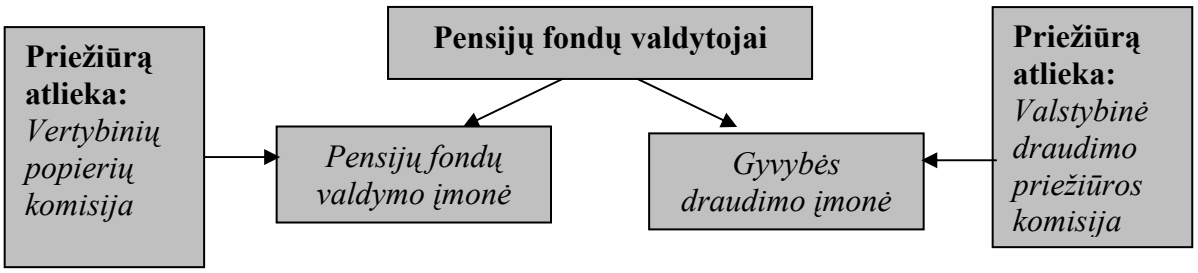
Už pensijų fonde sukauptas lėšas privaloma įsigyti mėnesinę pensijų išmoką, mokamą iki gyvos galvos - pensijų anuitetą. Tokias išmokas moka kaupimo dalyvio pasirinkta pensijų kaupimo bendrovė, su kuria sudaryta anuiteto mokėjimo sutartis. Ji įsipareigoja mokėti pensijų kaupimo dalyviui sutarto dydžio anuitetą iki mirties. Po mirties dar neišmokėta suma gali būti paveldima, jei buvo pasirinktas anuitetas suteikiantis paveldėjimo teisę.

Tie dalyviai, kurie sukaups mažiau nei reikia įgyti bent pusės bazinės pensijos dydžio anuitetą, galės savo sukauptas lėšas pasiimti iš karto arba dalimis – kaip vienkartinę arba periodinę išmoką. Jei sukaupta suma bus didelė – didesnė nei reikia įsigyti trigubo bazinės pensijos dydžio anuitetą, tą perviršį taip pat bus galima pasiimti iš karto arba dalimis.

Kaupiamosios pensijos (anuiteto) dydis priklauso nuo:

- pensijų kaupimo laikotarpio – kuo ilgiau kaupiamos lėšos, tuo didesnė suma sukaupiama;
- darbo užmokesčio dydžio – kuo didesnis darbo užmokestis, nuo kurio skaičiuojamos „Sodros“ įmokos, tuo daugiau pensijų kaupimo įmokų pervedama į asmens sąskaitą;
- fondo investicijų grąžos – kuo didesnė grąža, tuo daugiau lėšų sukaupiama;
- atskaitymų kaupimo bendrovės naudai dydžio – kuo didesni mokesčiai už kaupiamą lėšų administravimą, tuo mažesnė suma bus sukaupta.

Priežiūra ir saugumo užtikrinimas. Pensijų kaupimu užsiimančių bendrovių veiklą nuolat griežtai prižiūri ir kontroliuoja valstybė. Naujame pensijų kaupime dalyvauja dviejų tipų bendrovės, o jų veiklą prižiūri dvi skirtingos institucijos (7 pav.).

7 pav. Pensijų fondų valdytojai ir priežiūros institucijos

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis LR Pensijų sistemos reformos įstatymu

Valdymo įmonių, kurios nori vykdyti pensijų kaupimo veiklą pagal Pensijų kaupimo įstatymą, pradinis ir įstatinis kapitalas turi būti ne mažesnis kaip 300000 eurų. Taip pat kitas svarbus reikalavimas valdymo įmonės įstatiniam kapitalui yra tas, kad ne mažiau kaip 250000 eurų valdymo įmonės nuosavo kapitalo turi būti investuota į diversifikuotą investicijų portfelį. Visi šie reikalavimai įmonės kapitalui yra dėl to, kad būtų sumažinta tokių įmonių bankroto tikimybė ir sumažėtų kaupimo pensijų dalyvių rizika.

Pensijų kaupimo įstatyme nustatyta, kad pensijų kaupimo veikla gali užsiimti ir LR registruota draudimo įmonė, turinti galiojančią licenciją vykdyti gyvybės draudimo veiklą ir

leidimą vykdyti pensijų kaupimo veiklą, išduotus LR Draudimo priežiūros komisijos. Reikalavimai yra griežti, nes valstybė turi garantuoti, kad pensijų fondų veikla būtų skaidri, efektyvi. Gyvybės draudimo įmonės įstatinis kapitalas negali būti mažesnis kaip 1 000 000 eurų, šis reikalavimas yra daugiau kaip tris kartus didesnis nei reikalaujama valdymo įmonei.

Vertybinių popierių komisija atlieka pensijų fondų pensijų kaupimo veiklos valstybinę priežiūrą. O gyvybės draudimo bendrovių pensijų kaupimo veiklos valstybinę priežiūrą atlieka Valstybinė draudimo priežiūros komisija. Šios tarnybos išduoda pensijų kaupimo bendrovėms veiklos leidimus, reguliariai tikrina jų veiklą. Įstatymu yra nustatytos investavimo taisyklės, kurių privalo laikytis kaupiamų lėšų valdytojai.

Įstatymais nustatyta, kad pensijų kaupimo bendrovės:

- turi nuolat teikti priežiūros institucijoms ataskaitas,
- savo veiklos metų ataskaitą skelbti dienraštyje,
- kartą per metus informuoti dalyvį apie jo sąskaitos būklę,
- kas dieną skelbti kiekvieno pensijų fondo apskaitos vieneto vertę (pagal jį kiekvienas dalyvis gali apskaičiuoti kokia jo sąskaitos vertė),
- sudaryti galimybę dalyviui jo pageidavimu bet kuriuo metu gauti informaciją apie jo sąskaitoje apskaitomų lėšų dydį, investavimo galimybių pasirinkimą bei kitą informaciją.

Pensijų fondai skiriasi tuo, kokie investavimo objektai yra pasirenkami ir kokiomis proporcijomis į juos investuojama. Pensijų fondo investavimo kryptis yra nurodoma jo taisyklėse, kurias patvirtina priežiūros institucija. Nuo investavimo krypties priklauso pensijų fondų pajamingumas. Kaip taisyklė, uždirba daugiau tie fondai, kurie daugiau investuoja į akcijas, bet tokios investicijos yra ir rizikingesnės.

Dar viena svarbi sąlyga yra ta, kad kiekviena pensijų kaupimo bendrovė privalo turėti vieną konservatyvaus investavimo pensijų fondą, kuris yra pats tinkamiausias žmonėms, nelinkusiems rizikuoti, bei tiems, kurie kaups palyginti trumpą laiką (mažiau nei 15 metų). Šie vertybiniai popieriai pasižymi nedidele, tačiau stabilia investicine grąža ir yra vienas iš saugiausių investavimo objektų, nes už jų išpirkimą atsako jas išleidusių šalių vyriausybės.

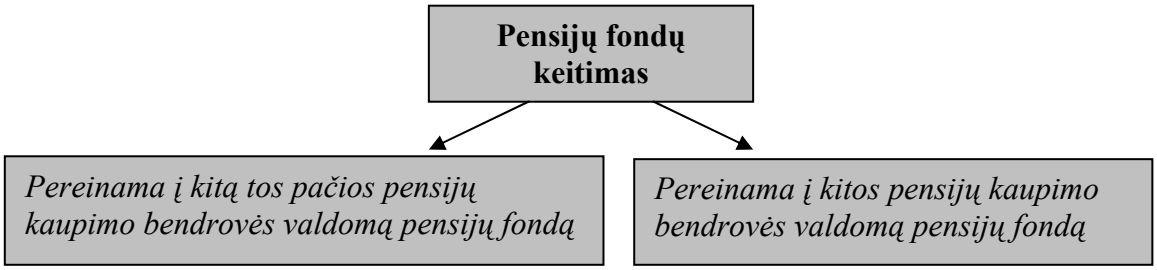
Pensijų fonde kaupiamų lėšų apsauga kaupimo bendrovės bankroto atveju. Pensijų fondas yra tarsi "pinigų maišas", kuris investuojamas pagal tam tikrą strategiją ir nuosavybės teise priklauso to fondo dalyviams. Kiekvienam fondo dalyviui atidaroma speciali pensijų sąskaita, kurioje apskaitoma kiek šio bendro turto priklauso konkrečiam žmogui (sąskaitoje yra apskaitos vienetų skaičius, kurį padauginus iš to vieneto vertės, skelbiamos kiekvieną dieną, galima sužinoti, kokia yra sąskaitos vertė). Pensijų kaupimo bendrovei šios lėšos nepriklauso, ji tik patikėjimo teise valdo jas dalyvių vardu.

Teisiškai pensijų kaupimo dalyvių lėšos atskirtos nuo pačios kaupimo bendrovės lėšų. Todėl į jas negali būti nukreipti jokie bendrovės kreditorių reikalavimai. Jei bendrovė nutraukia veiklą, dalyviai savo lėšas perveda į kitą kaupimo bendrovę.

Kaupiamos lėšos nepatenka į bendrovės sąskaitą – įmokas "Sodra" perveda tiesiai į specialią pensijų fondo sąskaitą, kad bendrovė neturėtų galimybės jomis pasinaudoti. Jos taip pat neįtraukiamos į bendrovės balansą - dalyvių lėšos yra atskirtos buhalteriškai. Dalyvių kaupiamos lėšos yra ir fiziškai atskirtos. Jos laikomos ne pačioje kaupimo bendrovėje, o specialiame banke – depozitoriume, kuris yra dar viena labai svarbi kaupimo sistemos saugumo grandis. Per depozitoriumą juda lėšos, todėl jis įvykdo pensijų kaupimo bendrovės pavedimus tik kruopščiai patikrinus jų atitikimą įstatymų reikalavimams. Depozitoriumo veikla taip pat yra prižiūrima Vertybinių popierių komisijos.

Kadangi kaupimo bendrovė dalyvių kaupiamų lėšų tiesiogiai neturi, todėl net ir jos bankroto atveju šios lėšos išlieka saugios. Turto atskyrimas yra viena iš svarbiausių dalyvių kaupiamų lėšų saugumo garantijų.

Pensijų fondo pakeitimas. Vadovaujantis Pensijų kaupimo įstatymu, kiekvienas kaupimo sistemos dalyvis turi teisę pereiti į kitą pensijų fondą. Galimi tokie du skirtingi atvejai, pateikti 8 pav.

8 pav. Pensijų fondų keitimas

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis LR Pensijų sistemos reformos įstatymu

Pirmuosius trejus metus nuo kaupimo pradžios kaupimo bendrovės keisti negalima, tačiau pensijų fondą keisti toje pačioje kaupimo bendrovėje galima. Perėjimas neribojamas pensijų kaupimo bendrovės reorganizavimo, bankroto bei likvidavimo atvejais. Jei dalyvis nori iš vienos kaupimo bendrovės pereiti į kitą, jo sąskaita buvusioje pensijų kaupimo bendrovėje turi būti uždaryta ir lėšos pervestos į kitos bendrovės pensijų sąskaitą.

Svarbu žinoti, kad už perėjimą į kitą kaupimo bendrovę gali tekti mokėti. Šie atskaitymai turi būti nurodyti pensijų fondo taisyklėse. Įstatymas ir jiems numato maksimalias ribas – keičiant kaupimo bendrovę kartą per metus mokestis turi būti ne didesnis nei 0,2 % nuo sąskaitos lėšų. Jei pereinama dažniau, šis mokestis gali siekti 4 %. Kartą per metus pakeisti pensijų fondą toje pačioje kaupimo bendrovėje galima nemokamai. Keičiant dažniau, gali tekti

mokėti iki 0,2 % nuo sąskaitos vertės. Kiekviena kaupimo bendrovė pati nusistato kokius maksimalius mokesčius ji taikys (3 priedas), ir tai nurodoma pensijų fondo taisyklėse.

Mokesčiai už kaupiamų lėšų tvarkymą kaupimo bendrovėje. Kaip ir kiekviena paslauga, pensijų kaupimas kainuoja. Už kaupiamų lėšų tvarkymą pensijų kaupimo bendrovė ima mokesčius. Kad dalyviams būtų lengviau juos palyginti, įstatymas leidžia imti tik dviejų rūšių atskaitymus. Įstatymas nustato jų maksimalius dydžius. Kaupimo bendrovei neleidžiama atskaityti daugiau kaip 10% nuo kiekvienos įmokos į pensijų fondą ir daugiau kaip 1% nuo kiekvienos pensijų sąskaitos vertės per metus. Jokių kitų atskaitymų iš dalyvių lėšų (nei iš įmokų, nei iš investicijų pajamų) ji daryti negali. 3 priede pateikti pensijų kaupimo bendrovių nustatyti mokesčiai, atskaitomi iš dalyviui priklausančių piniginių lėšų.

Dalyvavimas pensijų kaupime kainuoja ne tik šia tiesiogine prasme. Už tą laikotarpį, kai dalis socialinio draudimo įmokų bus nukreipta kaupimui, bus paskaičiuota proporcingai mažesnė socialinio draudimo pensija.

Trečioji pakopa – papildomos savanoriškos kaupimo pensijos

Trečioji pakopa – privatūs pensijų ir kiti ilgalaikio kaupimo fondai, kurių veikla pagrįsta savanoriškomis asmenų ir/ar darbdavių įmokomis, skatinama mokesčių lengvatomis. Ši pakopa dar vadinama privačia savanoriška kaupimo pakopa. Ši pakopa skirta tiems, kurie norėtų gauti senatvėje pajamų daugiau, nei numatyta pirmojoje ir antrojoje pakopose. Pasinaudoti gali kiekvienas pageidaujantis asmuo. Šis kaupimo būdas beveik neturi alternatyvų savarankiškai dirbantiems ir už save nedideles socialinio draudimo įmokas mokantiems žmonėms: individualių įmonių, ūkinių bendrijų savininkams, individualia veikla užsiimantiems žmonėms ir kt.

Savanoriško pensinio draudimo atveju investicinę riziką prisiima ne klientas, o draudimo bendrovė. Pensija mokama nuo sutarto termino iki apdrausto asmens gyvenimo pabaigos. Papildomai suteikiama garantija, kad apdraustojo mirties atveju pensija bus mokama ne trumpiau kaip minimalų mokėjimo laikotarpį. Apdraustajam mirus iki pensijos mokėjimo pradžios, sumokėtos įmokos ir priskaičiuotas pelnas grąžinamas sutartyje paskirtiems naudos gavėjams. Savanoriško pensinio draudimo įmokų dydį ir jos mokėjimo dažnumą pasirenka pats asmuo. Įmokų dydį sutarties galiojimo metu galima keisti. Draudimo sutarčiai netaikomi jokie papildomi sutarčių administravimo ar investicijų valdymo mokesčiai.

Valstybė skatina draustis pensiniu draudimu, suteikdama gyventojų pajamų mokesčių lengvatą. Pasibaigus kalendoriniams metams, draudėjas turi teisę susigrąžinti gyventojų pajamų mokestį (27 %) nuo sumokėtų pensinio draudimo įmokų. Kaupiamoji suma dėl to nesumažėja. Kadangi pensija didinama kasmetiniais atskaitymais iš draudimo bendrovės pelno, realios draudimo išmokos yra didesnės nei nustatytos draudimo sutartyje.

Lietuvoje prasidėjusi pensijų reforma turėtų paskatinti gyventojus savanoriškai draustis pensijai, nes pensijų fonduose kaupiama pajamų dalis nėra didelė.

„ERGO Lietuva gyvybės draudimas“, viena iš papildomo savanoriško pensinio draudimo įmonių Lietuvoje, išskiria šiuos savanoriško pensinio draudimo privalumus:

- Draudžiantis pensiniu draudimu, investicinę riziką prisiima ne draudėjas, o draudimo kompanija;
- Pensinis draudimas garantuoja pensijų mokėjimą iki apdraustojo paskutinės gyvenimo dienos, o ne fiksuotą metų skaičių;
- Draudimo bendrovė klientams garantuoja minimalų investicijų pajamingumą;
- Draudimo bendrovė klientams skiria dalį savo pelno, todėl reali pensija yra didesnė nei garantuojama;
- Į pensinio draudimo sutartį galima įtraukti papildomą draudimą nuo nelaimingų atsitikimų.

Pensijų sistemos reformos rezultatai

Jau vyksta penktasis pensijų kaupimo sutarčių pasirašymo etapas. Šioje dalyje trumpai apžvelgsime pensijų sistemos reformos Lietuvoje rezultatus.

Pensijų sistemos reformoje panoro dalyvauti labai daug Lietuvos gyventojų:

- 2003 m. užregistruoti 441 148 pensijų kaupimo dalyviai;
- 2004 m. užregistruoti 116 241 pensijų kaupimo dalyviai;
- 2005 m. užregistruoti 128 695 pensijų kaupimo dalyviai;
- 2006 m. užregistruota 99 955 pensijų kaupimo dalyviai;
- Nuo 2007 m. sausio 1 d. užregistruoti 94 948 pensijų kaupimo dalyviai (2007 rugpjūčio mėn. 10 d. duomenimis).

Per praėjusius keturis sutarčių pasirašymo etapus naująją kaupimo sistemą pasirinko 786 tūkst. asmenų, tai yra per 62 % dirbančių Lietuvos žmonių, apdraustų valstybiniu socialiniu draudimu visai pensijai. Didelis kaupimo sutarčių skaičius rodo, jog Lietuvos gyventojai aktyviai dalyvauja naujoje sistemoje, kad ji yra gyventojams reikalinga naujovė, ja pasitikima. Pasirašytų sutarčių skaičius labai didelis ir lyginant su kitomis šalimis, juo labiau, kad mūsų šalyje kaupimas yra savanoriškas. Pensijų kaupimo bendroves jau pakeitė 2735 dalyviai (2007 m. balandžio mėn. 23 d. duomenimis).

Anot J. Kažukauskaitės, aktyviausiai kaupimo sistemoje dalyvauja jauni asmenys. Tiems, kuriems per 55 metus, sutartis yra sudarę tik 11,6 % visų apdraustųjų. Dalyvių pasiskirstymas pagal darbo užmokesčio dydį rodo, kad aktyviausiai dalyvauja asmenys, gaunantys nuo 550 iki 2000 Lt darbo užmokestį (55 proc. visų dalyvių) [16].

Apžvelgiant 2003-2006 m. pensijų kaupime dalyvaujančių apdraustųjų skaičių, galima teigti, kad pensijų sistemos reforma populiaresnė jaunimo tarpe. 7 lentelėje pateikti duomenys apie kaupimo dalyvių skaičių (atskirai išskiriant moteris ir vyrus), apdraustųjų skaičių ir kaupimo dalyvių bei apdraustųjų santykį suskirstant visus pagal amžių.

7 lentelė

2003-2006 m. kaupimo dalyvių, apdraustųjų skaičius ir jų santykis pagal amžiaus grupes

Amžius	Kaupimo dalyvių sk.			Apdraustųjų sk.			Kaupimo dalyvių/apdraustųjų		
	Moterys	Vyrai	Viso	Moterys	Vyrai	Viso	Moterys	Vyrai	Viso
iki 25 m.	42974	59250	**102224**	53093	65080	**118173**	80,9	91,0	**86,5**
25-34	124731	131747	**256478**	157433	145993	**303426**	79,2	90,2	**84,5**
35-44	132393	116274	**248667**	183259	162842	**346101**	72,2	71,4	**71,8**
45-54	84721	72926	**157647**	174593	151703	**326296**	48,5	48,1	**48,3**
virš 55	7880	10677	**18557**	73781	86459	**160240**	10,7	12,3	**11,6**
Viso	**392699**	**390874**	**783573**	**642159**	**612077**	**1254236**	**61,2**	**63,9**	**62,5**

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis www.pensijusistema.lt

Kaip matyti iš 7 lentelės, daugiausia pensijų kaupimo sutarčių pasirašė jaunesnei amžiaus grupei priklausantys apdraustieji. Pensijų sistemos reforma populiariausia jaunimo tarpe, t.y. iš apdraustųjų iki 25 metų net 86,5 % pasirinko dalyvauti pensijų sistemos reformoje. Iš šiai amžiaus grupei priklausančių vyrų net 91 % pasirašė pensijų kaupimo sutartis, tuo tarpu moterų šiek tiek mažiau – 80,9 %. Didėjant amžiui atitinkamai mažėja apdraustųjų dalis, pasirinkusi dalyvauti pensijų sistemos reformoje. Tarp apdraustųjų, kuriems virš 55 metų, sutartis pasirašė tik 11,6 %. Galima pastebėti, kad vyrai šiek tiek aktyviau dalyvauja naujoje pensijų sistemos reformoje nei moterys – atitinkamai 63,9 % ir 61,2 %.

Įdomu paanalizuoti kaupimo dalyvių skaičiaus pasiskirstymą pagal darbo užmokesčio dydį. Šie duomenys pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė

Kaupimo dalyvių skaičiaus pasiskirstymas pagal darbo užmokestį

2006 m. I ketv. mėnesio darbo užmokestis, Lt	Kaupimo dalyvių sk.			Kaupimo dalyvių skaičiaus dalis, %	Apdraustųjų sk.	Kaupimo dalyvių /apdraustųjų, %
	Moterys	Vyrai	Viso			
pajamų neturėjo	63008	76562	139570	17,8	58608	
iki 250	6854	5073	11927	1,5	102509	11,6
250-550	37664	30598	68262	8,7	172755	39,5
550-1000	117480	105642	223122	28,5	391584	57,0
1000-2000	112047	98682	210729	26,9	345131	61,1
2000-3000	34169	38176	72345	9,2	108641	66,6
3000-4500	13620	20197	33817	4,3	45824	73,8
virš 4500	7857	15944	23801	3,0	29184	81,6
iš viso	**392699**	**390874**	**783573**	**100,0**	**1254236**	**62,5**

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis www.pensijusistema.lt

Analizuojant 8 lentelėje pateiktus duomenis galima pastebėti, kad aktyviausiai pensijų sistemos reformoje dalyvauja asmenys, gaunantys 550-1000 ir 1000-2000 lt. darbo užmokestį. Pensijų kaupimo dalyviai, gaunantys nuo 550 iki 2000 lt. darbo užmokestį, sudaro 55,4 % visų pensijų sistemos reformos dalyvių. Taigi daugiausia pensijų sistemos reformoje dalyvauja vidutines pajamas gaunančių apdraustųjų. Galima pastebėti, kad kuo didesnį darbo užmokestį gauna apdraustieji, tuo jie aktyviau dalyvauja pensijų kaupime. Pavyzdžiui, iš asmenų, kurie gauna didesnį nei 4500 lt. darbo užmokestį net 81,6 % yra pasirašę sutartis dėl pensijų kaupimo.

9 lentelėje pateikti duomenys apie tai, kokius pensijų fondų tipus yra pasirinkę pensijų sistemos kaupimo dalyviai pagal amžių ir pagal darbo užmokestį.

9 lentelė

Pensijų fondų tipų pasirinkimas 2003-2006 m.

Pensijų fondo tipas	Kaupimo dalyvių sk.	Kaupimo dalyvių vidutinis amžius	Kaupimo dalyvių vidutinis darbo užmokestis, Lt.
Konservatyvus	119452	43,9	1502,15
Mišrus	635262	35	1519,37
Akcijų	28859	29,1	1529,33
Iš viso	**783573**		

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis www.pensijusistema.lt

Pensijų kaupimo dalyviai dažniausiai renkasi mišrius pensijų fondus, rečiausiai – akcijų, t.y. rizikingiausius pensijų fondus. Rizikingesnius pensijų fondus dažniau renkasi jaunesni kaupimo dalyviai, kurių vidutinis amžius 29,1 metai. Konservatyvius pensijų fondus renkasi vyresni asmenys, kurių vidutinis amžius 43,9 metai. Analizuojant pensijų fondų tipų pasirinkimą pagal kaupimo dalyvių vidutinį darbo užmokestį galima pastebėti, kad labiau linkę rizikuoti (t.y. renkasi akcijų tipo pensijų fondus) tie, kurie uždirba daugiau. Ir atvirkščiai, mažiau uždirbantys asmenys labiau likę rinktis konservatyvesnius pensijų fondus.

Valdymo įmonių valdomų II pakopos pensijų fondų apžvalga

2007 m. birželio 30 dieną Lietuvoje veikė 30 valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo (II pakopos) pensijų fondų, kuriuos valdė 9 pensijų kaupimo bendrovės. II pakopos pensijų fondų bendra investicinių portfelių vertė 2007 m. birželio 30 d. siekė 1264 mln. Lt. Pensijų kaupime dalyvavo 873,2 tūkst. dalyvių

Valdymo įmonės valdė 21 II pakopos pensijų fondą, kurių turto vertė 2007 m. birželio 30 d. sudarė 1074 mln. Lt. Minėtuose pensijų fonduose dalyvavo 680,6 tūkst. dalyvių [29]. 10 lentelėje pateikta bendra informacija apie II pakopos pensijų fondus 2007 m. birželio 30 d.

10 lentelė

Bendra informacija apie valdymo įmonių valdomus II pakopos pensijų fondus

Pensijų fondai pagal investavimo strategijas	Pensijų fondų skaičius	Dalyvių skaičius, tūkst.	Valdomo turto vertė, mln. Lt	Sodros pervesta suma, mln. Lt
Konservatyvaus investavimo	7	76,9	132,1	
Mažos akcijų dalies (iki 30% į akcijas)	3	164,3	269	
Vidutinės akcijų dalies (iki 30-70% į akcijas)	8	409,1	615,2	
Akcijų (70-100% į akcijas)	3	30,3	57,4	
Iš viso	**21**	**680,6**	**1073,7**	**1000,2**

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis LR Vertybinių popierių komisijos duomenimis

2007 m. birželio mėn. 26 d. (už 2007 m. I ketvirtį) į valdymo įmonių valdomus pensijų fondus Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba pervedė 162,4 mln. litų (33 % daugiau negu praėjusį ketvirtį). Nuo pensijų fondų veiklos pradžios iki ataskaitinio laikotarpio pabaigos Sodra pensijų fondams iš viso pervedė 1000,2 mln. Lt. 10 lentelėje nėra pateikiami duomenys apie Sodros pervestas sumas pensijų fondų grupėms pagal investavimo strategijas, nes dalyviai "migruoja" į kitos rizikos pensijų fondų grupes [29].

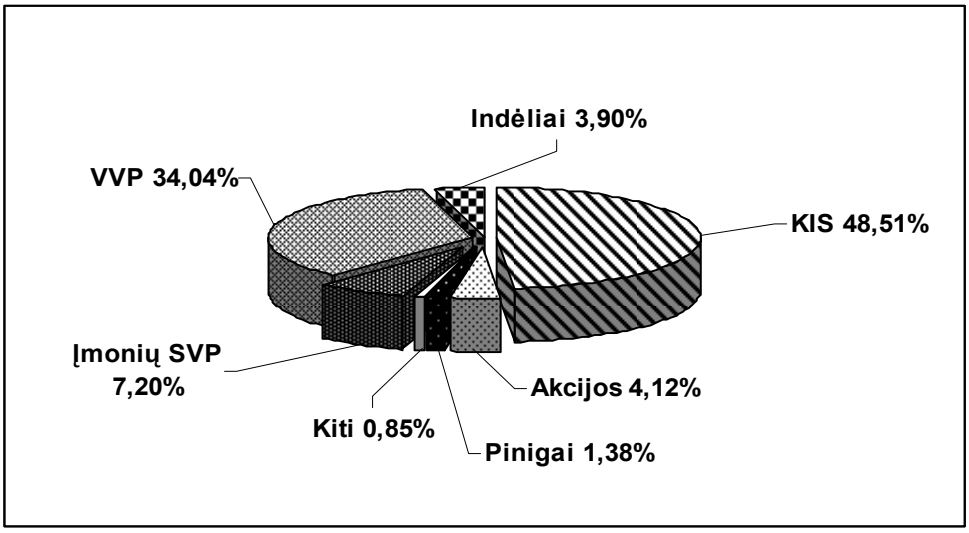
Ataskaitiniu laikotarpiu pagal dalyvių skaičių populiariausi buvo vidutinės akcijų dalies pensijų fondai, kuriuose lėšas kaupti nusprendė 22,4 tūkst. naujų dalyvių, kurie sudarė 78,3 % visų naujų dalyvių (naujų dalyvių per 2007 m. II ketvirtį – 28,5 tūkst.). Tuo tarpu konservatyvaus investavimo pensijų fondų dalyvių skaičius per ataskaitinį laikotarpį sumažėjo 1 tūkst. arba 1,3 %. Tai lėmė dalyvių lūkesčių nepateisinę šių fondų rezultatai.

Konservatyvaus investavimo pensijų fondų turto vertė birželio mėn. 30 d. siekė 132 mln. Lt, palyginti su š.m. I ketvirčio pabaiga, šio tipo fondų turtas padidėjo 15 mln. Lt. (12,8 %). Beveik visos šios rūšies fondų lėšos buvo investuotos į vyriausybės vertybinius popierius (96,56 %), tuo tarpu pinigais laikoma šios pensijų fondų grupės turto dalis siekė 2,68 %, o indėliai tesudarė 0,76 %.

Mažos akcijų dalies pensijų fondų portfeliuose vyravo investicijos į VVP ir kolektyvinio investavimo subjektų (KIS) vienetus. Lyginant su 2007 m. I ketvirčio pabaiga, investicijų dalis į VVP sumažėjo 3,2 %, tuo tarpu investicijos į KIS išaugo nuo 47 % iki 50 % bendro šios grupės pensijų fondų turto.

Tiesiogiai į akcijas investuota turto dalis sumažėjo nuo 4 % iki beveik 3 % viso vidutinės akcijų dalies pensijų fondų turto. Per ataskaitinį laikotarpį lyginant su pirmuoju šių metų ketvirčiu daugiau nei 12 % sumažėjo investicijos į VVP, ir sparčiai augo investicijos į KIS (12%) – nuo 45,9 % metų I ketvirčio pabaigoje iki 58,5 % 2007 m. II ketvirčio pabaigoje.

Akcijų pensijų fondų portfeliuose toliau augo investicijos į akcijas ir akcijų KIS, kurios atitinkamai sudarė 22,5 mln. Lt. ir 25,9 mln. Lt. ir, lyginant su pirmuoju metų ketvirčiu, jų dalis akcijų pensijų fondų portfeliuose išaugo atitinkamai iki 39 % ir 45 %. Turto, laikomo pinigais, sumažėjo 3% [29]. Bendras visos rinkos pensijų fondų investicijų pasiskirstymas 2007-06-30 pateiktas 9 paveiksle.

9 pav. Visos rinkos valdymo įmonių valdomų II pakopos pensijų fondų investicijų pasiskirstymas 2007-06-30

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.vpk.lt duomenimis

Bendrai pensijų fondų investicijų į akcijas dalis per ataskaitinį laikotarpį sumažėjo nežymiai – 0,4 % (nuo 4,52 % iki 4,12 %). Tačiau žymiai – daugiau nei 8 % (nuo 42,55 % iki 34,04 %) – sumažėjo investicijų į vyriausybės vertybinius popierius dalis. Kaip ir per pirmąjį metų ketvirtį dauguma pensijų fondų valdytojų, išskyrus UAB „Finasta investicijų valdymas“, ir toliau labiau linkę investuoti į mažesnės rizikos, tačiau ir mažesnę grąžą uždirbančius KIS (investicijų dalis į šias investavimo priemones išaugo nuo 40% iki 48,51 %).

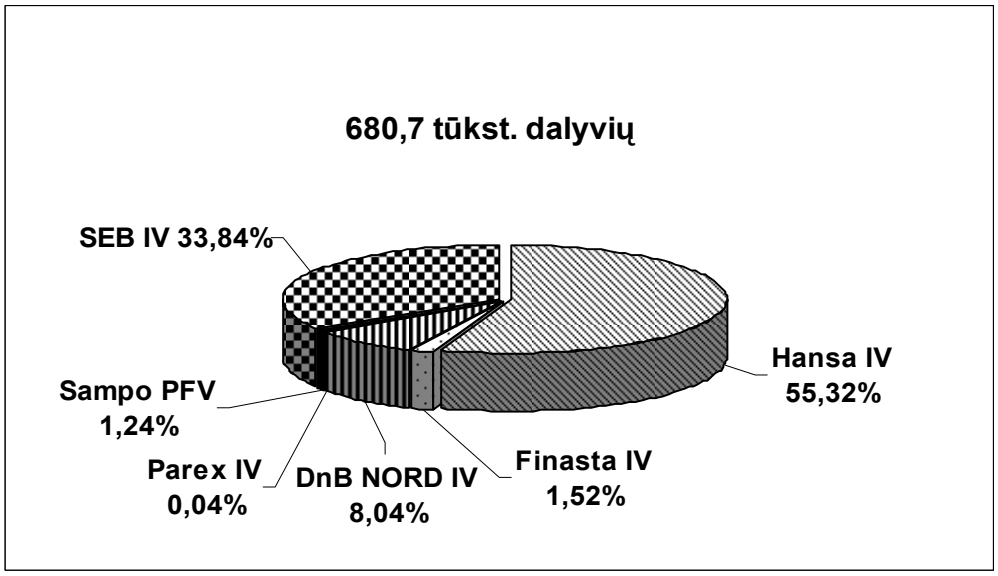
55,6 mln. Lt. II pakopos pensijų fondų turto buvo investuota į Baltijos šalių įmonių SVP ir tai sudarė daugiau nei du trečdalius visų pensijų fondų investicijų į šios rūšies investicines priemones. Investicijų į akcijas vertė siekė 44 mln. Lt. (4 % viso II pakopos pensijų fondų turto). Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje pensijų fondai tiesiogiai buvo investavę 13 šalių akcijų rinkose. Didžioji dalis pensijų fondų investicijų buvo nukreipta į Baltijos šalių bei Vidurio ir Rytų Europos regionus.

II pakopos pensijų fondų vertė per 2007 m. II ketvirtį vidutiniškai augo 1,9 %. Konservatyvaus investavimo pensijų fondų vieneto vertė vidutiniškai sumažėjo 0,98 %., mažos akcijų dalies pensijų fondų vieneto vertė padidėjo vidutiniškai 0,75 %, vidutinės akcijų dalies – 2,42 %. Vieneto vertės pokytis buvo ryškiausias santykinai didžiausios rizikos fonduose – akcijų pensijų fonduose – ir sudarė vidutiniškai 9,03 %. Šį rezultatą nulėmė geras didžiausio pagal turtą

šioje pensijų fondų grupėje „Finasta Racionalios Rizikos“ pensijų fondo rezultatas – vieneto vertė padidėjo 13,41%. 2007 m. II ketvirtį augusios akcijų rinkos teigiamai paveikė didesnę dalį turto į akcijas investuojančių pensijų fondų rezultatus. Tačiau konservatyvaus investavimo pensijų fondų grupės rezultatai ir toliau nedžiugina: daugiau nei pusė šios rizikos grupės fondų vieneto vertės pokytis ataskaitiniu laikotarpiu buvo neigiamas.

2007 m. birželio mėn. 30 d. su valdymo įmonėmis pensijų kaupimo sutartis buvo pasirašę 680,7 tūkst. dalyvių. Per šių metų II ketvirtį dalyvių skaičius išaugo 5,2 %. Nors santykinai didžiausias naujų dalyvių pokytis (15,29 %) per ataskaitinį ketvirtį buvo UAB „Parex investicijų valdymas“ valdomame pensijų fonde, daugiausiai sutarčių minėtu laikotarpiu pasirašė UAB „Hansa investicijų valdymas“ - 16,97 tūkst. Per 2007 m. II ketvirtį galimybe keisti pensijų fondų valdytoją pasinaudojo 1734 II pakopos pensijų fondų dalyviai. Per ataskaitinį laikotarpį daugiausiai dalyvių, keitusių pensijų fondų valdytoją, pritraukė UAB „Finasta investicijų valdymas“ (630 dalyvių; tai daugiau nei trečdalis visų keitusiųjų).

Per 2007 m. II ketvirtį pensijų fondų dalyvių rinkos struktūra pakito mažai. Didžiausia rinkos dalis ir toliau priklausė UAB „Hansa investicijų valdymas“, kuri kartu su UAB „SEB VB investicijų valdymas“ turėjo šiek tiek mažiau negu 90 % visų dalyvių (10 paveikslas). Likusiame dešimtadalyje rinkos pirmavo UAB „DnB NORD investicijų valdymas“, kurios rinkos dalis išaugo iki 8,04 %, o UAB „Finasta investicijų valdymas“ užėmė 1,52 % rinkos.

10 pav. Pensijų fondų dalyvių skaičius pagal valdymo įmones 2007-06-30

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.vpk.lt duomenimis

Nagrinėjant II pakopos pensijų fondų investicijų pasiskirstymo dinamiką nuo veiklos pradžios, galima pastebėti investicijų į užsienio šalių KIS vienetus ir nuosavybės vertybinius popierius didėjimo tendenciją. Ir toliau mažėja investicijų į Lietuvos skolos vertybinius popierius dalis bendrose investicijose [29].

Valdymo įmonių valdomų III pakopos pensijų fondų apžvalga

2007 m. Lietuvoje veikė 6 papildomo savanoriško pensijų kaupimo (toliau – III pakopos) pensijų fondai, kuriuos valdė 4 valdymo įmonės (po du III pakopos pensijų fondus – UAB „SEB VB investicijų valdymas ir UAB „Finasta investicijų valdymas“, po vieną fondą – UAB „DnB NORD investicijų valdymas“ ir UAB „Parex investicijų valdymas“). 11 lentelėje pateiktas II pakopos pensijų fondų dalyvių pasiskirstymas pagal pensijų fondus ir valdymo įmones.

11 lentelė

III pakopos PF dalyvių pasiskirstymas pagal pensijų fondus ir valdymo įmones

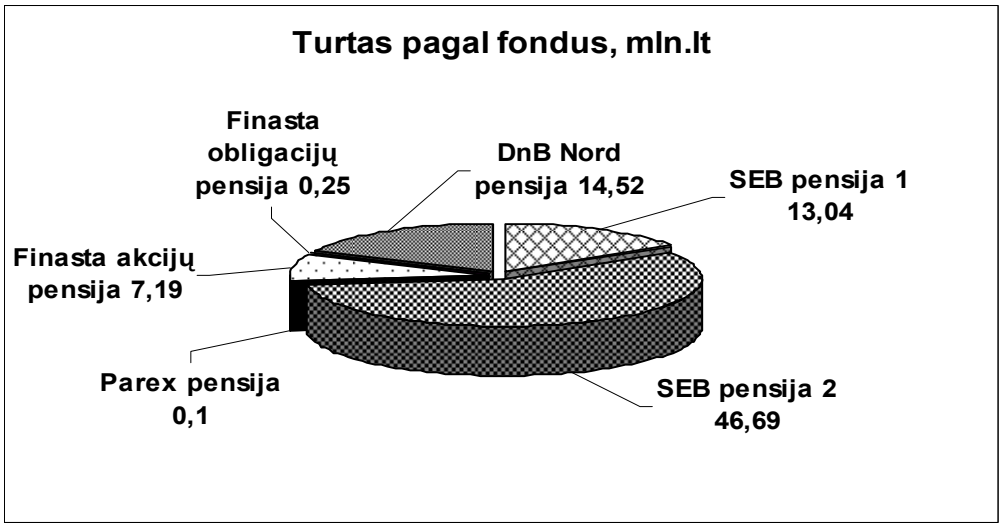
Pensijų fondo pavadinimas	III pakopos PF dalyvių skaičius	% dalis pagal valdymo įmones	Valdymo įmonės pavadinimas
Papildomo savanoriško pensijų kaupimo fondas SEB Pensija 1 plius	2260	61,50%	UAB "SEB VB investicijų valdymas"
Papildomo savanoriško pensijų kaupimo fondas SEB Pensija 2 plius	10269		
Savanoriško pensijų kaupimo fondas "DnB Nord papildoma pensija"	6321	31,00%	UAB "DnB Nord investicijų valdymas"
PAREX papildomo savanoriško pensijų kaupimo fondas	70	0,30%	UAB "Parex investicijų valdymas"
Savanoriško kaupimo "Finasta akcijų pensija plius" pensijų fondas	1186	7,10%	UAB "Finasta investicijų valdymas"
Savanoriško kaupimo "Finasta obligacijų pensija plius" pensijų fondas	259		
Iš viso	20365	100%	

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis LR Draudimo priežiūros komisijos duomenimis

Pagal dalyvių skaičių III pakopos pensijų fondų rinkoje dominavo dvi valdymo įmonės: UAB „SEB VB investicijų valdymas“ (62 %) ir UAB „DnB Nord investicijų valdymas“ (31 %). Šių valdymo įmonių fonduose papildomai pensijai kaupė 93 % visų III pakopos dalyvių. Per 2007 m. II ketvirtį pirmą sykį nuo pensijų reformos pradžios bendras III pakopos dalyvių skaičius sumažėjo: nuo 20389 iki 20365 (0,1 %). Ataskaitiniu laikotarpiu ryškiausi santykiniai pokyčiai vyko UAB „Finasta investicijų valdymas“ pensijų fonduose – „Finasta obligacijų pensija plius“ ir „Finasta akcijų pensija plius“. Pirmojo fondo dalyvių skaičius per 2007 m. II ketvirtį išaugo 52 % (nuo 170 iki 259), o antrojo – 17 % (nuo 1010 iki 1186). Tuo tarpu „SEB Pensija 1“ dalyvių sumažėjo 7,4 %, o „DnB Nord papildoma pensija“ pensijų fondas ataskaitiniu laikotarpiu neteko 2,2 % dalyvių [30].

Bendras III pakopos pensijų fondų turtas 2007 m. birželio mėn. 30 d. siekė 81,8 mln.Lt. (11 paveikslas). Didžioji dalis šio turto buvo sukaupta UAB „SEB VB investicijų valdymas“ valdomuose pensijų fonduose (73 %). Per 2007 m. II ketvirtį III pakopos pensijų fondų turtas

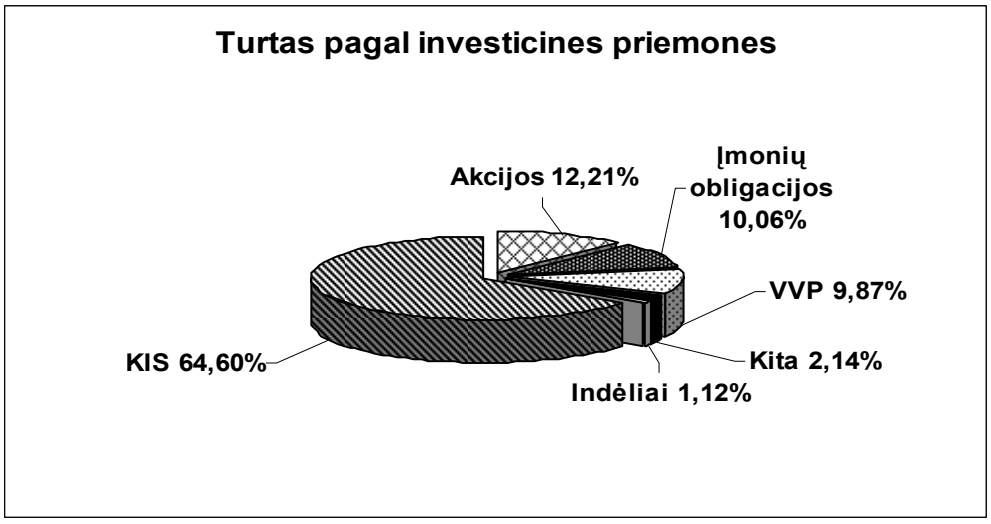
išaugo 7,5 %. „Finasta akcijų pensija“ fondo turtas išaugo net 30 %, o „SEB Pensija 2 plius“ – 13 %.

11 pav. III pakopos pensijų fondų turtas pagal fondus 2007-06-30

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.vpk.lt duomenimis

Beveik du trečdaliai (53 mln. Lt.) III pakopos pensijų fondų turto buvo investuota į KIS investicinius vienetus (12 paveikslas). Lyginant su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu, III pakopos pensijų fondų investicijos į KIS išaugo 12 %. Net trys ketvirtadaliai investicijų į KIS teko Liuksemburgui, 16 % - Lietuvoje registruotiems KIS.

12 pav. III pakopos pensijų fondų turtas pagal investicines priemones

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.vpk.lt duomenimis

Investicijų į akcijas dalis padidėjo 1,5 %, š.m. birželio mėn. 30 d. ji sudarė 10 mln.Lt, iš kurių beveik ketvirtadalis buvo investuota į Rusijos įmones. Trečioje vietoje pagal populiariausias investicines priemones atsidūrė įmonių skolos vertybiniai popieriai (8,2 mln.Lt), o vyriausybės vertybinių popierių dalis sumažėjo 4,4 % ir siekė 8 mln. Lt.. Populiariausi buvo Latvijos ir Prancūzijos VVP.

Net 91 % III pakopos pensijų fondų turto buvo investuota Vakarų Europos ir Baltijos valstybėse. Liuksemburgui teko beveik pusė III pakopos pensijų fondų investicijų vertės. Lietuvoje buvo investuota mažiau negu ketvirtadalis pensijų fondų turto, 46 % šių investicijų teko Lietuvoje registruotiems KIS (8,5 mln.Lt.), į kurių vienetus buvo investavę pensijų fondai. Analizuojant III pakopos pensijų fondų investicijų pasiskirstymą nuo fondų veiklos pradžios, aiškiai matyti investicijų į KIS vienetus didėjimo ir investicijų į skolos vertybinius popierius mažėjimo tendencija.

Per 2007 m. II ketvirtį visų III pakopos pensijų fondų vieneto vertės pokytis buvo teigiamas. Daugiausiai per ataskaitinį laikotarpį padidėjo „Finasta akcijų pensija plius“ fondo vieneto vertė – 14,2 %; „SEB pensija 1 plius“ – 5 %. Dėl mažo didžiausio pagal turtą „SEB pensija 2 plius“ vieneto vertės pokyčio (0,45 %), III pakopos pensijų fondų vieneto vertės pokyčio svertinis vidurkis tesiekė 3 % [30].

Gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų apžvalga

2007 m. birželio mėn. 30 d. Lietuvoje veikė 30 valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo (II pakopos) pensijų fondų. Juos valdė 9 bendrovės, iš kurių 3 gyvybės draudimo įmonės (valdė 9 pensijų fondus) ir 6 valdymo įmonės (valdė 21 pensijų fondą). II pakopos pensijų fondų grynųjų aktyvų vertė 2007 m. birželio mėn. 30 d. siekė 1258,8 mln. Lt. (iš jų 189,8 mln. Lt. gyvybės draudimo įmonių valdomuose pensijų fonduose). Pensijų kaupime dalyvavo 873,2 tūkst. dalyvių (iš jų 192,5 tūkst. gyvybės draudimo įmonių valdomuose pensijų fonduose).

Draudimo priežiūros komisijos priežiūros sričiai priskiriama gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų priežiūra. Šių pensijų fondų turtas per birželio mėnesį išaugo 31,1 mln. lt. iki 190,2 mln. Lt. (prieš mėnesį sudarė 159,7 mln. Lt.). Šis augimas didžiąja dalimi nulemtas birželio mėn. 15 d. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos II pakopos pensijų fondų dalyvių už 2007 m. I ketvirtį pervestų lėšų (32,6 mln. Lt) dėka [11].

Pensijų fondų turto vertė mažesnė nei Sodros pervestos lėšos dėl kelių priežasčių: pirmiausia dėl fondų valdytojų taikomų atskaitymų nuo dalyvių vardu pervestų įmokų bei valdomo turto, taip pat dėl pačių dalyvių migracijos tarp fondų, kai dalis sukaupto kapitalo perkelta į naujai pasirinktus fondus, valdomus tiek gyvybės draudimo bendrovių, tiek valdymo įmonių. Per birželio mėnesį iš gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų išėjo ir pasirinko kitą pensijų kaupimo bendrovę 181 dalyvis, tačiau 62 dalyviai atėjo iš kitų bendrovių ir pasirinko gyvybės draudimo įmonių valdomus pensijų fondus. Taip pat per birželio mėnesį 314 dalyvių, kaupiančių pensijas gyvybės draudimo įmonių valdomuose pensijų fonduose, pasinaudojo teise keisti fondą toje pačioje pensijų kaupimo bendrovėje. Visi dalyviai, keitę fondą toje pačioje pensijų kaupimo bendrovėje, rinkosi fondus, didesnę lėšų dalį investuojančius į akcijas. Gyvybės draudimo įmonėse didžiausia migracija birželio mėnesį užfiksuota tarp UAB

„Commercial Union Lietuva gyvybės draudimas“ valdomų pensijų fondų – šios bendrovės valdomus pensijų fondus keitė 275 dalyviai toje pačioje pensijų kaupimo bendrovėje. Taip pat per birželio mėn. gyvybės draudimo įmonėse kaupti pensijas pasirinko daugiau nei 4 tūkst. naujų II pakopos pensijų fondų dalyvių. Pensijų fondų dalyvių skaičius 2007 m. birželio mėn. 30 d. bei jų skaičiaus pokytis ir pensijų fondų turto vertė pateikiama 12 lentelėje.

12 lentelė

Gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų dalyvių skaičius 2007-06-30 bei jų skaičiaus pokytis per mėnesį ir pensijų fondų turto vertė

Pensijų kaupimo bendrovė	Pensijų fondas	Dalyvių skaičius (asm.)	Dalyvių skaičiaus pokytis (asm.)	Pensijų fondo turto vertė (mln. Lt)
UAB "Commercial Union Lietuva gyvybės draudimas"	Europensija	25225	4	33,10
	Europensija plius	92891	508	104,2
	Europensija ekstra	19810	1710	6,2
UAB "ERGO Lietuva gyvybės draudimas"	ERGO Konservatyvusis	8436	70	13,4
	ERGO Balans	19812	1861	23,2
UAB "PZU Lietuva gyvybės draudimas"	PZU konservatyvus 1	852		1,1
	PZU konservatyvus	3843		1,5
	PZU subalansuotas 1	1225		1,4
	PZU subalansuotas	20377		6,1
IŠ VISO		**192471**	**4153**	**190,2**

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis LR Draudimo priežiūros komisijos duomenimis

Kaip ir buvo tikėtasi, birželio mėnesį dėl dalyvių vardu VSDFV pervestų lėšų pensijų fondų turtu sudarytų sandorių skaičius išaugo. Gyvybės draudimo įmonės, valdančios pensijų fondus, per birželio mėnesį sudarė 58 sandorius (palyginti gegužės mėnesį buvo sudaryti 14 sandorių). Birželio mėnesį 9 sandorius sudarė konservatyvaus investavimo pensijų fondai, 8 sandorius – mažos akcijų dalies pensijų fondai, o vidutinės akcijų dalies pensijų fondai sudarė net 41 sandorį. Kaip ir prognozuota, birželio mėnesį vyravo pirkimo sandoriai – per mėnesį buvo sudaryti 33 pirkimo sandoriai, kurių vertė siekė 28,7 mln. Lt. Taip pat per birželio mėnesį sudaryta ir 14 pardavimo sandorių, kurių vertė siekė 1,8 mln. Lt. Didžiausią birželio mėnesio apyvartos dalį sudarė prekyba vyriausybių vertybiniais popieriais [11].

Gyvybės draudimo įmonių valdomuose pensijų fonduose sukaupto turto vertė birželio mėn. 30 d. siekė 190,2 mln. Lt. (prieš mėnesį turto vertė siekė 159,7 mln. Lt.). Kas ketvirtį VSDF valdybos dalyvių vardu pervedamos lėšos sudaro pakankamai reikšmingą dalį (16 %) sukaupto turto, todėl jos šiuo metu daro didelę įtaką investicijų struktūrai, nes ne visos pervestos lėšos yra investuojamos iš karto. Dėl šios priežasties birželio mėn. išaugo gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų investicijų dalis Lietuvoje iki 12,0 % visų pensijų fondų investicijų (arba 22,7 mln. Lt).

Struktūriškai stipriai išaugo pinigų sąskaitoje dalis nuo 17,4 % visų investicijų Lietuvoje gegužės mėnesį iki 33,2 % birželio mėnesį ir siekė 7,5 mln. Lt. Konservatyvaus investavimo pensijų fondų pinigai sudarė 3,3 % turto, tuo tarpu kituose pensijų fonduose pinigai sudarė 4,2 %. Investicijų į Lietuvos emitentų skolos vertybinius popierius dalis per birželio mėnesį sumažėjo 20,3 % punkto iki 61,8 % investicijų Lietuvoje ir sudarė 14,1 mln. Lt. (59 tūkst. Lt mažiau nei prieš mėnesį). Investicijų į Lietuvos emitentų nuosavybės vertybinius popierius vertė išaugo 8,8 tūkst. Lt iki 133,7 tūkst. Lt, tačiau struktūrinė dalis sumažėjo iki 0,6 % visų investicijų Lietuvoje.

Investicijos į užsienio šalis birželio mėnesio pabaigoje siekė 167,5 mln. Lt, t.y. 25,6 mln. Lt daugiau nei gegužės mėnesį. Per birželio mėnesį šios investicijos buvo perskirstytos nežymiai. Kaip ir Lietuvoje, didžioji pensijų fondų turto dalis (72,9 % arba 122,0 mln. Lt) užsienyje buvo investuota į skolos vertybinius popierius. Toliau didėjo investicijos į kolektyvinio investavimo subjektų vienetus ar akcijas. Per birželio mėnesį šių investicijų vertė išaugo beveik 7,5 mln. Lt ir viršijo 42,2 mln. litų.

Birželio mėnesį Europos Centrinis bankas pakėlė bazinę palūkanų normą nuo 3,75 % iki 4 %. Šis įvykis rinkos dalyvių buvo prognozuojamas, todėl rinkoje didelių pokyčių neįnešė, tačiau konservatyvaus investavimo fondų (investuojančių į vyriausybių obligacijas) apskaitos vienetų vertės augo nežymiai arba mažėjo. Trijų iš 9 gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų apskaitos vienetų vertė birželio mėnesį nukrito. Tarp konservatyvaus investavimo pensijų fondų labiausiai mažėjo „ERGO konservatyvus“ apskaitos vieneto vertė – 0,32 % iki 1,0417.

Birželio mėnesį akcijų vertės visose pasaulio rinkose stipriai svyravo, tačiau įvairių regionų akcijų rinkas atspindintys indeksai mėnesį užbaigė skirtingai. Tai atspindi ir gyvybės draudimo įmonių valdomų pensijų fondų, dalį lėšų investuojančių į akcijas, apskaitos vienetų verčių pokyčiai. Sparčiausiai birželio mėnesį augo „ERGO balans“ – 0,8 % iki 1,3811, o didžiausias kritimas birželio mėnesį buvo „Europensija extra“ pensijų fonde - apskaitos vieneto vertė per mėnesį sumažėjo 0,8 % iki 1,0768 [11].

3. TOLESNĖS LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS TOBULINIMO GALIMYBĖS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva Pasaulio bankas parengė ataskaitą apie 2003 m. startavusios Lietuvos pensijų sistemos reformos įvertinimą. Ataskaitoje pažymima, kad didelis Lietuvos gyventojų aktyvumas, dalyvaujant valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo sistemoje, rodo pasitikėjimą naująja sistema: didžioji joje dalyvaujančių Lietuvos gyventojų dalis – jauni žmonės nuo 25 iki 35 metų.

Pasaulio banko ekspertai atkreipė dėmesį, jog antrosios pensijų kaupimo sistemos sėkmingos pradžios priežastys buvo reformos kūrėjų pasirinktas jau veikiančių finansų rinkos institucijų modelis, efektyvi teisinė bazė, detaliai reglamentuojanti visus su pensijų kaupimu susijusius klausimus, bei jau egzistuojanti valstybinė administracinė bei finansų rinkos institucijų priežiūros sistema [33].

Ekspertų teigimu, Sodros, kaip institucijos, paskirstančios kaupiamąsias pensijų įmokas į žmonių pasirinktus pensijų fondus, įtraukimas į antrosios pensijų pakopos administracinę sistemą didele dalimi sumažino antrosios pensijų pakopos sąnaudas bei visiškai minimizavo įmokų pervedimo klaidų riziką. Be to, valstybinės institucijos dalyvavimas administruojant antrąją pensijų pakopą suteikė žmonėms daugiau pasitikėjimo šia nauja sistema.

Didelė ataskaitos dalis skirta pensijų kaupimo bendrovių veiklai bei jų priežiūrai vertinti. Pasaulio bankas teigiamai įvertino įstatymuose įtvirtintus veiklos principus, kuriais remiasi antrosios pensijų kaupimo veiklos funkcionavimas: griežtas pensijų kaupimo veiklos licencijavimas, žmonių kaupiamų lėšų atskyrimas nuo pensijų kaupimo bendrovės turto ir jo laikymas specialioje institucijoje– depozitoriume, griežtas pensijų kaupimo bendrovių rinkodaros reguliavimas, informacijos atskleidimo priežiūros institucijoms bei dalyviams reglamentavimas, draudimas keisti pensijų fondų taisykles be dalyvių žinios, privalomas veiklos auditas [33].

Lietuvos pensijų sistemos reforma turi daug privalumų, tačiau galima išskirti ir šios reformos trūkumus, taisytinus momentus, kurie išryškėjo atliktos analizės metu. Būtina ieškoti būdų trūkumams pašalinti, kad būtų užtikrinti geresni pensijų sistemos reformos rezultatai.

Šioje dalyje pirmiausia išskiriami pagrindiniai Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai, o po to pateikiami siūlymai jiems pašalinti, siekiant užtikrinti, kad naujoji pensijų sistema pasiektų dar geresnių rezultatų.

Pagrindiniai Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai

Norint Lietuvos pensijų sistemą padaryti efektyvesnę, reikia išskirti esamos pensijų sistemos trūkumus ir ieškoti būdų jiems pašalinti. Galima pastebėti, kad naujoje pensijų

sistemoje yra taisytinų momentų, kuriuos būtina spręsti, siekiant didesnio pensijų sistemos efektyvumo. Atliktos analizės metu išryškėjo šie pagrindiniai Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai:

- Nepakankamas dalyvių informavimas pensijų sistemos reformos klausimais, dėl ko dirbantiesiems sudėtinga suvokti pensijų sistemos reformos prasmę;
- Kol kas fondų administravimo mokesčiai labai dideli, atlyginimai ir Sodros pensijos didėja sparčiau nei grąža mažos akcijų dalies fonduose;
- Per mažas dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų dalies į kaupiamuosius pensijų fondus dydis, kuris neužtikrina pakankamo pensijų augimo;
- Pensijų kaupimo bendroves prižiūri dvi institucijos: Vertybinių popierių komisija ir Draudimo priežiūros komisija. Neišvengiamai atsirandantys skirtingi tos pačios veiklos traktavimai skirtingose priežiūros institucijose gali sukurti nevienodas verslo sąlygas pensijų kaupimo bendrovėms;
- Reikalingi dideli finansiniai ištekliai perėjimo laikotarpiu, kuomet lėšos atitraukiamos iš dabartinės pensijų sistemos ir nukreipiamos kaupimui;
- Visa investavimo rizika tenka pensijų fondo dalyviui, t.y. nėra jokių absoliutaus ar santykinio pajamingumo garantavimo schemų. Pensijų kaupimo bendrovei parodžius blogus investavimo rezultatus, yra tikimybė gauti mažesnę senatvės pensiją negu iš VSDF;
- Savanoriškas dalyvavimas privačių pensijų fondų veikloje, kai neribojamas pensijų dalyvių amžius, yra rizikingas, ypatingai vyresnio amžiaus žmonėms, kadangi trumpesnį laiką kaupdami pensijas privačiuose pensijų fonduose, dalyviai susiduria su didesne finansinių rinkų svyravimų rizika, o tai gali tiesiogiai lemti būsimos pensijos dydį.

Lietuvos pensijų sistemos tobulinimo kryptys

Išvardinti Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai reikalauja imtis veiksmų, kurie padėtų išvengti neigiamų pensijų sistemos padarinių ir užtikrintų jos efektyvią veiklą. Šioje dalyje bus išskirtos Lietuvos pensijų sistemos tobulinimo sritys, pasiūlymai įvardintiems trūkumams pašalinti, geresniems veiklos rezultatams užtikrinti.

Pasaulio bankas ataskaitoje pateikė ir rekomendacijas dėl antrosios pensijų pakopos veiklos efektyvumo gerinimo [33]. Viena pagrindinių ataskaitos pastabų – pensijų fondų dalyviams taikomų administravimo atskaitymų dydžiai. Anot pasaulio banko ekspertų, Lietuvoje dažniausiai taikomi atskaitymų dydžiai (1 % nuo turto bei 3 % nuo įmokos), lyginant tarptautiniu mastu, yra dideli. Ataskaitoje teigiama, kad tokie atskaitymų dydžiai reformos įsibėgėjimo metu gali būti pateisinami, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje jie mažins pensijų kaupimo dalyvių

senatvės išmokas, be to, mažės daug lėšų sukaupusių asmenų motyvacija pasilikti šioje sistemoje. Todėl ekspertai siūlo nustatyti metodiką, pagal kurią pensijų kaupimo bendrovės, licencijuojant jų veiklą, turėtų pateisinti taikomų atskaitymų dydžių pagrįstumą. Panaši pastaba pateikta ir dėl atskaitymų už perėjimą į kitos pensijų kaupimo bendrovės pensijų fondą: šiuo metu nustatytos atskaitymų ribos gali būti pateisinamos tik sistemos veiklos pradžioje, siekiant užtikrinti sistemos stabilumą. Taigi siūloma sudaryti sąlygas mažinti fondų administravimo išlaidas.

Papildomai Pasaulio bankas kviečia daugiau dėmesio skirti vartotojų teisių apsaugai. Anot ekspertų, šiuo metu pensijų kaupimo bendrovių bei su jomis susijusių asmenų veiklos apskundimo procedūros nėra pakankamai efektyvios. Todėl siūloma kiekvienoje pensijų kaupimo bendrovėje nustatyti vidinį ginčų sprendimo mechanizmą, paliekant dalyviui teisę vėliau kreiptis į priežiūros instituciją [33].

Siekiant labiau apsaugoti dalyvių interesus, taip pat siūloma pagerinti ir pensijų kaupimo bendrovių rinkodaros kontrolę: užtikrinti galimybę palyginti pensijų kaupimo bendrovėms atstovaujančių asmenų kvalifikaciją.

Pasaulio banko ekspertai atkreipė dėmesį ir į tai, kad, atsižvelgiant į pensijų anuitetų, kurie bus dalyvių įgyjami už pensijų fonduose sukauptas lėšas, privalomąjį pobūdį, valstybei būtina reguliuoti ir kainodaros bei rinkodaros santykius pensijų anuitetų srityje.

Siūloma sudaryti prielaidas atsirasti pagal dalyvių amžių formuojamiems pensijų fondams, kurie automatiškai parinktų investicijų portfelio riziką. Pasaulio bankas pasiūlė pagalvoti apie pensijų fondų valdymo keičiantis dalyvio amžiui paslaugą. Tai pat svarbu atkreipti dėmesį į švietimą – būtina sustiprinti finansinį visuomenės švietimą [33].

Kitus pasiūlymus, Lietuvos pensijų sistemos trūkumams pašalinti, būtų galima analizuoti išskiriant šias pensijų sistemos tobulinimo sritis:

- Dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų dalies į kaupiamuosius pensijų fondus dydis;
- Dalyvavimo privalomumas pensijų sistemos II pakopoje;
- Pensijų fondų priežiūros sistema;
- Ilgalaikiai pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai;
- Rizikos paskirstymas;

Dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų dalies į kaupiamuosius pensijų fondus dydis

Europos Komisijos 2003 m. ataskaitoje teigiama, jog Lietuvoje vykdoma pensijų reforma yra nepakankama dėl nustatyto per mažo tarifo, pervedamo į pensijų fondus. Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai pritaria Komisijos išvadoms dėl nepakankamo reformos

masto ir tvirtina, jog reforma, kokia vykdoma dabar, problemų neišspręs – ekonomiškai vertinant tarifus, skiriamus privatiems pensijų fondams, juos būtina didinti. Be to, LLRI ekspertai teigia, kad šalyje yra palanki ekonominė ir demografinė padėtis įmokoms į privačius pensijų fondus didinti [35].

Dauguma pensijų kaupimo bendrovių, kaip vieną iš reformos trūkumų irgi nurodo mažas pensijų fondams pervedamas įmokas. Jų siūlymu, įmokos ir po 2007 metų turėtų būti didinamos. Pensijų fonde sukauptas didesnis turtas garantuotų didesnę pensiją (anuitetą).

Pagal dabar galiojantį LR Pensijų sistemos reformos įstatymą yra nustatyta, kad įmokos į pensijų fondą dydis yra:

2004 m. - 2,5 %,

2005 m. - 3,5 %,

2006 m. - 4,5 %,

2007 ir vėlesniais metais – 5,5 % nuo valstybinio socialinio draudimo įmokos.

Pensijų sistemos reformos įstatymu reglamentuotas laipsniškas perėjimas nuo 2,5 % iki 5,5 % įmokų 2007 m. yra teigiamas ta prasme, kad nesusidaro staigus ir didelis VSDF biudžeto deficitas, reformos finansavimo našta didėja laipsniškai. Tačiau galima išskirti 2 neigiamus aspektus:

- dėl mažo įmokų procentinio tarifo santykinai didesnės yra administracinės išlaidos, nes samdomi darbuotojai, jie turi atlikti darbus, nepriklausomai nuo fondo turto sumos;
- kuo įmokų procentinis tarifas yra mažesnis, tuo mažesnė fondų investicinė grąža.

„Lietuvoje iš pradžių pasirinktas itin atsargus ir nuosaikus privačių pensijų kaupimo variantas parodė, kad nepaisant to, jog gyventojai itin entuziastingai priėmė tokį siūlymą, tačiau dėl įmokų mažumo iš tokio pasirinkimo jie vargiai ar gali tikėtis kokios nors rimtesnės naudos“ – teigė G. Steponavičius, siūlydamas didinti kaupiamąją įmoką.

Priežastys, dėl kurių pensijų reformos mastus reikia didinti:

- neišsprendžia Sodros problemų dėl nepalankios demografinės padėties šalyje;
- nesudaro galimybių pakankamam pensijų augimui;
- santykinai per didelės išlaidos pensijų fondų valdymui.

Siūlomas kaupiamosios dalies padidinimas leistų ir mažesnes pajamas gaunantiems gyventojams pasinaudoti galimybe „užsidirbti“ didesnę antrąją pensiją, stiprintų atsakomybę už savo ateitį bei skatintų nepalankesnį požiūrį į atlyginimus vokeliuose.

R. Palaitis tikino, jog kitų valstybių patirtis rodo, kad leidus dirbantiesiems ženklią dalį lėšų senatvei kaupti per privačius pensijų fondus tuo pat metu sprendžiamos bent kelios problemos: žmonės tampa labiau suinteresuoti kaupti lėšas senatvei, didėja atsakomybė už savo

ateitį, silpnėja paskatos vengti mokesčių, išauga finansinio sektoriaus pajėgumas prisidėti prie ūkio augimo, daugėja paskatų darbingiems asmenims likti dirbti savo šalyje, o ne emigruoti.

Didinant atskaitymus į privačius pensijų fondus ir tokiu būdu stiprinant privačius pensijų fondus, taip pat būtų sprendžiamos problemos, neišvengiamos visoms nekaupiamuoju pagrindu organizuojamoms pensinio aprūpinimo sistemoms, kurios pastaraisiais metais ypač kenčia dėl mažėjančio dirbančiųjų ir didėjančio turinčių teisę į pensiją asmenų santykio.

Akivaizdu, kad 5,5 % tarifas yra labai mažas, jį būtina didinti, norint sudaryti galimybes didesniam pensijų augimui. 5,5 % įmoka yra nepriimtina ir tuo atžvilgiu, kad pensijų sąskaitų administravimo išlaidos joms yra per didelės. Būtų tikslinga užregistruoti Pensijų sistemos reformos įstatymo pataisas, kurios leistų padidinti valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalį, kaupiamą reformos dalyvio asmeninėje pensijų sąskaitoje. Siekiant, kad gyventojai iš tiesų pajustų privataus draudimo privalumus, pensijų įmokos dydį reikėtų palaipsniui didinti, kad 2010 metais jau 10 % nuo skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos galėtų būti skirta vadinamajai antrajai pensijai.

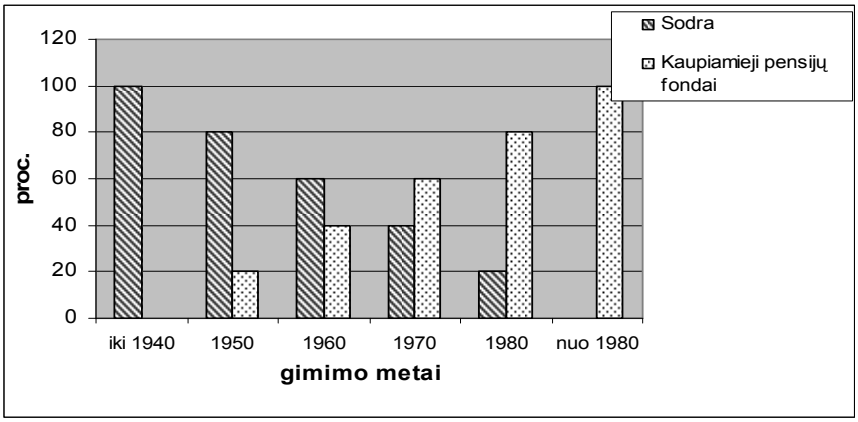
Įmokos į pensijų fondą dydis galėtų būti didinamas darbuotojo darbo užmokesčio (pajamų) sąskaita, t.y. didinant darbuotojo mokamą socialinio draudimo įmokos tarifą. Priešingu atveju, įmokos tarifo į pensijų fondą padidinimas sumažintų VSDF biudžeto lėšas, tenkančias einamosioms valstybinio socialinio draudimo išmokoms.

Analizuojant kitų valstybių kaupiamųjų pensijų įmokų dydį, galima pastebėti, kad ir Lietuvos kaimyninėse šalyse tas tarifas yra didesnis. Pavyzdžiui, Latvijoje kaupiamoji įmoka palaipsniui didinama ir 2010 m. pasieks 10 %, Lenkijoje tarifas yra 7,3 %, Estijoje – 6 %.

10 % nuo valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos leistų pensijų fondams pasiekti geresnių rezultatų ir taip „uždirbti“ didesnę pensiją savo dalyviams, bei padėtų pasiekti kitų teigiamų rezultatų. Todėl tikslinga imtis priemonių, kad būtų padidinta kaupiamosios įmokos dalis į pensijų fondus.

Dalyvavimo privalomumas pensijų sistemos II pakopoje

Pagal dabar galiojantį LR pensijų sistemos reformos įstatymą, dalyvavimas privačių pensijų fondų veikoje yra savanoriškas. Yra autorių, siūlančių įvesti privalomą dalyvavimą antrojoje pensijų sistemos pakopoje. Pavyzdžiui, LLRI ekspertas A. Dzikevičius teigia, kad antrajame pensijų sistemos reformos etape būtina suskirstyti visus gyventojus į grupes pagal gimimo metus ir įvesti skirtingą dalyvavimo laipsnį senojoje ir naujoje socialinio draudimo sistemose, privalomąjį kaupiamąjį draudimą taikyti tik senatvės pensijoms ir tik privačiuose pensijų fonduose [12]. Jo siūlomas galimas gyventojų dalyvavimas abiejose pensijų sistemos pakopose pavaizduotas 13 paveiksle.

13 pav. Siūloma dalyvavimo pensijų sistemos reformoje schema

Šaltinis: http://finansai.tripod.com/pf5.htm

Būtų tikslinga įvesti privalomą dalyvavimą kaupiamuosiuose pensijų fonduose tam tikrai gyventojų grupei, pavyzdžiui, gimusiems nuo 1980 m. Tai padėtų pasiekti ilgalaikį pensijų sistemos reformos tikslą - pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol ir nekristų jų vartojimo lygis, tačiau perskirstymas būtų nepadidintas, bet sumažintas, kad sistema taptų ilgalaikiai gyvybinga ir apimtų visus gyventojus. Siekiant, kad pensijų sistemos reforma ilgainiui apimtų visus gyventojus, būtina įvesti privalomą dalyvavimą tam tikrai grupei.

Vyriausybė 2002 m. pateikė Pensijų reformos modelį, kuriame siūlė įvesti privalomą kaupimą pensijų fonduose: asmenys iki 30 metų amžiaus turėtų privalomai dalyvauti, o 30 – 50 metų asmenys galėtų pasirinkti, dalyvauti privačių pensijų fondų veikloje ar ne. Tačiau šis Pensijų reformos modelis buvo grąžintas Vyriausybei tobulinti. Pagrindinis Pensijų sistemos reformos įstatymo projekto grąžinimo motyvas buvo dideli reformos kaštai, ir tai galėjo neigiamai atsiliepti šalies plėtrai.

Privalomą dalyvavimą pensijų sistemos reformoje yra pasirinkę daugelis valstybių. Analizuojant Lietuvos kaimyninių šalių pensijų sistemas, galima pastebėti, kad, pavyzdžiui, Latvijoje privalomai antroje pensijų sistemos pakopoje dalyvauja asmenys, gimę po 1971 m. liepos 1 d., visi kiti gali savanoriškai pasirinkti, tik vyresni nei 49 metų asmenys negali dalyvauti. Estijoje privalomas dalyvavimas antros pakopos pensijų fonduose yra nustatytas gimusiems 1983 m. ir vėliau, t.y. asmenims, kuriems iki pensijos liko dar daug laiko, o kiti gali pasirinkti dalyvauti pensijų fondų veikloje ar ne, tik vyresni nei 59 metų asmenys negali dalyvauti. Lenkijoje privačioje pensijų fondų veikloje privalomai turi dalyvauti darbuotojai gimę 1968 m. ir vėliau, o darbuotojai iki 50 metų šioje sistemoje gali dalyvauti pasirinktinai. Kaip matome, visose Lietuvos kaimyninėse šalyse dalyvavimas privačių pensijų fondų veikloje yra privalomas tam tikrai asmenų grupei.

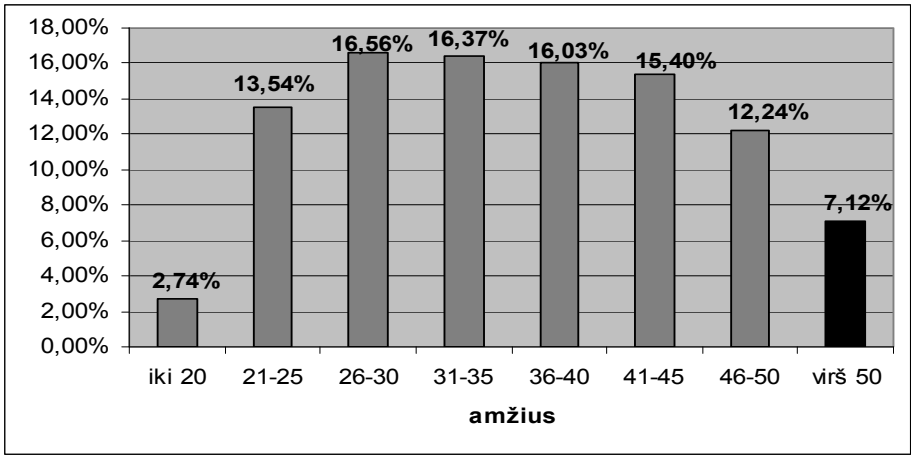
Privalomo dalyvavimo privačiuose pensijų fonduose įvedimas pareikalautų didesnių pensijų sistemos reformos finansavimo šaltinių, kad pereinamuoju laikotarpiu būtų vykdomi Sodros įsipareigojimai mokėti socialinio draudimo išmokas tiems žmonėms, kurie teisę į pensiją įgijo iki pensijų reformos pradžios.

Privalomo dalyvavimo privačiuose pensijų fonduose įvedimas yra tikslingas tam, kad ateityje išvengti tų pačių problemų, kurios ir sudarė būtinybę reformuoti pensijų sistemą. Todėl privalomas dalyvavimas turėtų būti asmenims, gimusiems nuo 1980 metų, kita grupė, pavyzdžiui asmenys iki 50 metų galėtų laisvai pasirinkti, dalyvauti privačių pensijų fondų veikloje ar ne, o asmenys, kuriems per 50 m., pensijų sistemos antroje pakopoje dalyvauti nebegalėtų.

Lietuvos gyventojus suskirstyti į atskiras grupes ir nustatyti jų dalyvavimo antroje pakopoje laipsnį yra tikslinga dėl to, kad dabar egzistuojantis pensijų kaupimo reformos modelis, kai yra neribojamas pensijų dalyvių amžius, yra rizikingas. Tą faktą patvirtino ir Vertybinių popierių komisijos ir pensijų fondų atstovai. Trumpesnį laiką kaupdami pensijas pensijų fonduose, dalyviai susiduria su didesne finansinių rinkų svyravimų rizika, o tai gali tiesiogiai lemti būsimos pensijos dydį.

Vertybinių popierių komisijos pateikiamoje informacijoje nurodyta, kad labai rimtai turėtų pasvarstyti apie pensijų kaupimą tie asmenys, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus liko mažiau negu 10 – 12 metų. Tokiais atvejais kaupti papildomą pensiją fonde patartina, jeigu gaunamos didelės pajamos (4500 lt. ir daugiau). Priešingu atveju tikėtina, kad senatvėje tokie asmenys gaus mažesnę pensiją negu būtų gavę tik iš VSDF.

VSDFV duomenimis, 2006 m. pensijas pensijų fonduose kaupė apie 7,12 % (55,76 tūkst.) asmenų, kuriems iki pensinio amžiaus yra likę 12 ir mažiau metų (14 pav.).

14 pav. II pakopos dalyvių pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 2006 m.

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.sodra.lt duomenimis

Kaip matome iš 14 paveikslo, apie 7,12 % pensijų fondų dalyvių yra virš 50 metų, kuriems yra rizikinga ir nepatartina dalyvauti privačiame pensijų kaupime. Lietuvoje vidutinis

darbo užmokestis ir įmokos į pensijų kaupimo fondus nėra didelės. Apie 28 % asmenų, dalyvaujančių pensijų kaupime, per mėnesį uždirbo iki 550 Lt. (2006 m.)

Negalima teigti, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nepakankamai informavo visuomenę apie vykdomą pensijų reformą ir jos pasekmes tam tikroms amžiaus grupėms. Atsižvelgiant į pensijų kaupimo dalyvių amžių ir gaunamas pajamas, yra didelė rizika, kad dalies pensijų kaupimo dalyvių pensija, sulaukus senatvės gali būti mažesnė negu likusi VSDF. Be to, nebuvo numatyti teisiniai saugikliai, apsaugantys tam tikras socialines žmonių, dalyvaujančių pensijų kaupime, grupes nuo neigiamų pasekmių, kaip tai buvo padaryta Baltijos šalyse.

Siekiant išvengti rizikos ir tų pačių problemų, kurios ir sudarė būtinybę reformuoti pensijų sistemą, siūloma įvesti tokį dalyvavimo privalomumą pensijų sistemos II pakopoje:

- Gimę nuo 1980 m. – privalomas dalyvavimas;
- Iki 50 m. – savanoriškas dalyvavimas;
- Daugiau nei 50 m. – negalimas dalyvavimas.

Pensijų fondų priežiūros sistema ir saugumo užtikrinimas

Pensijų kaupimo veiklos valstybinę priežiūrą vykdo dvi priežiūros institucijos: Vertybinių popierių komisija atlieka valdymo įmonių priežiūrą, Valstybinė draudimo priežiūros komisija – gyvybės draudimo įmonių priežiūrą.

Vertybinių popierių komisija yra vertybinių popierių rinkos reguliavimo ir priežiūros institucija, įsteigta 1992 m. rugsėjo 3 d. LR Vyriausybės nutarimu. 1996 m. priėmus Vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymą, pasikeitė jos statusas. Vertybinių popierių komisiją sudaro pirmininkas ir keturi nariai, kuriuos penkerių metų laikotarpiui skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu. Komisija yra finansuojama iš valstybės biudžeto.

Draudimo priežiūros komisija atlieka valstybės funkcijas draudimo veiklos priežiūros srityje. Komisiją sudaro penki nariai: pirmininkas, jo pavaduotojas ir kiti trys nariai. Priežiūros komisijos pirmininką finansų ministro teikimu, o pavaduotoją ir kitus narius priežiūros komisijos pirmininko teikimu penkeriems metams skiria Ministras Pirmininkas. Draudimo priežiūros komisija yra biudžetinė įstaiga.

Šios priežiūros institucijos teikia Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir VSDF valdybai informaciją apie pensijų kaupimo veiklą, vadovaudamosi susitarimais dėl pasikeitimo informacija.

Iškilus grėsmei dėl pensijų kaupimo įmonės finansinės būklės, vadovaudamasi Vertybinių popierių rinkos įstatymu, Vertybinių popierių komisija turi teisę kreiptis į Vilniaus apygardos administracinį teismą su prašymu laikinai areštuoti įmonės turtą. Draudimo priežiūros komisija pati turi teisę areštuoti draudimo įmonės turtą, kai ši pažeidžia mokumo atsargos

reikalavimus, nevykdo draudimo techninių atidėjinių formavimo ir jų padengimo turtu reikalavimų.

Priežiūros institucijos už įstatymų pažeidimus turi teisę skirti baudas, tačiau jų dydžiai skirtingi: Vertybinių popierių komisija, valdymo įmonėms, vykdančioms pensijų kaupimo veiklą neturint licencijos, gali skirti baudą iki 500 tūkstančių litų, kai tuo tarpu Draudimo priežiūros komisija už tokį pat pažeidimą gali skirti baudą iki 30 000 eurų (103 500 litų) ([1], [7]).

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad priežiūros institucijoms įstatymai suteikia skirtingus įgaliojimus. Reikėtų, kad vykdančias tą pačią veiklą, bendroves prižiūrėtų ta pati priežiūros institucija.

Pensijų fondų priežiūros institucijos kontroliuoja pensijų fondų veiklą, rūpinasi saugumo užtikrinimu. Viena iš kontrolės priemonių, užtikrinančių tinkamą pensijų fondų lėšų investavimą, yra depozitoriumas. Tačiau galima pastebėti, kad 4 pensijų kaupimo bendrovės priklauso tai pačiai įmonių grupei, kaip ir depozitoriumas (9 lentelė).

13 lentelė

Pensijų kaupimo bendrovės ir jų depozitoriumai

Pensijų bendrovė	Depozitoriumas
UAB „SEB VB investicijų valdymas“	**AB „SEB Vilniaus bankas“**
UAB „Finasta investicijų valdymas“	AB „SEB Vilniaus bankas“
UAB „Hansa investicijų valdymas“	**AB „Hansabankas“**
UAB „DnB NORD investicijų valdymas“	**AB „DnB NORD bankas“**
UAB „Parex investicijų valdymas“	**AB „Parex bankas“**
UAB „Commercial Union Lietuva gyvybės draudimas“	AB „SEB Vilniaus bankas“
UAB „Ergo Lietuva gyvybės draudimas“	AB „Hansabankas“
UAB „PZU Lietuva gyvybės draudimas“	AB „SEB Vilniaus bankas“
UAB „Sampo pensijų fondų valdymas“	AB „Hansa bankas“

Pastaba: lentelė sudaryta autorės, remiantis www.vkontrole.lt duomenimis

Depozitoriumas – komercinis bankas, turintis teisę teikti investicines paslaugas ir turintis buveinę arba skyrių Lietuvos Respublikoje, Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas ar Europos Sąjungos valstybių centriniai vertybiniai depozitoriumai, jeigu jie turi teisę saugoti pinigines lėšas.

Yra rizika, kad pensijų kaupimo bendrovių ir depozitoriumų priklausymas tai pačiai įmonių grupei gali susilpninti pensijų fondų veiklos kontrolę. Todėl būtų tikslinga inicijuoti rizikos veiksnių, susijusių su pensijų kaupimo bendrovės ir depozitoriumo priklausymu tai pačiai įmonių grupei, įvertinimą.

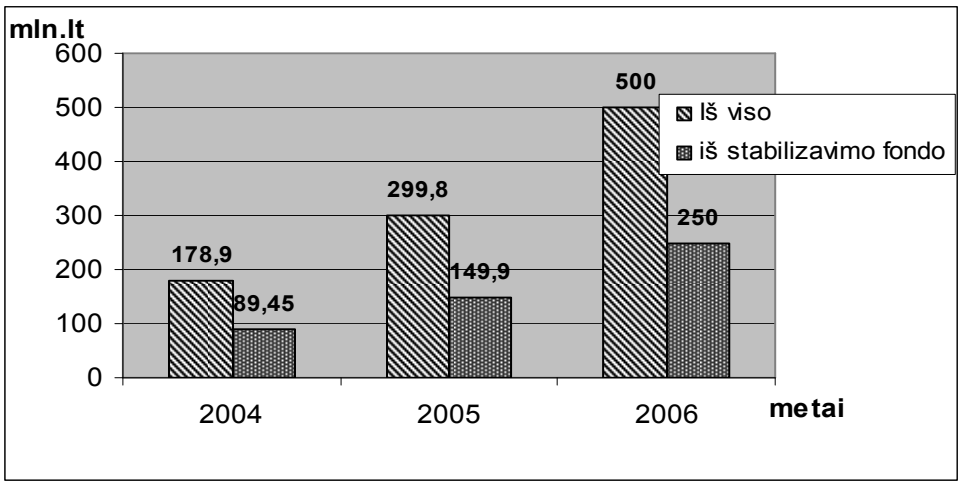
Ilgalaikiai pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai

Pensijų sistemos reformai įgyvendinti ir plėtoti reikalingi dideli finansiniai šaltiniai. Ekspertai nevienodai įvertina pensijų reformos kainą. Vieni jų įvardina apie 15 milijardų litų,

pensijų reformai kasmet (2004 – 2035 m.) skiriant apie 0,5 mlrd. litų. Galima pritarti siūlymui pereinamojo laikotarpio fondą sukaupti iš privatizavimo lėšų, nes tą turtą sukaupė būtent dabartiniai pensininkai. Žinoma, VSD fondo biudžetas kasmet netektų 0,5 mlrd. litų. Kiti ekspertai nurodo 18 milijardų litų kainą. Dėl dalinio socialinio draudimo pensijų privatizavimo valstybės lėšomis tektų padengti 18 mlrd. litų deficitą per 2004 – 2055 metus. Pensijų reformos laikotarpiu Vyriausybė turėtų daug skolintis bei didinti skolų aptarnavimo išlaidas ir kartu didinti savo įtaką finansų rinkose bei krašto ekonomikoje.

Norint didinti kaupiamosios įmokos dydį ir įvesti privalomą dalyvavimą tam tikrai asmenų grupei, kad ilgainiui reforma apimtų visus gyventojus, reikalingi dideli finansiniai ištekliai. Anot G. Steponavičienės, ar tarifai bus didinami, priklausys nuo to, kas bus valdžioje ir kokia bus ekonominė padėtis šalyje. Jei biudžeto skolos didės, mažai tikėtina, kad tarifai dus didinami. Tačiau tokia reforma, kokia daroma dabar, problemų neišspręs. Kitos šalys mobilizavo visus savo finansinius išteklius reformai vykdyti, nes ji aktuali visoms ateities kartoms. Todėl ir Lietuvos vyriausybė turėtų susimąstyti, kad verta skirti pakankamai finansinių išteklių reformai plėsti, jos trūkumams šalinti, nes tai aktualu visoms ateities kartoms [28].

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2004 m. finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme buvo numatyta 178,9 mln. Lt išlaidų lėšoms, pervedamoms į pensijų fondus, 50 % šių išlaidų (89,45 mln. Lt) buvo numatyta padengti iš valstybės Rezervinio (stabilizavimo) fondo lėšų, kita dalis – iš VSDF biudžeto. Kiekvienais kitais metais išlaidos, pervedamos į pensijų fondus vis didėjo ir didės (15 pav.), todėl būtina užtikrinti kasmetinius pensijų sistemos reformos finansavimo šaltinius.

15 pav. 2004 – 2006 m. laikotarpiu pensijų fondams pervedamos sumos

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.pensijusistema.lt duomenimis

Būtina užtikrinti ilgalaikius pensijų sistemos reformos finansavimo šaltinius, nes dalį lėšų pervedus į pensijų fondus, VSDF biudžetas kasmet netenka vis didesnės lėšų sumos. Dėl

šios priežasties dalis pensijų reformos išlaidų finansuojama iš valstybės Rezervinio (stabilizavimo) fondo lėšų. Seimas, tvirtindamas valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą, kasmet turi numatyti dalį lėšų pensijų reformos finansavimui.

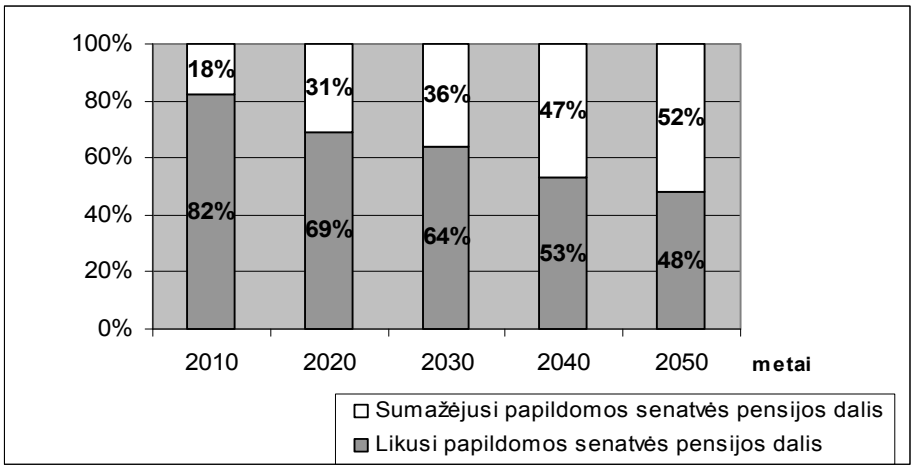
Valstybė taip pat turi užtikrinti ir dabartinių pensininkų gerovę. Pensijų sistemos reforma iš dalies sumažino galimybes didinti pensijas ir kitas socialinio draudimo išmokas dabartiniams pensininkams, kadangi pensijų sistemos reforma reikalauja didelių finansinių šaltinių. Socialinio draudimo išmokų, ypač pensijų, mokėjimas – tęstinis procesas, todėl, norint padidinti šias išmokas ir sprendžiant klausimą dėl padidinimo masto, būtina garantuoti, kad ne tik einamaisiais metais, bet ir ilgalaikėje perspektyvoje pakaks lėšų išmokėti padidintas pensijas (jei nebus kitų finansavimo šaltinių). Pagal Finansų ministerijos atliktus skaičiavimus, VSDF biudžeto trūkumas, atsiradęs dėl pensijų sistemos reformos, per 2004 – 2015 metus sudarytų apie 6,9 mlrd. Lt. Jeigu pusė šios sumos ir toliau būtų finansuojama iš Rezervinio (stabilizavimo) fondo, šio fondo lėšų užtektų tik iki 2011 metų. Valstybė dalį reformos išlaidų turi finansuoti valstybės biudžeto lėšomis.

Nors pensijų sistemos reforma suteikė galimybę pensijų kaupimo dalyviams kaupti lėšas privačiuose pensijų fonduose ir gauti didesnes pajamas sulaukus pensinio amžiaus, tačiau iš dalies sumažino galimybę padidinti pensijas ir kitas socialinio draudimo išmokas dabartiniams pensininkams. Valstybė turi numatyti ilgalaikius finansavimo šaltinius, reikalingus pensijų sistemos reformos išlaidoms padengti.

Rizikos paskirstymas

Analizuojant Lietuvos pensijų sistemos reformą, galima pastebėti, kad kaupiamos pensijos dydžio negarantuoja nei valstybė, nei pensijų fondai, nesėkmingų investicijų atvejais visos pasekmės tenka pensijų kaupimo dalyviams. Pensijų kaupimo dalyviui nesuteikiamos jokios garantijos, kad sumažėjusią papildomos senatvės pensijos dalį kompensuos išmokos, gaunamos iš pensijų fondų, todėl yra rizika, kad asmuo, dalyvaudamas II pakopos pensijų draudime, negaus didesnės pensijos. Yra rizika, kad sumažėjusios pensijos gali padidinti valstybės išlaidas mažas pajamas gaunančių asmenų kompensacijoms.

Dalyvaujant pensijų fondų veikloje, dalyviui išėjus į pensiją, sumažės jo papildomos pensijos dalis, gaunama iš VSDF. Papildoma pensijos dalis už dalyvavimą privačiame kaupime bus sumažinta pagal kaupiamųjų įmokų ir įmokų socialinio draudimo papildomai pensijos daliai dydžių santykį. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės audito metu atliktais skaičiavimais, asmeniui, kaupiančiam pensijų fonde penkerius metus, VSDFV mokama papildomos pensijos dalis sumažės apie 18 %, o ilgesnį laikotarpį kaupiantiems asmenims papildomos pensijos dalis sumažės iki 52 %. (16 pav.)

16 pav. VSDF mokamos papildomos senatvės pensijos dalies mažėjimas

Pastaba: paveikslas sudarytas autorės, remiantis www.vkontrole.lt duomenimis.

Kaip matome iš 16 paveikslo, dalyvaujant pensijų fonduose, papildomos senatvės pensijos dalis sumažės. Vadinasi yra rizika, kad pensijų fondų dalyvis gaus mažesnę pensiją, jei pensijų fondų investicijos bus nesėkmingos, lyginant su pensija, kurią jie būtų galėję gauti iš VSDF, jei nebūtų dalyvavę kaupiamuosiuose pensijų fonduose. Dalyvavimo pensijų fonduose naudingumas priklauso nuo dalyvio amžiaus, jo gaunamų pajamų ir daugelio kitų veiksnių: draudimo (darbo) stažo, draudimosi trukmės mišrioje (VSDFV ir pensijų fondų) sistemoje, nuo laukiamos pensijų fondo įmokų grąžos.

Reikia atkreipti dėmesį, kad visa rizika tenka pensijų fondų dalyviui. Lietuvoje nėra pensijų fondų, kurie garantuotų kokią nors minimalią grąžą. Tai tam tikra prasme yra gerai, nes įsipareigoti garantuoti kokią nors grąžą yra rizikinga, kita vertus, jei pelningumas kuriais nors metais yra didesnis nei buvo įsipareigota, tai fondai ir gali sumokėti tik tą garantuotą grąžą. Pensijų fondai negarantuoja konkretaus dydžio palūkanų, lėšų kaupimas pensijų fonde yra ilgalaikis procesas, todėl kiekvienais metais finansų rinkose gautina grąža negali būti prognozuojama. Teisės aktais nustatyta galimybė steigti pensijų fondą, garantuojantį tam tikrą pensijų fondo pajamingumą, tačiau šiuo metu nei vienas iš Lietuvoje veikiančių pensijų fondų negarantuoja fiksuoto pajamingumo bei negarantuoja būsimos pensijos (anuiteto) dydžio.

Yra rizika, kad pagrindinis reformos tikslas – pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol – gali būti nepasiektas, nes kaupiamos pensijos dydžio negarantuoja nei valstybė, nei pensijų fondai, nesėkmingų investicijų atvejais visos pasekmės tenka pensijų kaupimo dalyviams. Dauguma pensijų fondų dalyvių neturi investavimo patirties, todėl turėtų būti sukurta pensijų kaupimo dalyvių švietimo sistema, padedanti asmenims pasirinkti ir keisti investavimo kryptį (pensijų fondą) atsižvelgiant į žmogaus amžių, gautas ir gaunamas pajamas ir kitus veiksnius, siekiant kuo efektyviau valdyti investicijų riziką.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Pensinis aprūpinimas yra vienas iš pagrindinių kiekvienos valstybės socialinio draudimo ir gerovės elementų. Nors valstybė ir turi dalyvauti užtikrinant deramą socialinę apsaugą, tačiau pensijų sistema turi būti sukurta taip, kad kiekvieno individo našta valstybei būtų kuo mažesnė. Kol kas ES valstybėse nėra jokių vieningų standartų socialinės apsaugos srityje, todėl labai sunku rasti sprendimą, kuris tiktų visoms ES narėms.

2. Lietuvos ir užsienio autoriai išskiria įvairius teorinius pensijų sistemos modelius, yra parašę nemažai mokslinių darbų, skirtų pensinio aprūpinimo, pensijų sistemų ir jų reformų klausimais. Dauguma autorių (R. Lazutka, V. Katkus, E. Martinaitytė ir kt.) pritaria 3 pakopų pensijų sistemos modeliui, o K. Salminen siūlo pensijų sistemas klasifikuoti pagal administravimą, finansavimą ir aprūpinimą išmokomis.

3. Galima išskirti tris stambiausias pensijų fondų sistemas: anglosaksiškąją, Europos valstybių ir JAV. Pensijų fondų paplitimą pasaulio valstybėse lėmė jų teigiamas poveikis krašto ekonomikai bei socialinių problemų sprendimui. Šalia teigiamo pensijų fondų poveikio reikia neužmiršti ir rizikos – įmokas galima prarasti, fondui nesėkmingai investavus, dėl neprofesionalaus ar nesąžiningo valdymo ir kitais atvejais.

4. Radikaliausia pensijų sistemos reforma buvo įvykdyta Čilėje 1981 m., kai valstybinė pensijų sistema visiškai pakeista į privačią. Čilės pensijų sistemos reformos modelį, kaip vieną iš galimų sprendimo variantų, naudojo daugelis šalių. Pensijų sistemų ir jų reformų įvairovės supratimas ir išsami jų analizė Lietuvai ypač svarbi ne tik pažintine, bet ir praktine prasme, numatant tolesnę Lietuvos pensijų sistemos raidą.

5. Lietuvos kaimyninėse šalyse (Latvijoje, Lenkijoje, Estijoje) reforma iš dalies buvo privaloma – jaunesnių darbo rinkos dalyvių socialinio draudimo mokesčių dalis privalomai nukreipiama į privačius pensijų fondus, vidutinio amžiaus dirbantieji galėjo pasirinkti, ar likti valstybino socialinio draudimo sistemoje, ar dalį pensijos kaupti privačiai, o vyresni, kuriems iki pensinio amžiaus likę nebedaug metų, dalyvauti pensijų sistemos reformoje nebegalėjo.

6. Išanalizavus kai kurių valstybių pensijų sistemas galima teigti, kad vieninga pensijų sistema nėra sukurta. Įvairiose pasaulio šalyse pensijų sistemų tikslai panašūs, tačiau kiekviena šalis turi savo specifiką ir ypatumus. Kiekviena valstybė, remdamasi nacionaliniais įstatymais, pati nustato savo socialinės apsaugos sistemos pagrindus, siekia sukurti tokias pensijų sistemas, kurios padėtų tenkinti vis didėjančius valstybinių pensijų išmokų poreikius.

7. Išanalizavus Lietuvos pensijų sistemą, finansuojamą einamosiomis įmokomis ir mokesčiais, galima išskirti šiuos pagrindinius pensijų sistemos, paremtos PAYG principu, trūkumus: demografinis spaudimas pensijų sistemai, apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykio

mažėjimas dėl mokesčių vengimo ir pasitraukimo iš socialinio draudimo sistemos, mažos pensijos, akivaizdaus ryšio tarp įmokų ir išmokų nebuvimas ir kt. Šie trūkumai ir sąlygojo Lietuvos pensijų sistemos reformą.

8. Ilgalaikis pensijų sistemos reformos tikslas - pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol ir nekristų jų vartojimo lygis, tačiau perskirstymas būtų nepadidintas, bet sumažintas, kad sistema taptų ilgalaikiai gyvybinga ir apimtų visus gyventojus. Šiam tikslui įgyvendinti buvo pasirinktas 3 pakopų pensijų sistemos modelis: I pakopa – einamosiomis įmokomis ir mokesčiais finansuojamos pensijos; II pakopa – savanoriškos kaupiamojo pensijų draudimo pensijos; III pakopa – papildomos savanoriškos kaupimo pensijos.

9. I pakopos pensija kiekvienam Lietuvos gyventojui turi užtikrinti minimalią apsaugą nuo skurdo ir kompensuoti dalį prarastų pajamų senatvės ir negalios atveju. Savo turiniu ši pakopa atitinka visą ankstesnę pensijų sistemą, bet nuo 2004 m. ji tėra tik viena iš trijų pensijų sistemos sudedamųjų dalių. Pirmosios pakopos pensijos dydis turėtų priklausyti nuo valstybės išgalių teikti paramą ir nuo visuomenės dalyvavimo solidarumu paremtoje sistemoje.

10. II pakopa garantuoja aiškesnį ir didesnį pajamų, prarastų dėl senatvės, kompensavimą. Dalyvavimas pensijų fondų veikloje yra savanoriškas, o pensijų įmokos, nukreipiamos į pensijų fondus, yra dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo dalis. Kaupiamosios pensijos dydis priklauso nuo pensijų kaupimo laikotarpio, darbo užmokesčio dydžio, fondo investicijų grąžos, atskaitymų kaupimo bendrovės naudai dydžio. Pensijų kaupimu užsiimančių bendrovių veiklą nuolat griežtai prižiūri ir kontroliuoja valstybė.

11. III pakopa skirta tiems, kurie norėtų gauti senatvėje pajamų daugiau, nei numatyta pirmoje ir antroje pakopose. Dalyvaujant III pakopoje investicinę riziką prisiima ne draudėjas, o draudimo kompanija, draudimo bendrovė klientams garantuoja minimalų investicijų pajamingumą ir skiria dalį savo pelno, todėl reali pensija yra didesnė nei garantuojama, pensijos mokamos iki apdraustojo paskutinės gyvenimo dienos, draudėjas turi teisę pasinaudoti mokesčių lengvatomis.

12. Pensijų kaupimo sistemoje 2007 m. viduryje dalyvavo virš 62 % dirbančių Lietuvos žmonių, apdraustų valstybiniu socialiniu draudimu visai pensijai. Aktyviausiai pensijų kaupime dalyvauja jauni, gaunantys nuo 550 iki 2000 litų darbo užmokestį, asmenys. Pagal dalyvių skaičių populiariausi buvo UAB „Hansa investicijų valdymas“ valdomi pensijų fondai – 55,32 % visų II pakopos valdymo įmonių valdomų pensijų fondų dalyvių, o III pakopos – UAB „SEB VB investicijų valdymas“ valdomi pensijų fondai – 61,50 % visų III pakopos valdymo įmonių valdomų pensijų fondų dalyvių. Tarp gyvybės draudimo įmonių, vykdančių pensijų kaupimo

veiklą, populiariausi UAB „Commercial Union Lietuva gyvybės draudimas“ valdomi pensijų fondai.

13. Dabartinė reformuota Lietuvos pensijų sistema turi ir trūkumų, taisytinų momentų. Pasiūlymus, Lietuvos pensijų sistemos trūkumams pašalinti, būtų galima analizuoti išskiriant kelias pensijų sistemos tobulinimo sritis: mokesčių dydžiai; dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų dalies į kaupiamuosius pensijų fondus dydis; dalyvavimo privalomumas pensijų sistemos II pakopoje; pensijų fondų priežiūros sistema; ilgalaikiai pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai; rizikos paskirstymas.

14. Lietuvoje dažniausiai taikomi atskaitymų dydžiai (1 % nuo turto bei 3 % nuo įmokos), lyginant tarptautiniu mastu, yra dideli. Siūloma nustatyti metodiką, pagal kurią pensijų kaupimo bendrovės, licencijuojant jų veiklą, turėtų pateisinti taikomų atskaitymų dydžių pagrįstumą. Siūloma sudaryti sąlygas mažinti fondų administravimo išlaidas.

15. Būtina didinti dalyvių VSD įmokų dalį į kaupiamuosius pensijų fondus, norint užtikrinti reformos efektyvumą ateityje. Siūloma šį tarifą didinti iki 10 % (2010 m.), kad būtų pasiektas didesnis reformos efektas ir pensijų fondų dalyviai galėtų gauti didesnę pensiją.

16. Tikslinga įvesti privalomą dalyvavimą kaupiamuosiuose pensijų fonduose tam tikrai asmenų grupei, pvz., gimusiems nuo 1980 m. Kita grupė, asmenys iki 50 metų, galėtų laisvai pasirinkti ar dalyvauti privačiuose pensijų fonduose, o asmenims, kuriems per 50 m., pensijų sistemos antroje pakopoje dalyvauti neleisti.

17. Kadangi priežiūros institucijoms (VPK ir DPK) įstatymai suteikia skirtingus įgaliojimus, tai reikėtų apjungti priežiūros institucijas, kad vykdančias tą pačią veiklą bendroves prižiūrėtų ta pati priežiūros institucija.

18. Siekiant užtikrinti tinkamą einamųjų valstybinio socialinio draudimo išmokų mokėjimą ir ateityje išvengti VSDF biudžeto deficito, VSDFV kartu su Finansų ministerija turėtų numatyti ilgalaikius pensijų sistemos reformos finansavimo šaltinius.

19. VSDFV ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija turėtų parengti pensijų kaupimo dalyvių švietimo sistemą, padedančią asmenims pasirinkti ir keisti investavimo kryptį (pensijų fondą), siekiant kuo efektyviau valdyti investicijų riziką. Siūloma pagalvoti apie pensijų fondų valdymo keičiantis dalyvio amžiui paslaugą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 94-4246.
2. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 75-3473.
3. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 75-3472.
4. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.
5. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153.
6. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5116.
7. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.16 – 412.

Specialioji literatūra:

8. Aleknevičienė V. Finansai ir kreditas. Vilnius: Enciklopedija, 2005.
9. Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2005.
10. Cesaratto S. Pension reform and economic theory. A Non-Orthodox analysis. Northampton, USA: Edward Elgar publishing, 2005.
11. Draudimo rinka 2007 metais. LR draudimo priežiūros komisijos mėnesinė apžvalga// http://www.dpk.lt/files/pensijos/pensiju_menesio_statistika.pdf; prisijungimo laikas: 2007-10-12.
12. Dzikevičius A. Lietuvos pensijų sistemos tobulinimas// http://finansai.tripod.com/pf5.htm; prisijungimo laikas: 2007-04-21.
13. Guogis A. Papildomos pensijos vakarų Europoje // Esu. 1999, Nr. 10 (183).
14. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.
15. Katkus V., Martinaitytė E. Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2002.
16. Kažukauskaitė J. Naujoji pensijų kaupimo sistema įsitvirtina // Kauno diena, 2006 kov. 23, Nr. 67.
17. Lazutka R. Kaip suderinti socialinio draudimo ir privačias pensijas // Esu. 1998, Nr. 17.
18. Lazutka R. Pagrindiniai pensijų organizavimo principai // Esu. 1998, Nr. 7 (156).
19. Levišauskaitė K., Rūškys G. Valstybės finansai. Kaunas: VDU leidykla, 2003.
20. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaita. Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas // http://www.vkontrole.lt/dokumentai/leidiniai/n13/4dalis.pdf; prisijungimo laikas: 2007-07-22.

21. Nečiūnienė L. Pensijos reforma nepakankamai radikali // Verslo žinios, 2003 Nr. 225.
22. Nikitinas V. Europos Sąjungos teisės įtaka teisiniam pensijų reguliavimui // Jurisprudencija. 2003, T.39 (31).
23. Nikitinas V. Pensijų fondų raida ir ypatybės // Jurisprudencija. 2003, T.40 (32).
24. Pensijų reformos baltoji knyga. Vilnius, 2000. // http://www.socmin.lt; prisijungimo laikas: 2007-05-11.
25. Petrilionytė J. Valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų rezultatai //http://lsc.lt/uploads/PF%20II%20rezultatai%20%20(red).pdf; prisijungimo laikas: 2007-06-29.
26. Poškutė V. Pensijų sistemos ir jų reformavimas // Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2000.
27. Salminen K. Pension Schemes in the making. Helsinki, 1993.
28. Steponavičienė G. Neįtinkanti pensijų reforma // Verslo žinios, 2003, Nr. 36.
29. Valdymo įmonių valdomų III pakopos pensijų fondų investicinių portfelių apžvalga 2007 m. birželio 30 d. // http://www.vpk.lt; prisijungimo laikas: 2007-08-18.
30. Valdymo įmonių valdomų valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo (II pakopos) pensijų fondų investicinių portfelių apžvalga 2007 m. birželio 30 d. // http://www.vpk.lt; prisijungimo laikas: 2007-08-18.
31. Vilutytė V., Valužis K. Teoriniai pensijų modeliai ir jų taikymas Lietuvoje. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2003.
32. World Bank. Adverting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth Washington DC: World Bank and Oxford University Press, 1994.
33. World Bank. Lithuania reform of the pension system // http://www.pensijusistema.lt/index.php?-472212446; prisijungimo laikas: 2007-10-12.

Interneto puslapiai:

34. Bendra informacija apie pensijų sistemą Lietuvoje – http://www.pensija.lt
35. Lietuvos laisvosios rinkos institutas – http://www.lrinka.lt
36. Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija – http://www.dpk.lt
37. Lietuvos Respublikos Seimas – http://www.lrs.lt
38. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija – http://www.socmin.lt
39. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija – http://www.vpk.lt
40. Naujoji pensijų kaupimo sistema – http://www.pensijusistema.lt
41. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba – http:///www.sodra.lt

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo temos pavadinimas: Pensijų sistemos reforma Lietuvoje: analizė ir tobulinimo galimybės

Pagrindinės baigiamojo darbo sąvokos (raktiniai žodžiai): pensijų sistema, pensijų sistemos reforma, kaupiamoji pensijų sąskaita, pensijų fondai, socialinio draudimo įmoka, gyvybės draudimo įmonės, pensijų fondų valdymo įmonės, privačių pensijų fondų dalyviai, pensijų anuitetas.

Santrauka:

Šiame diplominiame darbe analizuojama Lietuvos pensijų sistemos reforma. Diplominio darbo tikslas – atlikti Lietuvos pensijų sistemos reformos analizę, atskleidžiant einamosiomis įmokomis ir mokesčiais finansuojamos pensijų sistemos trūkumus, išryškinant pensijų kaupimu paremtos pensijų sistemos privalumus, bei numatyti tolesnes tobulinimo kryptis, kad užtikrinti Lietuvos pensijų sistemos efektyvumą.

Pirmoje dalyje apžvelgta pensinio aprūpinimo samprata, išanalizuoti ir susisteminti įvairių Lietuvos ir užsienio autorių teoriniai pensijų sistemų klasifikavimo metodai, išskirtos privačių pensijų fondų sistemos ir jų funkcionavimo pagrindai. Antroje dalyje trumpai apibūdintos kitų valstybių pensijų sistemų reformos, atkreiptas dėmesys į Lietuvos kaimynines šalis. Po to atskleistos Lietuvos vienos pakopos pensijų sistemos (veikusios iki 2004 m.) problemos ir reformos priežastys. Šioje dalyje išsamiai išanalizuota Lietuvos pensijų sistemos reformos esmė, apibūdintos visos 3 pensijų sistemos pakopos, trumpai apžvelgti reformos rezultatai. Trečioje dalyje išskirti pagrindiniai Lietuvos pensijų sistemos reformos trūkumai ir pateikti siūlymai, tobulinimo kryptys, siekiant Lietuvos pensijų sistemą padaryti efektyvesnę ir pasiekti dar geresnių rezultatų.

SUMMARY

Full title of diploma paper: Pension system reform in Lithuania: analysis and improvement prospects

Keywords of diploma paper: pension system, pension system reform, accumulation pension account, pension funds, social insurance contribution, life insurance companies, investment management companies, members of private pension funds, pension annuity.

Summary:

This Diploma paper analyses the pension system reform in Lithuania. Goal of the diploma paper is to perform the analysis of pension system reform in Lithuania by demonstrating the deficiencies of pension system funded by current installments and taxes, emphasizing the advantages of pension system based on accumulation of pensions, and providing the subsequent trends for improvement in order to ensure the efficiency of Lithuanian pension system.

The first part of diploma paper includes the review of pension support, analysis and systematization of theoretical pension system classification methods from different Lithuanian and foreign authors, analysis of private pension fund systems and basics of their functionality. The second part of diploma paper contains the brief description of pension system reforms in other countries. Subsequently, problems of Lithuanian one-stage pension system and reasons for its reform are disclosed. In this part, the matter of pension system reform in Lithuania is analyzed in a detail way, all three stages of pension system are described, and the reform results are reviewed in brief. The third part approaches the basic deficiencies of pension system, along with the proposals, improvement solutions that might enable Lithuanian pension system to achieve better results.

P R I E D A I

1 priedas

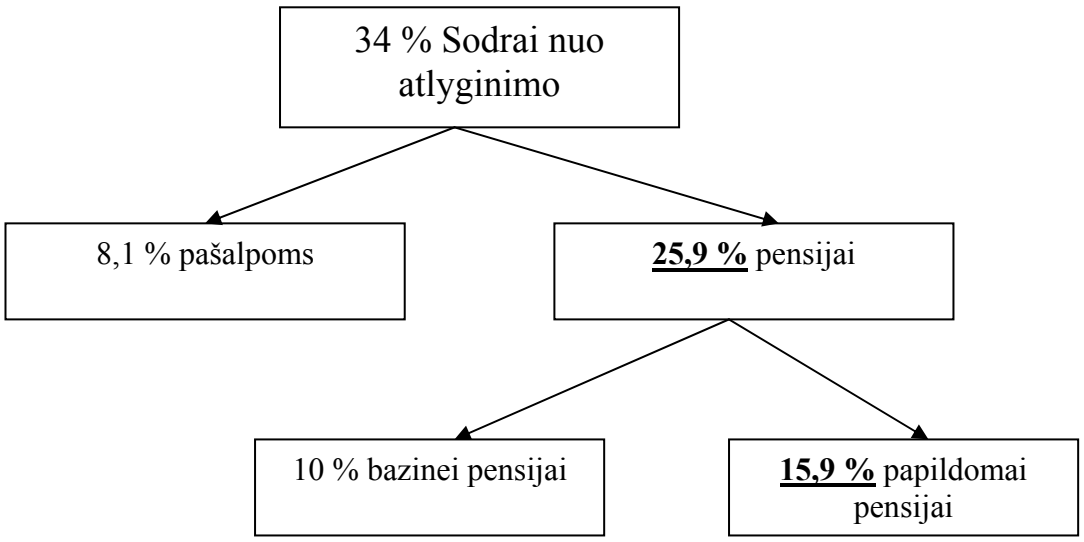
Baltijos šalių pensijų sistemų reformų palyginimas

Valstybė	**Lietuva**	**Latvija**	**Estija**
Pradžia	2004-01-01	2001-07-01	2002-04-01
Dalyviai	Visi asmenys, draudžiami valstybinei socialinio draudimo pensijai, kurie **savanoriškai** nusprendžia dalyvauti pensijų sistemos reformoje.	Asmenys pagal amžiaus grupes: Gimę po 1971 m. liepos 1 d. privalomai; > 49 metų nedalyvauja.	Asmenys pagal amžiaus grupes: Gimę 1983 m. ir vėliau privalomai; > 59 metų nedalyvauja
Pensijų įmoka	2004 m. – 2,5 % nuo darbo užmokesčio; 2005 m. – 3,5 %; 2006 m. – 4,5 %; nuo 2007 m. – 5,5 %.	2001 – 2006 m. – 2 %; 2007 m. – 4 %; 2008 m. – 8 %; 2009 m. – 9 %; 2010 m. – 10 %.	4 % nuo darbo užmokesčio + 2 % asmens įmoka.
Investavimo sąlygos	Investavimas per pensijų kaupimo bendroves: • Viena bendrovė vienu metu; • Kelios bendrovės visą laikotarpį. Anuitetas parenkamas vėliau	Investavimas per fondus: • Vienas fondas vienu metu; • Vienas fondas visą laikotarpį. Anuitetas parenkamas vėliau	Investavimas per fondus: • Vienas fondas vienu metu; • Keli fondai visą laikotarpį. Anuitetas parenkamas vėliau
Dalyvių skaičius	2004 m. – 441 978	Apie 310 000	Apie 209 000

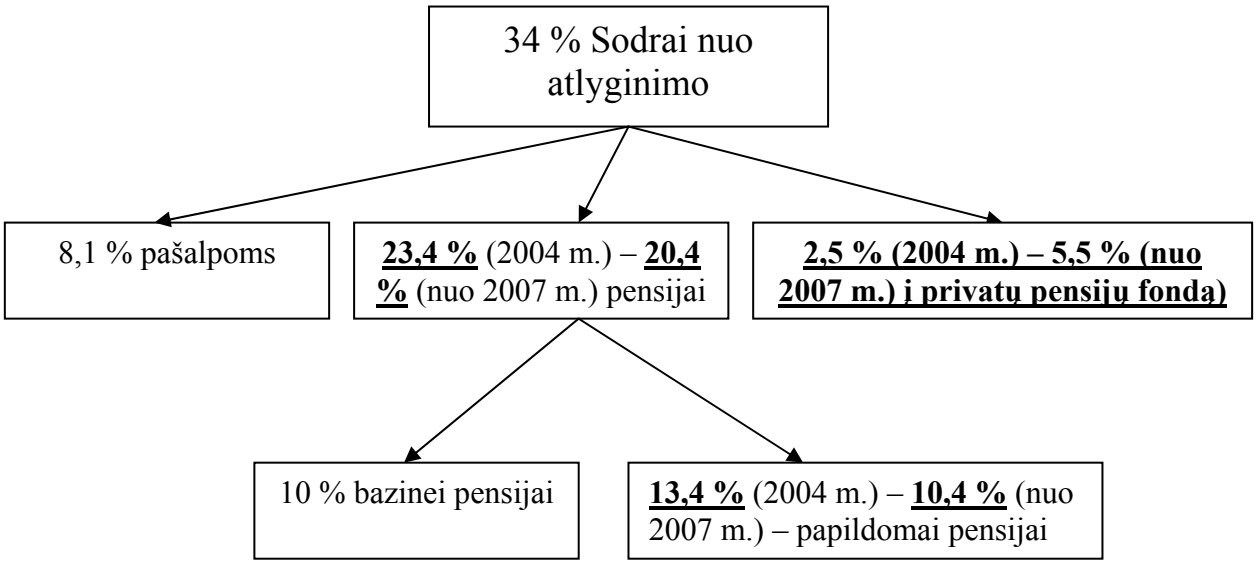
Šaltinis: VSDFV Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas, Valstybinio audito ataskaita, Vilnius 2005 m.

2 priedas

1. Sodros mokesčio paskirstymas nedalyvaujant pensijų sistemos reformoje

2. Sodros mokesčio paskirstymas dalyvaujant pensijų sistemos reformoje

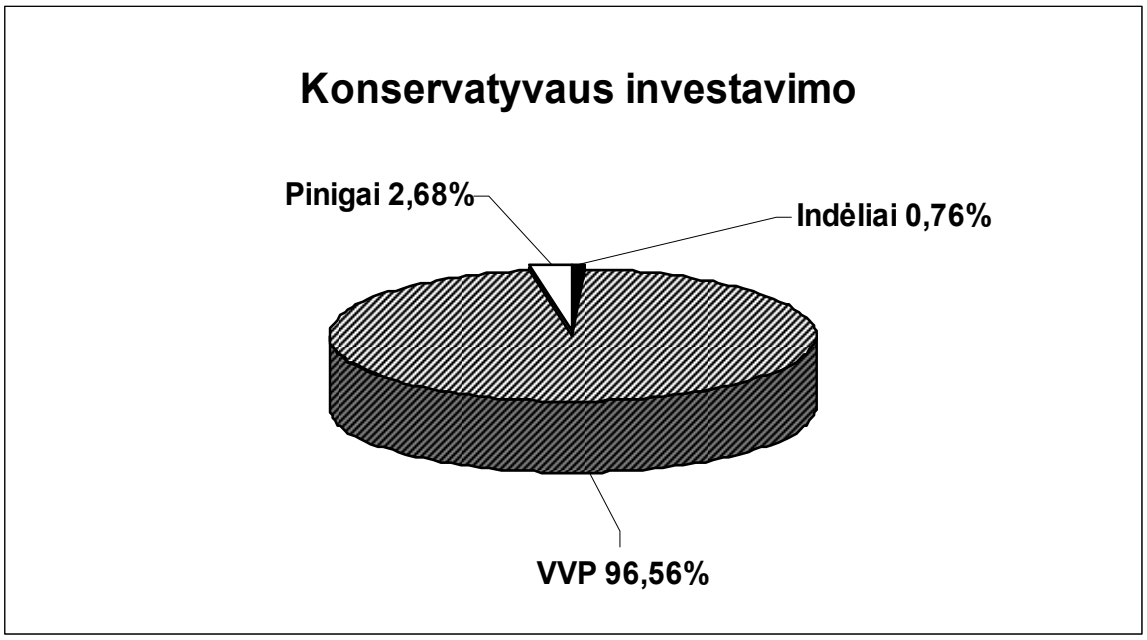

Pastaba: schemos sudarytos autorės, remiantis internetinio puslapio www.sodra.lt duomenimis

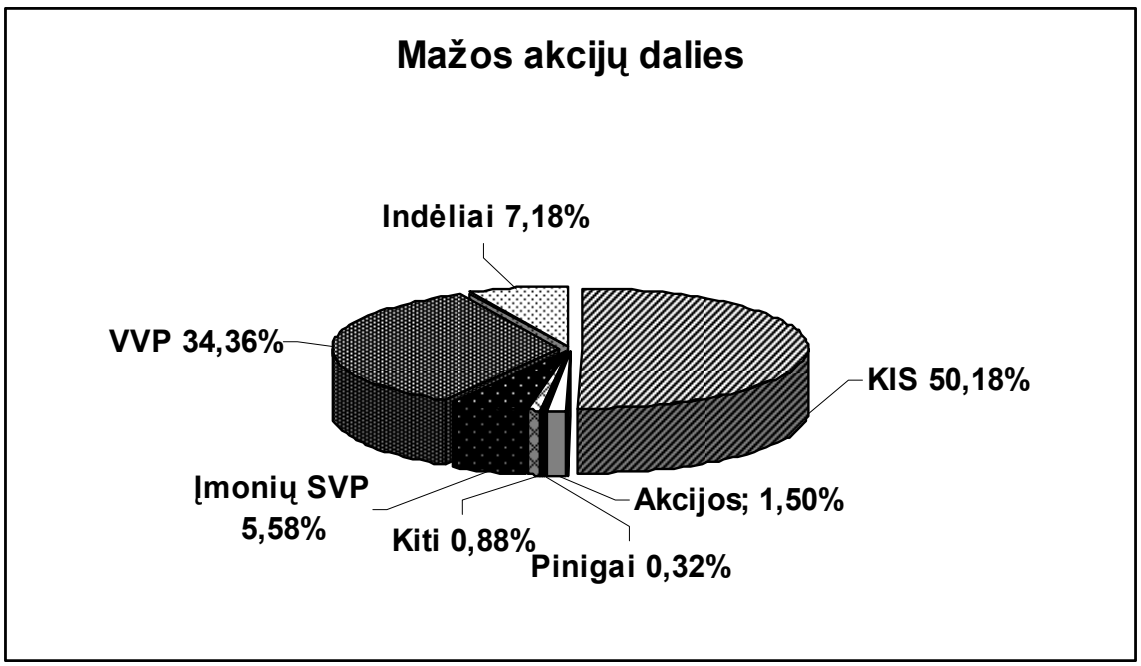
4 priedas

Valdymo įmonių valdomų II pakopos pensijų fondų investicijų pasiskirstymas
2007-06-30

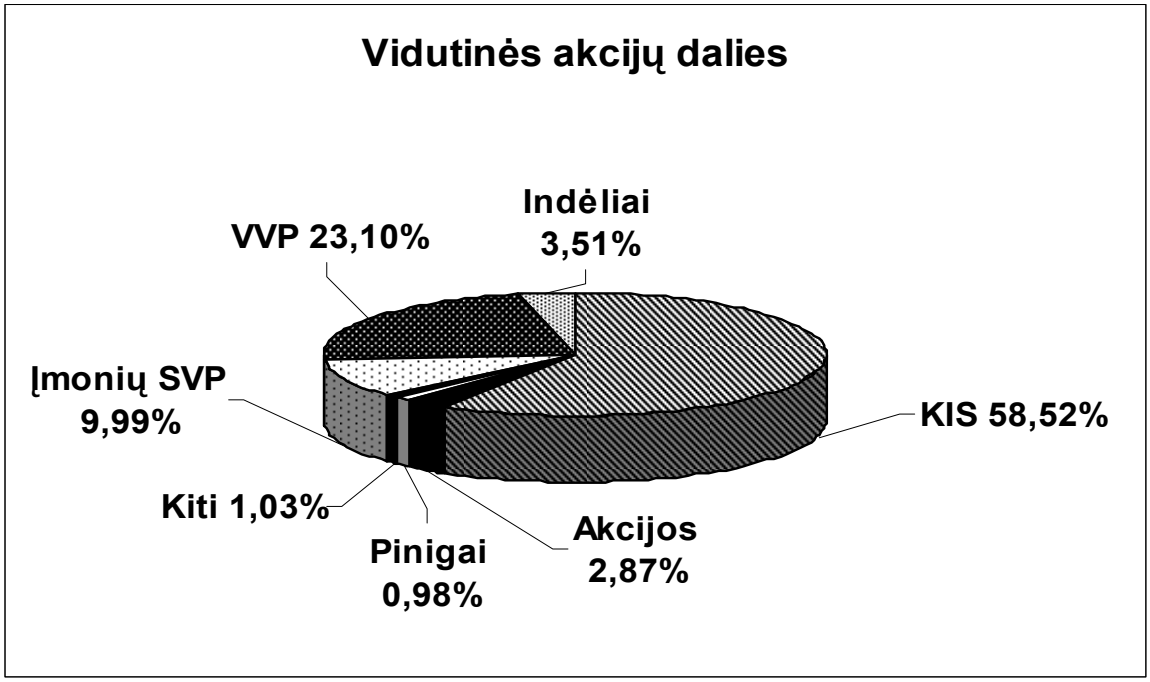
1. Konservatyvaus investavimo pensijų fondų investicijų pasiskirstymas

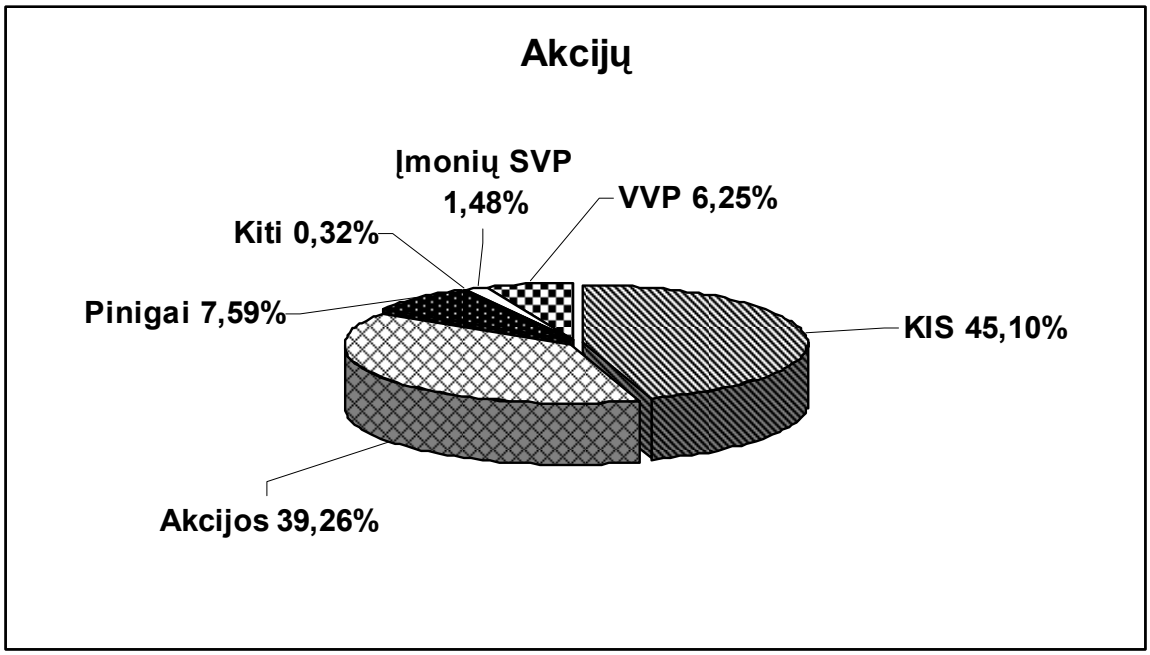
2. Mažos akcijų dalies pensijų fondų investicijų pasiskirstymas

3. Vidutinės akcijų dalies pensijų fondų investicijų pasiskirstymas

4. Akcijų pensijų fondų investicijų pasiskirstymas

Pastaba: diagramos sudarytos autorės, remiantis internetinio puslapio www.vpk.lt duomenimis